

Н а р і д
р е о р і е

КИЇВСЬКА РУСЬ
КНИГА IV 7514 рік

**Приєднуйтеся до літопису
нового часу та простору
української літератури!**

Велика-бо користь буває чоловікові
від науки книжної, бо книги вказують
нам і навчають нас,
як іти шляхом покаяння,
і мудрість, і стриманість здобуваємо
зі слів книжних. Книги подібні рікам,
що тамують спрагу цілого світу –
це джерела мудрості.
Книга – бездонна глибина,
ми ними в печалі втішаємось,
вони – узда для тіла і душі.
Мудрість – велика...
Коли старанно пошукаєш
у книгах мудрості,
то матимеш велику користь для душі.
Бо хто часто читає книги,
той з Богом бесідує,
або зі святими мужами...

«Повість врем'яних літ»

КИЇВСЬКА РУСЬ

передплатний індекс 94978

КИЇВСЬКА РУСЬ
літературно-критичний часопис

Головний редактор

Дмитро СТУС

Заступник головного редактора

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО

Редактори:

Катерина БАБКИНА, Наталя ГАУК

Верстка:

Роман МАРЧИШИН

Суспільна рада:

Василь ГЕРАСИМ'ЮК, Володимир ЄШКІЛЄВ,
Микола ЖУЛИНСЬКИЙ, Олександра КОВАЛЬ,
Юрій КОВАЛЬСЬКИЙ, Марія МАТІОС,
Павло МИХЕД, Борис ОЛІЙНИК,
Ірен РОЗДОБУДЬКО, Володимир РУБАН,
Микола РЯБЧУК, Василь СЛАПЧУК,
Максим СТІХА, Тарас ФЕДЮК,
Максим ЦУГУНОВ, Юрій ЧЕКАН,
Василь ШЕВЧЕНКО, Григорій ШТОНЬ

Засновник ТОВ «Видавництво «Київська Русь»

З питань творчої співпраці звертатися:

svarga@kiev-rus.com.ua

stus@kiev-rus.com.ua

З питань ділової співпраці звертатися:

uprava@kiev-rus.com.ua

Наша адреса:

м. Київ, 01030,
вул. Б.Хмельницького, 51а, 01030

Телефонуйте:

(044) 2397395

Піпай

ДМИТРО
СТУС

Останнім часом дедалі більше тисне на мізки банальна думка: збереженням традицій чомусь найбільше переймаються люди похилого віку. Чому?

Можливо, саме на схилі віку приходить усвідомлення, що поза «своїм» колом ти – нікчемна самозакохана блощиця Всесвіту, яка носить горде ймення людини, – ніц не вартий? Лише життєвий досвід може переконати, що неписані традиційні правила значно цінніші за банальні закони, надто часто писані безграмотними людьми, які настільки обмежені, що не здатні навіть уявити очевидну річ – економіка не є й ніколи не була визначальною цінністю, а лише однією з граней культури. Утім, можливо, повага до традиції – просто туга за втраченим світом... Світом, якого вже нема, але в якому минуло життя й молодість, жаль за якою переслідує майже кожного. Відтак вірність традиції стає єдиним способом зберегти запах (зумисне не кажу – пам'ять, бо це річ, схоже, найбільш піддавана фальшуванням) давніх днів, котрі зберігають якийсь сенс лише в традиційній тяглоті, в якій твої особисті надзусилля стають частинкою прагнень і зусиль народу.

Особливо це відчутно сьогодні (так можуть казати лише реальні персонажі історичних драм, що перебувають між двома більшостями – вже померлих і ще не народжених поколінь), коли світ радсоюзу, добрий уже там чи ні, канув у вічність, а ми, немов сліпі кошенята, борсаємося на його розламах, прагнучи зреалізувати запас приспаних у нас енергій.

Звісно, кожен по-своєму. Комусь прагнеться до Європи, комусь – до євразійського простору ніби-то дружніх союзних держав, хтось вважає, що треба існувати відрубно. Парадоксально, але за всієї важливості цих прагнень вони не мають (певно, майже не мають) жодного стосунку до реального буття людини – народження, кохання та смерті. Цих трьох найбільших віх у житті кожного, дві з яких виривають людину з комфортного простору без її згоди, і лише одна пропонує вибір. Може, саме тому кохання й називають тією найціннішою квіткою, заради якої варто жити...

Поза цим – прагнення «нормального» життя й життєвих насолод. Їх усі хочуть мати, але багато хто соромиться в цьому зізнатися. Написав і подумав, що сьогодні точніше було б писати – соромився. У міфологічному світі нашого «вчора» достаток був частиною цілого і, усвідомлюючись саме так, мав не абсолютну, а відносну цінність. Сьогодні світ розірваний, тому цінність багатства в матеріальному сегменті людського буття стала абсолютною. Ризикну сказати більше: багато хто навіть не здогадується, що існують якісь інші, окрім матеріальних, життєві цінності. Утім, всім без винятку людям про існування інших – вищих – цінностей нагадує доля або... смерть.

Другий випадок – абсолютний, а тому про нього говорити я не наважуюсь. Доля ж випробовує кожного по-своєму, не надто зважаючи на особисті бажання. Під цим оглядом інакше звучить давня думка Перикла: по-справжньому хороброю можна вважати людину, яка добре знає, що в житті приємне, а що жахливе, але всупереч усьому без вагань іде назустріч тому, що буде.

Звісно, в минулому столітті людство пережило «смерть Бога» і «смерть Людини». Нині йде мова навіть про «смерть історії». Але життя триває. Відтак мусимо згадувати обмовлених епікурійців (названих на честь Епікура Самоського, 341 – 270 до Хр.), які вчили, що люди повинні присвячувати своє життя пошукові щастя й не боятися ні смерті, ні богів. Нащадки незаслужено звинувачували послідовників Епікура в прагненні насолоди, хоча ті вважали, що шлях до щастя лежить через самоконтроль, спокій і самозречення.

Наведений приклад – не найстрашніше перекручення думок і прагнень попередників. Як і завжди, сьогодні історія піддається різноманітним політичним тискам. Та, попри все, жодна освічена людина не може ефективно працювати, не маючи бодай якогось розуміння джерел виникнення сучасних проблем. Утім, так було, певне, завжди. Мисляча людина приречена дошукуватись відповіді на запитання: чому навколишній світ, як і раніше, сповнений неспра-

ведливості? Щодо цього маємо десятки версій, в кожній із яких, за бажання, можна знайти раціональне зерно. І хоча жодна з версій не дає вичерпних відповідей, проте купно вони допомагають об'ємніше бачити світ довкола. Тобто світ людей, піплів, у якому кожен індивід хоча й сприймає все по-своєму, але вносить мізерну часточку в його творення.

Якими наші автори побачили людей-піплів та наслідки їхньої діяльності, читайте в четвертому числі **Кру.** ✨

Катастрофа ЯК ТОПОС НАДІЇ

Микола СКУБУА

Ув історії ословлення й осмислення життя-буття українського суспільства, особливо – гуманітарної сфери, маємо нетривалі й уривчасті спроби публічних артикуляцій, між якими – величезний і неокрайний масив кухонно-катакобних розмов, або й узагалі – інфернальні діри, куди провалювалися цілі покоління з непоновлюваними архівами пам'яті. Ці обставини сформували дуже своєрідну риторику публічного формату, якому притаманна мобілізаційна спрямованість, публіцистична гострота, метафоричність, афористичність, гра підтекстів, сподівання «без надії».

Український спосіб думання й висловлювання значною мірою сформовано перетіканням смислів між «кухнею» та «майданом». Охриплі на «майданах» зазвичай вертаються на «кухню», потім за ковтком свіжого повітря знову виходять на «майдан». «Кухня» – щось надто конкретне, приватне; «майдан» – надто велике й, безумовно, соціально заангажоване. Але й ув одній, і в іншій «екологічній ніші» мислять універсально, етапно, вікопомно й, на жаль, майже не інструментально. Так, на початку нашої інтелектуальної епохи був «Духовний Чорнобиль», потім почалося національне відродження, потім Незалежність, за якою потягнувся довгий шлейф розмов про «розбудову держави» та «національну ідею». За тим настав невловимий момент, коли ейфорія від завалювання стін ненависної совєцької імперії не змінилася усвідомленням, що визволення з-під її уламків не гарантує нам автоматичного входження до «сім'ї вільних європейських народів»; або відтоді, коли стало зрозуміло, що розбудовою держави аж ніяк не можна закамуювати решти проблем, таких як формування громадянського суспільства, розвиток людського (культурного) капіталу. Тоді заговорили про «дефект головного дзеркала» (ключова теза з лекції Ліни Костенко «Гуманітарна аура нації», виголошеної 1999 р. у НАУКМА) та про «топос поразки» (цій темі було при-

свячено №26 часопису «І»). 2004 пройшов під знаком «25 есеїв про свободу». Потім був Майдан, а за ним – і новий страйк ілюзій, який засвідчив, що революція не дала сподіваного визволення культури. Відтак активно цитували фразу Оксани Забужко про те, що країна стоїть на порозі «гуманітарної катастрофи».

Після революції нова влада успадкувала країну, яка знаходиться на порозі гуманітарної катастрофи. За всі роки незалежності Україна так і не виробила (й не збиралася виробити) самостійної гуманітарної політики – ні інформаційної, ні культурної. Постколониальне (а за ментальністю – радянське) українське чиновництво взагалі не мало поняття, що ця сфера в незалежній країні належить до таких самих першочергових державних пріоритетів, як політика економічна, фінансова чи зовнішня.

Усе, що робилося в цій сфері українського державного, – це розвал старої, ще радянської інфраструктури та певним обмеженим бенкетом на її руїнах – у вигляді наповнення бюджетних коштів по власних кшталтах. Все, що робилося в цій сфері українського націо, робилося не завдяки, а всупереч державі, – в режимі самодіяльних «партизанських» ініціатив. У результаті такого «самодіяльного розвитку» Україна за роки незалежності

втратила з числа культурних націй. Інформаційний простір нації – той, без якого неможливо її політична єдність і формування самої національної ідентичності, – було роздроблено.

Але тут знову варто пригадати, що наша публічно-інтелектуальна епоха починалася з великого Вибуху Чорнобиля. Відповідно, топос катастрофи в'ївся в нього, як цезій у ґрунт і воду. «...Ядерний вибух стає абсолютним референтом, який визначає символічний соціокультурний порядок, що його відображають постмодерне мистецтво та література», – озивається зі своєї Післячорнобильської бібліотеки Тамара Гундорова, де для каталогізації літературних явищ останнього двадцятиліття вводить таке поняття, як «ядерний дискурс». І по-моєму, саме цим дискурсом заряджено чи найрезонансніші публічні виступи Оксани Забужко. Йдеться про її виступ на минулорічних Перших Президентських слуханнях «Виклики, породжені свободою», і про численні інтерв'ю, що передували цьому виступу.

Пані Оксана запевняє, що «це аж ніяк не письменницькі емоції», та апелює до «сухої мови цифр», а точніше – до такого справді визначального показника, як індекс розвитку людського потенціалу (обчислюється спеціальною програмою ООН із 1990 р.). Україна, за цим рейтингом, 2005 року посіла 78-ме місце у світі – позаду Європи всієї,

в колі «середньорозвинутих країн» Африки й Латинської Америки. Процес обчислення індексу є елементарною арифметичною операцією з чотирма показниками: очікуваною тривалістю життя, рівнем грамотності дорослого населення, коефіцієнтом тих, хто вступив до ВНЗів та ВВП на душу населення. І от виявляється, що саме останній нас тягне на дно. Цей самий таємничий ВВП у нас менший, ніж у країнах, що займають нижчі позиції рейтингу. Певне, «душ» у населення розвелосся забагато.

Але це – не катастрофа, а щось інше, можливо, ще гірше, наприклад, «стагнація». Коли вірити словникам, «катастрофа» походить із грецької й означає буквально: обвал, падіння, поворотний момент. А філософи – зокрема Сергій Кримський – підказують: «Катастрофа завжди позначає регрес, розрив історії, патологічну мутацію перехідного періоду». Серед широковідомих цивілізаційних катастроф – загибель крито-мікенської цивілізації, в нашій історії справжньою катастрофою для держави Київська Русь стали монголо-татарська навала й князівські міжусобиці. А для квазідержавного утворення Українська РСР катастрофа розгорнулася на початку 1930-х і з невеликими паузами тривала до 1991-го, тобто до остаточного розвалу Союзу.

Катастрофи, принаймні в осяжній історичній перспективі, годі очікувати. Підозрюю, що пані Оксана вживає цю хльостку лексему не для формулювання діагнозу, а радше з психотерапевтичною метою – наприклад, для актуалізації т.зв. «витіснених уявлень», тобто травматич-

розпайовано й великою мірою віддано на відкуп колишній метрополії...

Майже повністю було здано сусідній державі національний книжковий, кіно, аудіо-, відеоринок. Мільйони українських громадян посаджено, в кращому разі, – на вбогий духовний пайок «із сусідського столу», в гіршому – взагалі фізично позбавлено доступу до всіх і всяких духовних цінностей, ніж зведено націю до рівня тубільного племені. Безжурно розтримканий інтелектуальний потенціал нації, її тізки – десятки тисяч висококваліфікованих фахівців... розтеклися по мужих українців. У висліді інституційно українська наука стала стрімко деградувати, перетворюючись на бізнес-торгівлі дипломами, – на тлі обвального й далі прогресуючого падіння якості освіти на всіх рівнях (за жодним із міжнародних рейтингів жоден український університет не входить ні в першу світову тисячу, ні навіть у першу європейську сотню найкращих університетів) (Оксана ЗАБУЖКО «Гуманітарна політика й державна незалежність: тези виступу»).

Я не вірю в жодні кардинальні зміни, тому що наша ситуація зумовлюється власне культурою, а культура створюється наче шарф грунту, що нарощується й нарощується, як кілця на стовбурі дерева. Будь-які зміни обумовлені культурою, а вона твориться роками й століттями. І тому можна говорити про якусь органічну працю (Микола РЯБЧУК «Культурний ресурс»// «Культура - не розкві»).

ного досвіду катастроф минулого. За все XX століття на одну українську душу випало стільки катастроф (гуманітарних і демографічних), що варто знайти якесь інше слово для означення того, що з нами відбувається в столітті XXI. Можливо, ми живемо в стані хронічної та повзучої посткатастрофи. Але й це анітрохи не краще, ніж пережити справжню катастрофу.

І хай надія на катастрофу наразі є нездійсненною (а жаль, адже слово «катастрофа» має спільний грецький корінь зі словом «катарсис» – очищення), хай ідеал діалогу

як обміну креативними імпульсами залишається недосяжним, ми все одно мріятимо про зміни (в нашій ситуації вони можуть бути лише на краще) і рухатимемося до іншого «берега». Там ми станемо на твердий ґрунт предкатастрофи, але ми цього й прагнули, бо ж і «великий вибух», з якого починався наш всесвіт, був своєрідною катастрофою.

Українці ще переживають стан ідентифікаційної розмитості та розгубленості. Тип нової української людини за п'ятнадцять років так і не був сформований, а «совок» не став цілковито викопним екземпляром, і навіть подає ознаки явної регенерації. «Перехідний процес (а він у нашій країні затягнувся) за необхідності включає штучні, фіктивні об'єкти», – вважає філософ Сергій Кримський. А оскільки, на його думку, «перехідний процес відбувається між двома станами стабільності, що, мов два береги, окреслюють потік перетворень, то перехід від одного «берега» до другого потребує певних орієнтирів. А вони визначаються не тільки реальними подіями, а й мріями, ідеалами, надіями, і навіть ілюзіями». Не виключено, що ця надія містить сподівання, що одним із наслідків катастрофи стане вимирання «динозаврів». Та варто чесно сказати собі: кардинальної зміни ситуації протягом найближчих п'яти – десяти років годі очікувати. Найближчим часом українське небо не впаде на голову тим, хто із замилюванням дивиться в нього й думку гадає, а земля навряд чи розверзеться навіть перед найзапеклішими ворогами й грішниками. Тому не доводиться говорити про руйнування того, що так і не було збудовано, структуровано. Ми продовжуємо співіснувати разом і вирішувати

дрібні, часом марудні проблеми. На їх тлі есхатологічні візії сприйматимуться як справжнє свято душі й розуму.

Інша річ, чому нова українська людина, особливо інтелектуал, досі приречений на «партизанку» у власній державі? Перша відповідь: нікудишня організаційно-гуманітарна політика держави. Друга відповідь: неподоланий синдром партизанщини в мистецько-інтелектуальній спільноті.

Або згадаймо, як починався післямайданний рік. Тільки-но сформувався перший помаранчевий уряд, у культурному просторі постало відразу кілька ініціатив, які претендували на дорадчу й співорганізаторську роль щодо гуманітарного процесу в країні молодого демократії. Найбільш репрезентативними й резонансними виявилися ініціативи Сергія Проскурні («Політика в галузі культури: партнерство художнього співтовариства й держави»), Національного університету «Києво-Могилянська академія» в особі ректора В'ячеслава Брюховецького («Як узгодити комерційні інтереси з потребами національної культури») та Центру сучасного мистецтва «ДАХ» на чолі з Владом Троїцьким (культурологічний салон «Естетична свідомість в Україні – час вибору»).

Судячи із самих назв та заявлених форматів, кожна з трьох акцій швидше мала би доповнювати, а не «перекривати» собою іншу, виявляти різні грані однієї великої проблеми, виявляти її, так би мовити, структуру та виокремлювати дрібніші питання, які можна не лише обговорювати, а й вирішувати. Крім того, всі зустрічі відбували по суті одним єдиним месиджем: високі урядовці від культури нехтують думкою діячів цієї самої культури й митці мають змусити політиків почути їх.

Однак на ділі все виявляється трохи складніше. Достатньо співставити формулювання тем (із претензією на всеохопність) і склад учасників, аби зробити висновок, що досить обмежене коло людей, хай і авторитетних, намагається екстраполювати своє бачення ситуації (далеко не всеохопне) на весь культурний простір. У посткатастрофічно розріджених і розрізнених мистецьких, наукових, інтелектуальних (у тому числі – ліберальних) колах українства виробилася така «доб-

Чистий розум виявляється не менш небезпечним, ніж його антипод – ірраціональний порив. Ось чому нова, неklasична раціональність утверджує себе в широкому контексті людських цінностей, в якому тільки й можливе самокритичне розкриття інтелектуальної гідності людини (Сергій КРИМСЬКИЙ «Запити філософських слів»).

Дещо сирощуючи, можна було б сказати так: людина в соціокультурному плані є такою, як її повсякденні балачки (вкупі зі способами провадження цих балачок, вкупі зі спектром їх тематизації – т.зв. «тонісами», вкупі, врешті-решт, із доступими для тієї чи іншої людини або ж групи людей діапазоном дискурсних ресурсів та можливостей, що ними визначається зокрема загальний репертуар тлумачення/отражування/оцінювання «тих самих» подій, фактів чи то об'єктів). Насправді ж усі ці т.зв. «факти» соціокультурного довідки існують ув актуальному соціокультурному просторі лише як певні нумери лінійвольтурних смислів (Роман КСБ «Глобальне-національне-локальне: соціальна антропология культурного простору»).

ра» й уже стара звичка – не помічати багатьох проблем, що виходять за межі «свого» простору (своїєї «кухні»). Тож, перш ніж планувати та здійснювати нову гуманітарну стратегію, потрібно спершу «розмінувати» простір і дати людям елементарно виворитися, більше того – їх слід спонукати виворюватися, потім із уламків фраз можна побудувати текст. Головне – порозплутувати вузли суперечностей, затягнуті на майданах. І чому б не почати освоювати «третій» простір – щось на кшталт «майстерні», цеху, навіть нового «культпрому». Зрештою, текст – це текстура, тобто перетин, туге переплетення окремих ниток – ідей, можливостей, смислів, долів, випадковостей. ✱

Не дві, а десять тисяч

Оксана ЗАБУЖСО

... народилася 19 вересня 1960 року в Луцьку. Закінчила Київський ун-т ім. Т.Шевченка, захистила кандидатську дисертацію «Естетична природа лірики як роду мистецтва». Старший науковий працівник Інституту філософії ім. Г.Сковороди НАНУ (з 1992). Викладала україністику в американських університетах. У 1996 році вийшов роман «Польові дослідження з українського сексу», відтоді здобула популярність. Премії Global Commitment Foundation (1997), Фонду ім. Щербань-Латіка (1996), Фундації Ковалевич (1997) та ін. Має понад 40 наукових праць. Член АУП. Володіє англійською, польською, французькою мовами.

Літературні журнали є необхідною частиною літературної інфраструктури, яка у нас відсутня, тобто радянська зруйнувалася – а нова не склалася. Тут ціла купа чинників. По-перше, повинна існувати розвинена дистрибутивна мережа, в якій вони циркулюватимуть, і так само, як ви можете дорогою на роботу купити газету «Сьогодні» чи «Отдохни», ви повинні мати можливість купити літературний журнал. А по-друге, для самої появи журналу потрібна певна критична маса професіоналів, тобто літературних критиків, а це в нас вимерла професія, – української літературної критики як явища не існує. Біжучий літературний процес дискутується головним чином в інтернеті, але все те різноманітне вариво, яке там зараз «клекотить», – це, розуміється, аматорство чистої води.

Тут вічне питання, що передніше – «курка чи яйце»? З одного боку, професіоналів немає, з іншого – їх і не буде, не виросте, якщо не буде трибуни. Це необхідна передумова розвитку фахової критики – наявність трибуни, для якої треба професійно писати, не просто відбути замовлення, «за 30 доларів быстренько сляпать рецензію «книжечка-картинка», як це сьогодні поспіль робиться в усіх без винятку виданнях, а всерйоз працювати з текстом, маючи на оці певну

літературну й читацьку спільноту, яка оцінюватиме тобою написане. Не буде трибуни – не буде професіоналів.

Але насамперед ця трибуна важлива, звичайно, для читачів, тому що через літературні журнали, через розвинений критичний дискурс формується певна сітка оцінкових критеріїв, без якої читач ніколи не зможе зорієнтуватися в книжковому морі. Просто елементарно не знатиме, з якою міркою підходити до книжок, крім «сподобалось – не сподобалось», де на цій самій літературній шкалі стоїть Тоні Морісон, Ельфріда Елінек, а де там стоїть Марініна, Дашкова, а де Забужко і куди їх всіх помістити, і як вони між собою співвідносяться. Бо якщо все життя читати, наприклад, тільки Устінову, то потім, прочитавши Ельфріду Елінек, невідгодувана людина знизить плечима і скаже «тю».

Ті літературні журнали, котрі існують в Україні, свою аудиторію все-таки мають. Скажімо, той самий «Кур'єр Кривбасу», який виходить десь, вибачайте, «в зтом самом Кривом Рогу», є в принципі достатньо репрезентативним літературним журналом, він десь дає таку загальну, дуже проціджену, але збалансовану картину літературного процесу. І свої дві тисячі накладу вони преспокійно розпродують через ті ж таки книгарні. Я думаю, той наклад, належній дистрибуції, міг би бути не дві, а десять тисяч, а таких журналів повинно бути десяток-півтора. Але для цього теж потрібно волонтера, потрібна ініціатива, добра воля.

Читаю й передплачую зарубіжні видання – газети «Times Literary Supplement», «The New York Review of Books», «Belle Lettres», «By Letter», і російську «Иностранную литературу» теж. Тому що мушу стежити за світовим літературним процесом. А за українським як устежиш?

Тобто, що на цьому етапі важливо? Пам'ятаєте, як було з тою помаранчевою стрічкою: один вдягнув, другий, третій вдягнув, і тоді побачили – а насправді нас, виявляється, багато! Має бути засвідчена наявність громадської доброї волі, тому що суспільство в нас розпо-рошене, нема єдиного інформаційного поля, в якому проблема могла би бути засвічена, от і самої проблеми нібито нема, не видно. Коли ж виявиться, що справді є рух, є добра воля, і спочатку сотні, потім тисячі, далі десятки, сотні тисяч, мільйони українських громадян озвуться: «Хвилиночку, так дайте ж нам урешті-решт свою рідну книжку прочитати», – тоді це перестане бути справою самого тільки літературного гетто, про існування якого більшість наших громадян навіть не здогадуються. ✱

Записки Ольги БАРАБАНЧИКО

ТОМАС СТЕРІЗ
ЕЛІОТ

Порожні люди

Написана 1925-го року коротка поема «Порожні люди» найбільшого англо-американського поета двадцятого сторіччя Томаса Стеріза Еліота (1888-1965) належить до текстів вершинних, якоюсь мірою навіть пророчих, котрі надовго визначили шляхи поступу поезії як такої. Наразі відомі два українських переклади цього твору. — Флоріана Неуважного та Віталія Коротича. Обидва вони опубліковані в єдиному доки що українському виданні поета, впорядкованому світлої пам'яті Соломією Павличко: *Еліот Т. С. Вибране: пер. з англ. — К.: Дніпро, 1990.* Другий переклад опублікований в основному корпусі на с. 85-89, а перший — у примітках на с. 178-181.

Наскільки нам відомо, є ще й третій переклад, виконаний Лесем Герасимчуком, — про нього нам розповів сам Лесь Абрамович, — проте з різних причин він досі, на жаль, не був оприлюднений. Ми вирішили зробити ще один, уже четвертий, український переклад «Порожніх людей», по-перше, тому що просто любимо цей текст, а по-друге, через те що подібні знакові твори, на нашу думку, мусять перекладатися якомога частіше й по-новому, осмислюватися кожним новим поколінням.

Іван АНДРУСЯК та Катерина БОРИСЕНКО

Міста Куртці — він мертвий!¹
Копійчину старому Гаю²

I

Ми порожні люди
Ми солом'яні люди
Вчимося разом
Соломом думати. — Дармо!
Голоси наші сохнуть, коли
Ми шепочемо разом
Безглуздо і мляво
Як вітер у сухості
Або як пацючі лапи
По шклу наших висохлих винниць

Образ безформенний, тінь обезбарвлена,
Паралізована сила, жест без руху

Ви, прикипівши зором
До іншого Царства смерті³,
Згадайте нас — поміж іншим —
Не як відчайдушів останніх
Ми тільки порожні люди
Солом'яні люди

II

Очі які я боюся зустріти навіть у сні⁴
 Навіть у сонному Царстві смерти
 Тут не являються:
 Тут де очі це
 Промені сонця на виламаний колоні
 Де гоїдається дерево
 Де голоси
 Відлунюють на вітру
 Відданіше й урочистіше
 Від гаснучої зорі⁵

Я не хочу туди
 До сонного Царства смерти
 Я хочу це поносити
 Маску свого кахміття
 Щуряче пальто, воронячу шкіру на
 Хрестовині серед поля
 Вклонючися за вітром
 Ні, я не хочу -

Тільки б урешті-решт не зустріти
 У сонному Царстві смерти

III

Ця земля мертва
Ця земля кактусів
Камінних бовзанів
Зведених поглинати
Благання мерців
Під гаснучою зорею.
Чи є щось подібне
В іншому Царстві смерті
Що саме прокидається
Тоді коли ми
Мліємо від ніжності
Зацілюючи в молитві
Виламане каміння

IV

Очей тут немає
 Ні, очей тут немає
 У цій ви долині гаснучих зір
 У цій порожній ви долині
 Серед виламків наших утрачених царств.

У цім найостаннішому місці зустрічі
 Ми зберемося разом
 Зберемося мовчки
 Наперед ріки розбухлої
 Сліпці, доки
 Вернутьсся очі
 Як вічна зоря
 Стопелюсна троянда⁶
 Присмеркового Царства смерти
 Єдина надія
 Нікчемних людей.

V

А потанцюймо довкола кактуса
Кола кактуса кола кактуса
Потанцюймо довкола кактуса
О п'ятій ранку

Між ідеєю
І втіленням
Між помислом
І дією
Падає Тінь

Царство Твоє

Між задумом
І творінням
Між почуттям
І взаємністю
Падає Тінь

Життя таке довге

Між бажанням
І спазмом
Між можливим
І дійсним
Між загальним

В

І

З

Е

О

ІІ

І власним
Падає Тінь

Царство Твоє

Царство
Життя таке
Царство Твоє

Саме так закінчиться світ
Саме так закінчиться світ
Саме так закінчиться світ
Не вибухом але схлипом

Перекладачі:

Іван Андрусyak (28.12.1968, с. Вербовець, Гуцульщина) – поет, критик, автор десятка книг, найсвіжіші з яких – поетична збірка «Часниковий сік» (2004) і збірник прози «Вургун» (2005).

Катерина Борисенко (21.02.1977, м. Харків) – літературознавець, кандидат філологічних наук, авторка поетичної збірки «Visus» (2003) та студій українського письменства барокової доби.

І.Андрусyak і К.Борисенко переклали збірку вибраних поезій Е.Е.Каммінгса «Тюльпани й димарі» (2003). Крім цього, публікувалися переклади І.Андрусyака з польських та американських поетів, К. Борисенко – з Оскара Вайлда і Гарольда Пінтера.

¹ Так чорний слуга з повісти Джозефа Конрада «Серце темряви» повідомляє про смерть Куртца, білого торговця в конголезьких джунглях. Конрад називає Куртца «порожнім у серцевині». – Тут і далі дозволяємо собі використати примітки С.Д. Павличко до згаданого видання вибраних текстів Еліота, оскільки не бачимо потреби переробляти те, що роблене бездоганно. – Пер.

² Вислів цей пов'язаний із невдалою Пороховою змовою 1605 року. За традицією в цей день по вулицях носять опудало змовника Гая Фокса, а діти просять милостиню такими словами.

³ Асоціація з III піснею Дантового «Пекла». За рікою Ахерон починається «інше царство смерті», аналогічне до першого царства смерті, що ним є саме життя.

⁴ Натяк на слова Беатріче (Данте, «Чистилище», XXX, 133–134).

⁵ Відомий образ із Дантового «Раю».

⁶ Ще один відомий образ із Дантового «Раю». Троянда – католицький символ Церкви невидимої, а також Матері Божої.

Різні іпостасі українського Еліота

Максим СТРУКА

...народився 1961 року в Києві. Закінчив радіофізичний факультет Київського університету ім.Т.Шевченка. Доктор фізико-математичних наук. Працює в Інституті фізики напівпровідників НАН України. Радник АН Вищої школи України. Автор понад 60 праць з теорії напівпровідників. Поет, перекладач, літературний критик, перекладаознавець. Видав книгу віршів «Сонети та октави» (1991). Перекладає українською А.Данте, В.Вордсворта, Р.Л.Стівенсона, Х.М.Ередія, В.Вітмена, Р.Кіплінга, Т.С.Еліота, В.Б.Єйтса... Член АУП та НСПУ. Захоплення: байдарковий туризм, класична музика.

Невелика поема Томаса Стернза Еліота «Порожні люди» була вперше надрукована 1925 року в ним таки заснованому часописі «Крайтеріон». Майбутній Нобелівський лауреат вважав, що журнал має згуртувати навколо себе європейську культурну еліту. Але реально «Крайтеріон» ніколи не мав понад 800 передплатників і вмер 1939 року, коли стара Європа виявилася поділеною фронтами Другої світової. Натомість поеми судилося значно довше життя.

На думку Соломії Павличко (найглибшої української дослідниці феномену Т.С.Еліота), у «Порожніх людях» поет завершує тему написаних трохи раніше «Геронтіона» і «Безплідної землі», «не лишаючи більше жодного просвітку у п'ятмі життя, жодного притулку для надії, жодного шансу на відродження пустелі, якою зробилася, на його думку, людська душа». Ось як звучить заключний, п'ятий розділ поеми в оригіналі:

*Here we go round the prickly pear
Prickly pear prickly pear
Here we go round the prickly pear
At five o'clock in the morning.*

*Between the idea
And the reality*

Between the motion
And the act
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

Between the conception
And the creation
Between the emotion
And the response
Falls the Shadow

Life is very long

Between the desire
And the spasm
Between the potency
And the existence
Between the essence
And the descent
Falls the Shadow

For Thine is the Kingdom

For Thine is
Life is
For Thine is the

*This is the way the world ends
This is the way the world ends
This is the way the world ends
Not with a bang but a whimper.*

Цього досить, аби ілюструвати зроблене ще півстоліття тому спостереження Мері Бредбрук, яке стосується поезії Еліота загалом: «Чарівний світ ренесансного мистецтва, класичних легенд і мальовничої природи накладається на бруд шинку й борделю. Жодних коментарів, жодних пояснень і жодних спроб якось усе те об'єднати». Але культурний фон заключного розділу «Порожніх людей» – вельми строкатий. То ж спробуймо, слідом за відомим українським переклададознавцем Мариною Новиковою, окреслити головні його сюжети.

1. Починається розділ чотирма рядками дещо видозміненої дитячої пісеньки. Тільки замість «шовковиці» («mulberry bush», під якою загинули колись коханці Пірам і Тізба – отже, маємо ремінісценцію з античності) тут виникає «кактус» (власне «prickly pear» – «колюча груша», яка, на думку дослідників, тягне ще й фалічні асоціації). До того ж, Дерево Життя, навколо якого вели ритуальні танки в давнину, стає в «Порожніх людях» своєю протилежністю.

2. Далі текст відсилає до шекспірівського Фальстафа, у якого «бажання на багато років пережило задоволення». А ось начебто теж «фальстафівська» фраза «Life is very long» – «Життя таке довге» є ще однією цитатою з «Серця темряви» Джозефа Конрада (нагадаю: перший із двох епіграфів до «Порожніх людей» взято звідти ж).

3. Тема Тіні, яка падає «між задумом і творінням, між почуттям і взаємністю», нав'язує асоціації чи то до Біблії, чи то до «Ельдорадо» Едгара По.

4. Важлива символіка «п'ятої ранку» – в цей час у Данте закінчуються мандри пеклом і починається сходження на гору Чистилища.

5. У рядках «Between the idea and the reality» (і далі) стилізовано католицьку літанію. Далі йде пряма цитата з Молитви Господньої («Thine is the Kingdom» – «Бо Твоє є Царство...»). До того ж, винесено цю цитату праворуч і виокремлено курсивом. Це загалом властиво для антифонної композиції тексту, де на такий спосіб підсилено звучання реплік, контрастних за змістом.

6. Нарешті, завершується поема знов-таки відсиланням до «Порохової змови» 1605 року (згаданої в другому з епіграфів – «Копійчину старому Гаю»), де світ закінчиться «не вибухом, але схлипом».

Дехто з коментаторів Еліота вважає, що у фіналі (натяком!) звучить ідея християнської любові, неможливої на мертвій «землі кактусів». Однак у цьому пункті єдності серед дослідників немає.

Безперечно інше – у поемі наявні десятки різних алюзій, відсилань до інших артефактів – і «жодних коментарів, жодних пояснень і жодних спроб якось усе те об'єднати». Проте коментарі й пояснення (хоч на якомусь рівні!) повинен дати за автора перекладач.

Дотепер існували два друковані українські переклади «Порожніх людей». Перший із них – пера Віталія Коротича (його політичні метаморфози останніх двох десятиліть змусили багатьох забути, що він був колись яскравим «шістдесятником» і належав до тодішнього ірпінського гуртка Григорія Кочура). Другий – пера професора україністики Варшавського університету Флоріана Неуважного. Обидва вміщено в упорядкованому Соломією Павличко «Вибраному» Т.С.Еліота (1990);

перший – в основному тексті, другий – у примітках, а отже – загалом доступні допитливому читачеві.

Ще Марина Новикова у своїй монографії «Прекрасен наш союз» (1986) відзначила: Коротич послідовно переводить «високу» лексику розмовну площину. Навіть урочисто-молитовне «Thine is the Kingdom» перетворюється в нього на довірливо-приземлене «Це ж бо Царство Твоє», з якого годі впізнати джерело (справедливості ради зазначмо: мало хто з тодішніх потенційних читачів Коротича ладен був прочитати «Отче наш» рідною мовою).

Ці лексичні зсуви особливо помітні на тлі відомої російської версії Андрія Сергеева. В ній перекладач щедро вживає слов'янізми не лише в упізнаваних цитатах («Ибо Твое есть Царство»). Навіть цілком нейтральне «conception» оригіналу стає в нього не «задумом», чи «наміром», а саме «помыслом».

Натомість для Коротича упізнаваність цитат не важлива, як не важливе й літературне тло Еліотового тексту. Українському перекладачеві «шістдесятникові», за спостереженням Марини Новикової, цікавий насамперед соціологічний, історично злободенний підтекст поеми. Тому (додамо від себе!) у версії Коротича в Еліотових «порожніх людях» можна впізнати чимало рис тих, кого тодішня «прогресивна» критика називала «міщанами» (і кого сьогодні ми назвали б «гомо-советікусами», або просто «совками»).

І тому найкраще вдалася українському перекладачеві абсурдність начебто-дитячої пісеньки, яка підкреслює абсурдність усього світу «порожніх людей»:

Обтанцюймо кактус колом
Кактус колом кактус колом
Обтанцюймо кактус колом
О п'ятій годині ранку

Літературознавець Флоріан Неуважний тонко відчуває літературні контексти поеми Еліота. Тому, за браком відповідного слов'янізму, який сприймався б достатньо архаїчно, англійське «Thine is the Kingdom» з Молитви Господньої стає... латинським «Tuum est Regnum». Але цей переклад робив не поет, а вчений, ще й перебуваючи в іншому мовному середовищі. Його лексика доволі силована й штучна, що видно з формально бездоганно правильного

Оточмо колом кактус наш
Кактус наш кактус наш

Ці рядки можуть бути чим завгодно, тільки не дитячою пісенькою.

Нині на суд читача подано третю в часі українську версію «Порожніх людей». Завдання перекладачів Івана Андрусяка й Катерини Борисенко спрощено вже тим, що сьогодні українському читачеві значно простіше, скажімо, вловити цитату з Молитви Господньої, й тому «Царство Твоє» досягає в цьому найновішому перекладі того ж ефекту, що й «Thine is the Kingdom» оригіналу.

Загалом лексика цього перекладу дещо піднесеніша (проти версії Коротича). «Між задумом / І твором / Між почуттям / Та відгуком» – читаємо в перекладача-«шістдесятника». «Між задумом / І творінням / Між почуттям / І взаємністю» – бачимо в тексті наших сучасників. У Коротича світ закінчиться «не вибухом а вищанням», у Андрусяка й Борисенко – «не вибухом але схлипом». І таких зіставлень можна наводити багато.

В принципі, оригінал дає підстави для різних прочитань. І дивно було б, аби в перекладі початку ХХІ століття Еліотові «порожні люди» раптом стали б злегка підгримованими київськими «міщанами» 1960-х, яким байдуже до «рідної мови» й заборонених раніше ленінських робіт, надрукованих по ХХІ з'їзді в знаменитому 54-му томі «Повного зібрання творів». Цьому томові Коротич присвятив був колись непоганого вірша – зовсім некон'юнктурного, бо й українську мову аж до часів «зрілої перебудови» можна було публічно захищати, лише оперуючи вміщеними там ленінськими цитатами...

Але чи мають власний підтекст «порожніх людей» Андрусак і Борисенко – сказати важко. Швидше, вони просто творять сумлінний зліпок із оригіналу, не намагаючись прив'язати його до українських реалій. Роблять це «з погляду вічності». І тому навіть дитяча пісенька при початку втрачає риси ритму «не страшний нам сірий вовк», а стає чимось цілком літературним:

*А потанцюймо довкола кактуса
Кола кактуса кола кактуса
Потанцюймо довкола кактуса
О п'ятій ранку*

І лише «кола кактуса» (замість очікуваного «коло кактуса») показують, що перекладачі таки ведуть із нами постмодерністську гру в цитати.

Отже, український читач має три варіанти поеми Еліота – «шістдесятницький» Коротича, з тяжінням до буквалістичних настанов Нью-Йоркської групи – Неуважного, й «постмодерний» – Андрусак та Борисенко.

Напевно, з'являться й четвертий, п'ятий, шостий і дальші варіанти. Напевно, кожен із них нестиме відбиток не лише індивідуальності перекладачів, але й свого часу. Напевне, жоден не міститиме всієї множини Еліотових алюзій. Але можливості для тактовних замін у системі цих алюзій – чимось актуальнішим для освіченого українського читача – є. І, мабуть, у цьому річищі й лежатиме майбутній вектор перекладацьких зусиль. Адже функцію простого ознайомлення нашого читача з хрестоматійною поемою Т.С.Еліота вже виконано. ❁

Реаліті-шоу від Лариси Денисенко

Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО

24:33:42. Назва інтригує, чи не так? По перше – вона абсолютно симетрична. По-друге, дві з використаних цифр – парні. По-третє – їх можна поставити послідовно: 2, 3, 4. По-четверте – сума першої половини цифр дорівнює сумі другої половини, себто дев'яти. Загальна ж сума, відповідно, дорівнює вісімнадцяти. Не можу не відзначити також, що різниця між послідовністю чисел також однакова – дев'ять!.. А втім, уся ця арифметична символіка ні до чого. Бо дійкова триця – вік героїв нового роману письменниці Лариси Денисенко. Хоча, може, саме система маніпуляцій цифрами десь там, на «літературних небесах» (які, як вважається, колобродять у талановитій письменницькій

голові, котра більш чи менш успішно здатна виходити на овиди ноосфери), спричинила доленосну зустріч юнака Макса, реготунки й жартівниці Шури (Шу, вона ж Олександра Володимирівна Квітко) та «Єбе Вітовського», тобто, даруйте, – пана Євгена Броніславовича Вітовського. Раз такі «складні шляхи» вели їх одне до одного, то й трикутник не обцяє бути без ускладнень. Саме про них – роман.

Однією з найяскравіших особливостей творчої манери Лариси Денисенко є реалізм, а відтак – надчутлива увага до людей. Нагадаю: реалізм – це художній ме-

Говорачи, наприклад, про архітектуру «Божественної комедії» Данте, ми розуміємо насамперед струнку гармонію, дивовижну послідовність викладу, якої суворо дотримувався письменник. У нього накував принцип потрійності як у формі вірша – терцини, так і в поділі твору на три частини, з яких кожна має тридцять три пісні. Разом із піснювступом їх 100. Кількість віршованих рядків – 14 233, поділена на три, поділиться не без остачі – один зайвий рядок у своєму мікропосліпні відповідає окремій пісні вступу (В.І. Кузьменко «Словник літературознавчих термінів»).

тод, в основі якого лежить принцип життєвої правди в змалюванні соціального середовища, побуту, суспільних взаємин і обумовлених ними типових людських характерів.

«Соціальне середовище» письменниці досить незвичне для пересічного читача, тож не дивно, що не кожен бачить «типових» прототипів поруч із собою. Але ж і доба, з якої «ростуть вуха» персонажів Денісенко, еkleктична й непослідовна, сподіватися від неї закономірностей, характерних для «народницького» реалізму кінця позаминулого століття чи соціально-психологічних течій початку минулого, чи, тим паче, – соцреалістичних не випадає. Соціальний стан героїв однозначно вирізняється з-поміж мас. Читач проживає доволі невеликий відтинок життя з банківським працівником, перекладачкою, бізнесменом із Америки та їхніми доволі екзотичними друзями.

«Суспільні взаємини» зосереджуються на важливій у будь-які часи колізії вибудови родинних стосунків. Тема власне для літератури не модна й не актуальна. Інтелектуальні романи на кшталт «Отці и діти» зосереджуються на «конфлікті поколінь», тим часом сентиментально-психологічні вправи навколо мати-тато-мачуха-вітчим-дитина, схоже, назавжди подаровані так званим «жіночим романам», які до «літератури» вже зо сто років ніхто не зараховує.

Ув аналізі взаємин Макса з Шу годилося б цитувати, певне, Фрейда з його послідовниками. Дорослий юнак з Едиповим та ще хто його зна якими комплексами знайомиться з новою спершу коханою, а згодом – дружиною батька. Його неприйняття прикольної й доброї по суті мачухи спершу скидається на звичайнісінькі ревності. Батько не так багато проводить часу з сином і чергове побачення приносить неприємний сюрприз ув особі Шу. Однак із плином оповіді в читача виникає збоченська підозра, мовляв, Макс, сам того не усвідомлюючи, закохується в Шу.

З підозрою починає зживатися й тато конфліктера, Євген Броніславович. Саме на цій «стадії» розвитку доволі простого сюжету роман починає вимагати від автора світоглядного рішення: розвивати з історії драму чи вести до зворушливого гепіенду. Рішення не з легких, якщо зважити, що тенденції «класичної» літератури засвідчують входження до історії переважно драматичних фіналів.

... випадки, названі double conscience (подвоєння свідомості), іноді виникають спонтанно. Якщо за такого розщеплення особистості свідомість повністю властива одному з двох ставів, то цей останній називають свідомим душевним станом а відокремлений від неї – несвідомим (Зигмунд ФРОЙД «Про психоаналіз»).

Тобто за успішного вирішення проблеми хтось має бути скаліченим чи й узагалі померти. Або ж проблема має зайти в глухий кут і там конати в особливо гірких умовах.

Однак я недаремно розмірковувала вище про художні методи й привернула до Ларисиного роману той пліснявий сухарик «реалізм». У реальному житті (на щастя!) не так часто випадають нагоди для трагедій, щоб робити з них «середньостатистичне». З героями «24:33:42» все відбувається саме так, як має бути в справжньому житті, себто за пересічними – життєвими, реальними, «народними» – уявленнями про «ідеальне». Як і буває «в ідеалі», кожен знаходить свою пару, всі живі-здорові (за правильних розкладів навіть помруть одного дня, але то вже не стосуватиметься цього роману)... Аж тут напрошується суперчність у термінах. Адже «в ідеалі» – це вже утопія, і аж ніяк не реалізм. Однак саме в цьому парадоксі полягає правдивість твору: побутове уявлення про ідеал (наразі мається на увазі родинне життя) в Денисенко ідентичне його літературному втіленню, засвідчуючи, між іншим, легку й світлу вдачу письменниці.

Щодо «форм» роману. Попри аж надто просту фабулу читається він, аж від зубів відскакує. Такий чудовий стоматологічний ефект письменниці досягає завдяки оригінальній для сучасної прози, зосередженій на модернізмі чи популізмі, композиції. Роман складається зі щедрої низки «історій» із життя як головних героїв, так і майстерно виписаних другорядних. Денисенко не вантажить свого читача прямим моралізаторством, але кожна оповідка, позбавлена афористичності чи філософичності, дає неабияку поживу для схильних робити висновки. Особливого тону цим «історіям» надає обраний письменницею стиль нарації: оповідь постійно триває від першої особи, один із трьох головних героїв вповідає власне бачення подій теперішніх і майбутніх, розвертаючи колізію тим чи іншим боком. Роман – наскрізна пряма мова з постійними неформальними зворотами й телеграфною синтаксою, природності якої могли б позаздрити чимало прозаїків, особливо тих, хто вважає зайвим вилучати з мовлення своїх персонажів різноманітні прислівникові й дієприслівникові звороти.

Напевне, саме у формі роману заховано головний інтерес у його читанні, у куті сприйняття й ословлення докільця, яким «володіє» Денисенко. Авторка вміє бачити кумедне й володіє здатністю реалістично відтворювати його у своїх романах. Денисенко робить маленьке життєве «шоу» з нецікавих чи нудних чужих проблем. ❀

*Існує колосальна спокуса
перекласти мист між
автором і його героями
(Соломія ПАВЛИЧКО «Творія
літератури»).*

Послідовна «незрілість»

Світлана НОВИЧУК

... живе в Києві. Журналіст
інтернет-видання
«Культурний тренажер».

У нашому суспільстві таки щось відбувається. Зміни в ньому дедалі частіше стають предметом якщо не всезагальної, то принаймні масової зацікавленості. Свідченням цього є не тільки розмови по кухнях та офісах про політику й інтерес до відповідних газет, теле- й радіопрограм, а й поява різножанрової літератури соціальної та політичної тематики – від публіцистики й спогадів учасників подій до детективу та лірично-автобіографічної прози «нон-фікшн». Знайшлося в літературному процесі місце й соціальній утопії.

У 2005 році з'явилися й мають шанс привернути читацьку увагу два твори цього жанру. Спочатку в серії «Бібліотека журналу «Четвер» видавництва «Кальварія» надрукувало книжку Петра Яценка «Повернення придурків», а у вересні, до Львівського Форуму видавців, вийшов початковий тираж нового роману Галини Пагутяк «Королівство» (видавництво «Джура», м. Тернопіль). Обидва твори являють, так би мовити, дитячий – тобто простий, наївний і водночас гротескно-іронічний погляд на суспільне життя-буття. «Дитячий» у цьому контексті означає ще й «незрілий», тобто такий, де замість іще не сформованих елементів цілісної картини світу (адже дитина ніколи не сприйматиме світ фрагментарно) постає фантазія, міф та вигадка. Відтак і в структуру суспільства у творах обох авторів залучено те, що на сталий, «дорослий» погляд сюди взагалі не має стосуватися, а існує десь зовсім окремо.

*Соціальна утопія
зажди містить у собі брехню,
і разом із тим людина у своїй
історичній долі не може
існувати без соціальних утопій,
вони є рушійною силою
(Ніколай БЕРДЯЄВ «Царство
Духу і Царство Кесаря»).*

Петро Яценко. Повернення придурків. –
Львів: Кальварія, 2005, 176 с.

У Петра Яценка таким «незрілим» елементом є, скажімо так, антична космогонія – з богами, мойрами, перевізником Хароном та підземеллям Аїду, битвою героїв (у тому значенні, яке вживаємо, говорячи про давній героїчний епос) із персонажами, котрі дуже нагадують воїнів, що за одну хвилину вирости з посіяних Ясоном на полі зубів Дракона. Художній світ «Повернення придурків» може нагадувати й світосприймання студента-філолога першого року навчання,

коли йому в курсі історії античної літератури було явлено вражаючу й струнку систему світобудови, й він може мимоволі бачити світ у категоріях давньогрецького міфу насамперед тому, що інші версії космогонії йому наразі не дуже відомі – їх ще «не проходили». Хоча вагому роль також відіграє традиція асоціативного поєднання періоду юності в житті людини та античності як часу юності європейської цивілізації – згадаймо Вертера Гете, який ходить на прогулянки на природу з «кишеньковим» виданням Гомера, або теоретичні побудови «Присмерку Європи» Шпенглера. Звернімо увагу: і «Страждання юного Вертера», і «Присмерк Європи» – плоди романтичної філософської думки. Втім, «незрілий» світ «Королівства» Галини Пагутяк теж несе на

собі «відбиток» романтизму, і відлуння античності, щоправда, опосередковане – через імпліцитне відсилання до доби Відродження з його любов'ю до книжності й відновленням цікавості до давньогрецької та латинської культурної спадщини – у творі можна від-

Імпліцитний – який мається на увазі, не виражений («Великий туманний словник сучасної української мови» онлайн).

читати. Однак на перший план виходить інша романтична мрія – про «природну людину», яка гармонійно живе в природі й може спілкуватися з нею, а відтак досягнути її потаємне знання, її суті та задум. Якщо провести аналогію між «Королівством» та німецьким романтизмом, то можна сказати, що Галина Пагутяк пішла не шляхом умоглядних побудов Новаліса, а слідом за братами Грім та Вільгельмом Гауфом стала шукати ідеал у міфі – в легендах та казках. Справді, в книзі багато легенд, забобонів та пов'язаних із ними історій, прийомів, влас-

тивих казці, – насамперед наділення котів, тигрів, собак, привидів, переліток (ельфів) здатністю говорити між собою та з людиною. Саме завдяки казці до «незрілого» суспільного світу «Королівства» залучаються, так би мовити, «тваринно-рослинні» громади, найбільш яскравими з яких є Королівства котів та переліток, а ще громади відьом, привидів, книжкових гномів, чарівних істот на зразок кольорових мишей тощо.

В основі утопічного світу в обох творах лежить модифікований (видозмінений, але впізнаваний, зрозумілий та прийнятний для читача) поділ на соціальні групи. У «Поверненні придурків»

бачимо крім придурків (назва цього прошарку суспільства прямо відсилає до тієї самої «незрілості»), до числа яких зараховано, зокрема, й поетів, ще – робітників, продавців (тут нібито все зрозуміло) і хробів (хробаків), – які «називаються так, бо мозок у них, на відміну від людей, розташований не в голові, а десь інде». Десь ще є творці, й головні герої-придурки шукають способи, як перетворитися на них, і, здається, знаходять. У «Королівстві» люди поділені на слуг нечистої сили, на причетних до Королівства як ідеальної країни добра й гармонії, прихистку книжок і знання, і Серединний світ між цими двома полюсами. Авторські побудови характерні ще тим, що ними охоплюються не тільки люди, тобто людська спільнота, – до них залучається весь Всесвіт:

Серединний світ, вважають у Королівстві, дуже недовірливий не лише до прибульців з інших світів, а й до своїх мешканців. Коли ти не такий, як інші, від тебе відвертаються або навіть проганяють. Тут живуть добрі й не дуже добрі люди, та значно більше таких, котрі хиляться то в бік добра, то в протилежний від нього бік. Через те, мабуть, його й звать Серединним, і через те в ньому так неспокійно, бо ніхто не знає, чого можна чекати від інших. Але Серединний світ не єдиний у Всесвіті, як собі уявляють його жителі. Поруч із ним існують інші світи та впливають один на одного. Люди сердяться, коли не можуть чогось пояснити («Королівство»).

Галина ПАГУТЯК. Королівство. Пригодницький роман. – Тернопіль: Джура, 2005, 288 с.

Соціальні групи – відносно стійкі сукупості людей, котрі мають спільні інтереси, цінності та норми поведінки. Формування і стійкість соціальних груп визначена історичними умовами функціонування суспільства («Економічний словник» онлайн).

Всєсвїт «Повернення придурків» побудований за тїєю ж моделлю «три в одному»: вїн нїбито єдиний, без розривїв, але таким вїн постає тїльки перед головними героями – «придурками». Ось якї близькї одне до одного земля й небо:

– Тримач неба любить хмари, сонце, – оповїдав нам, кермуючи, Продавець. – Спускається раз на тиждень, бере запас їжї, заряджає газовї балони та акумулятор свого маленького телевизора і – знову пїдноситься... Тримачевї чим вище – тим легше. У гондолї вїн може тримати небо лиш однїєю рукою... Нїхто йому там, угорї, не заважає. Там йому добре («Повернення придурків»).

У сучасній літературї утопїя – одиє із жанрїв наукової фантастики. В утопїях конструюється така собі «друга дїйснїсть», яка є антитезою дїйснїостї реальної та мїстить нецїадку критику сучасностї. Розовїт утопїчної літератури звїзгається за звїчайї зі слугами гострих культурних критик та кардинальних змїв у життї суспїльства (Вадим ПОЛОНСЬКИЙ «Утопїя в літературї»).

Героям «Королївства», так само як і придуркам Яценка, доводиться жити в тї «часи змїн», якї нинї полюбляють подавати як частину китайської приказки – щось на зразок «нїкому не побажаєш жити в час змїн». Про сьогонїшнїх людей в Україні теж говорять, що вони живуть у неспокїйний і мїнливий час, тож десь в уяві неодмінно постає образ якого-небудь – полїтичного, економїчного, культурного – межичася, власне, розриву часїв, означити його можна приблизно в такий спосїб – «нинї все не так, як ранїше, а хтозна-як». Проте змїни – це вже тепер не розрив і не межичася, це

природнїй стан існування свїту. Утопїчна література – «Королївство» та «Повернення придурків» – саме так і подає змїни. Наприклад, в один із найдраматичнїших моментїв боротьби за Королївство вїдбулася така надзвичайна подїя – вїдхїд перелїток на чолї з їхнїм королем із Чарївного лїсу в Королївствї.

Нїхто не смїв зїрвати в тому лїсї навїть листочка. Тут дерева нїколи не всихали й не вмирали, бо перелїтки дбали про кожне, як господар про дїм, збудований його руками. (...) Скїльки дерев у лїсї – стїльки й перелїток.

Вїк дерева, тим бїльше такого, яким ненастанно опїкуються, набагато довшїй за людське життя. Перелїтки прожили в Королївствї чотириста рокїв, і от саме один із головних героїв – принц Серпень – удостоївся не тїльки побачити Короля перелїток, що вже саме по собі дається далеко не кожному, а побувати на незвичайному прийомї, де

Йому (й тільки йому та королеві котів Сиволапові) було сповіщено про цю небуденну новину.

Ми прийшли сюди зі світу, який війни зробили пустелею. Таких земель багато, на жаль, вони продовжують з'являтися й зараз. Білий птах, Пташок, як кличемо ми його ласкаво, знайшов цю землю для нас, облітавши всі три яруси Всесвіту, куди мав доступ. Чотириста років минуло швидко, і тепер ми повинні переселитись до іншого місця, щоб не застигла кров у наших жилах...

Прийом, влаштований Королем переліток Серпневі й Сиволапові, – це подія політичного життя? Так, але це також і явище природи, і зрушення в космосі. Це справжня подія, що може відбутися в житті людини лише один раз і більше впродовж життя не повториться, це справжня зміна, що показує всю рухливу й живу суть світу. В повсякденності, так само як у книжках Галини Пагутяк і Петра Яценка, кожна людина, незалежно від часу, в якій живе, стає свідком таких подій. От, наприклад, взяти ще свіжу в пам'яті Помаранчеву революцію (аналогії з подіями осені 2004 року, до речі, можна помітити в обох книжках) – люди вийшли на Майдан, щоб заперечити не тільки фальсифікацію виборів, владу, чия доба спливала тоді просто на очах, а й мороз, мокрий сніг, від якого моментально мокнуть ноги, мряку та дощ, і бруд на вулицях – взагалі, заперечити осінь і зиму... А вже майже сорок п'ять років тому сталася ще одна подія, що стосується одночасно й суспільства з його тодішньою політизованістю, й усього Всесвіту – перший політ Юрія Гагаріна в космос. Приклади можна наводити далі.

Мотивом створення утопічного соціального світу є протест, причому непроти видуманих Імперії, крутиголовців чи відьом («Королівство») або Боса та хробів («Повернення придурків»), а проти, так би мовити, звичайних повсякденних соціокультурних явищ. Так повелося в українській літературі ще з часу класика утопії Володимира Винниченка (роман «Соняшна машина»), що соціальний протест неодмінно сполучається з культурним. Петро Яценко заперечує гроші, точніше схилився перед грошима, немовби якимось новітнім божеством.

(...) Мула вкинув у вогонь книжку, на якій я ще встиг прочитати слово «скарб». У мене затремтіли руки, я хапанув металеву вигрібачку й усе ж добув із вогню це видання. Автором книжки був якийсь Д.Д. Джончич, а називалася вона «Великий скарб». Я відчув у крові адреналін, і ми з подивованим Мулою схилилися над книжкою, яка ще димілася та смерділа розплавленим дермантином обкладинки... Коротше кажучи, у ній ми знайшли вісімдесят п'ять ще радянських

рублів. Для мого діда, мабуть, це справді був колись скарб. А в книзі йшлося про багатство надр нашої матінки-Землі... Ті давно не дійсні гроші ми спалили разом із книжкою і ще довго замислено дивились у вогонь («Повернення придурків»).

Його герої послідовно нехтують усіма неодмінними властивостями грошей – вони їм не конче потрібні для того, щоби жити, їм не обов'язково треба їх заробляти й вони зовсім не хочуть їх накопичувати, оминають всяку залежність від них – і прагнуть лише перевірити, наскільки завдяки грошам можна здійснити Мрію. Річ, яка цю Мрію втілює, обрана наче навмисне штучно припасованою, приліпленою, «притягнутою за вуха» до образів героїв, словом, «незрілою» – яскраво-червоний автомобіль «Шкода» з «різними прибамбасами». Звернімо увагу – щоб допасувати себе до нібито своєї Нездійсненої Мрії, герої-придурки міняються навіть зовні:

Ми віддали мулатові сім сотень євро, попросили не економити, і він підібрав для нас два костюми, дві пари лакованих черевиків, нові білосніжні сорочки, краватки згідно з модою, навіть свіжі шкарпетки.

(...) З магазину Мула та я вийшли схожими на крутих продавців, високооплачуваних робітників або середніх босів («Повернення придурків»).

Мрія, отримана за гроші, неповноцінна, точніше кажучи – «незріла», бо вичерпна, вона зникає відразу по тому, як перетворюється на дійсність. Її треба спекатись, від неї треба звільнитись – і вони стрибають в автомобілі з моста...

Протест утопії Галини Пагуляк спрямовано проти всезагального випадіння з культури її життєво важливої основи – книжки й пов'язаних із нею читання та писання. Послідовне викорінення читання в Серединному світі однозначно пов'язується з усякою нечистю – відьмами, що збираються спалювати книжки у своєму так званому «Клубі книголюбів», слинявцями й пліснявцями, які знищують літературу по бібліотеках:

Чи бачив хтось книжку, написану відьмою, опирем чи мерзотником? Вони бояться чистого білого паперу, бо їхні думки, викладені на ньому, зразу ж виявили б, ким вони є («Королівство»).

А засобом, яким нечиста сила зваблює людей і відвертає їх від читання книг, виступають новомодні фільми й мультики:

Проблема полягала ось у чому: людей силоміць вчили читати, вважаючи, що читання – світло, а нечитання – тьма. Однак серед людей є такі, які ніколи не прочитали й не купили жодної книжки, стійко протистояли навіть детективам і казкам. Врешті, вони бачили фільми та мультфільми за цими книжками і моти вільно почувати себе навіть серед освічених людей («Королівство»).

Власне, сюжет «Королівства» можна відчитати і як історію втечі магічної книги – Енциклопедії Королівства, свого роду сконцентрованої під однієї обкладинкою книжності з усіма силами, що охороняють її або приналежні до неї, до ірреального утопічного світу – до Королівства. Мати Люцини, Олімпія, яка в Серединному світі ледве животіла з донькою за ті копійки, що їх можна було заробити на книговиданні, насправді є Королевою й урешті-решт стає правителькою Королівства. Всі інші герої – Люцина, Марко, Соня, Мортіус – під час своєї неблизької подорожі довкола Серединного та Граничного світів до Королівства всюди розсипають букви, слова й тексти – від двох літер, виведених Люциною за килимком у хатині бабусі з Граничного світу, до прокламацій, складених Мортіусом.

Герої обох книжок шукають когось, хто уособлює «дозрілість», що для них означає не просто дорослість, а саме той плід, що зростає з їхньої «недозрілості». Придурки повсюди шукають Дівчину, яка перетворить ті глевкі або пересохлі коржики, що їх старається випікати Мула, на справжні пухкі пироги, а книжку, яку складає герой-оповідач зі слів, вирізаних із інших книжок, оберне на його власну,

*Насправді сучасне
суспільство – це суспільство
рівних стартових
можливостей (Володимир
ЦИБУЛЬКО).*

«добру» книжку. Принц Серпень та його друг Марко шукають нового короля, який зберіг би Королівство після смерті короля Даниїла від поглинання його імперією. Серпень – син короля Даниїла, прямий спадкоємець престолу, проте він відчуває себе молодим і недосвідченим і тому не хоче ставати «невчасним королем». А

владу перебирає мати Серпня – королева Олімпія, яка несподівано, але дуже вчасно повертається до Королівства із Серединного світу. Бачимо, що «дозрілість» уособлюють жіночі образи, своєрідні проекції образу матері на довколишній світ.

Як уже мовилося вище, суспільство постає в обох книжках так само незрілим, як і герої. В його структуру виявляються включеними крадії-довгомуди, відьми, опирі та всяка інша нечисть, як у Серединному світі («Королівство»), або бездумні істоти-виконавці «хроби» («Повернення придурків»). І схоже, що воно таким і залишиться після подій, описаних в обох творах. Автори (до речі, дещо порушуючи жанровий канон соціальної утопії) навіть не намагаються шукати всезагального виходу, проекту виправлення чи шляху розвитку, рішення на зразок Соняшної машини Винниченка. Але не втрачають надії, бо все ж головні герої певної миті відчувають свою значимість і сполучену з нею особисту відповідальність. «Королівство – це я», – одного дня говорить собі принц Серпень. «Творці – це ми», – відчувають колишні придурки. Так, на щастя, може статися одного разу й у житті. «Україна – це ми», – сказали самі собі люди, коли збиралися йти на Майдан... ❀

Невловимий лівий марш у чотирьох частинах

—Олександр МИХЕД—

Просто я дивлюся інші канали
С.Жадан

...народився
1988, пише прозу,
есеїстику, критику.
Рецензії та рефлексії
друкувалися в газеті
«Дзеркало тижня»,
журналах «Бе-
резіль», «Книжжик-
тегіет» та «Кур'єр
Кривбасу».
Оповідання — у
журналі «Соты».

Частина перша. Кольору крейди

Він почав, як завжди, ні з чого:

Знаєш, мені завжди подобались книжки, які переростали свій першопочатковий задум, ставали чимось більшим за народжену ідею й виривались із рук творця. Так сталося із його останньою книгою — «Anarchy in the UKR». Із задуму й бажання «написати книгу про анархізм» і наміру «проїхатись місцями найбільш активної діяльності українських анархокомуністів і спробувати потім про це щось написати» вийшло щось зовсім інше, неконтрольоване. Жадан стер примарні кордони між реальним життям і тими вимірами, де починається, власне, література, між сценою й глядацьким залом, між існуванням і творчістю, художньою настановою й життєвою позицією...

Знаєш, «Anarchy in the UKR» (далі — «A.i.t.U.») — це книга-історія анархізму про анархізм як порядок, як модус поведінки й спосіб мислення українця; це літописання/життепис, ніби розказаний не самим Жаданом, а одним із героїв його попередніх книг; це книга сходження або спускання, втрати соціального значення автора для

Анархістська концепція суспільства, в якому немає центральної влади, цілкоміто суперечить досвіду всіх розвинених суспільств, де індустріалізація крокує пліч-о-пліч зі зростанням ролі держави («Енциклопедія політичної думки» / За ред. Девіда Міллера).

суспільства, соціального життя країни; це історія про війну та революцію свідомості; про брехню ветерана й проститутки як жертв системи; це прогулянка роками/флешбек, *але не забувай, старий*, що: «ця гонитва за демонами щасливого дитинства, за привидами із затишних провулків пам'яті поступово починає брати за яйця, це так, ніби хтось тиче тебе пилком у світло-червоні калюжі крові, мовляв, ось вони, залишені для тебе сліди, ось що лишилось тобі з минулого, давай, змивай усю цю кров, пролиту в класах і спортивних залах, хотів цього – маєш, не відвертайся тепер; загалом – повертатися в місця, в яких ти ріс, майже те саме, що повертатись до крематорія, в якому тебе одного разу вже спалили».

Пам'ятаєш, в Університеті нам дали завдання написати твір з одних лишень іменників-«суб'єктів». Мій небезталанний товариш написав вірша й назвав його віршем «кольору крейди»...

Частина друга. Мої 00-чні

Читання «A.I.T.U.» (як і мої 00-чні) нагадує застільну розмову з Жаданом, десь ближче під ранок. З її логічної щирістю й алогічним концептом, легкістю, яка тільки виникає між ритуально підпилими (не)знайомцями й невловимим змістом. Коли ти дочитаєш, почне світати, і коли закінчатся пальне-горілка та паливо-цигарки і буде час нарешті йти спати, ти будеш задоволений слуханням Жадана, але навряд чи згадаєш, про що він говорив.

Чито від протилежного (закидів критиків), чито вже така вдача (художня манера), але Жадан додав у своїй кінематографічності. І, перефразовуючи Андрія Бондаря, можна сказати, що Жадан – «Письменник кінематографічний». Можливо, він сам і є кіно. Він – художник-кольор, сценарист-репліка-послідовність, режисер-постановник, оператор-кадр. Він і камера, і плівка, і світло софітів, що вихоплює необхідну деталь, виводячи кожен частинку на перший план, кожна складова вивіщена. Він – 25-й кадр, що впливає на підкірку мозку, він – (без)сюжет своїх блукань, він – (анти)жанр. Він – фільм про все й ні про що.

«Сотни временных мест» (В.Павлова) і випадкових людей, десятки історій, фантазій, думок лишають рани на твоїй пам'яті, на тобі. Коли їх надто багато, ти починаєш захилятися і шаленіти від їхнього голосу, що

*Здесь лежат постоялец
сотни временных мест,
безымянный, как палец,
одиноким, как перст.
(Віра Павлова)*

лунає в тобі, заважаючи чути себе. І тоді він починає писати, заповнюючи простори сторінок думками, котрі здаються йому важливими саме зараз, історіями людей, котрі не відпускають твою пам'ять або уяву. Жадан боїться розгубити враження зліпки/знімки цього моменту дійсності. «Найгірше буде, коли я раптом усе це забуду, це чи не єдине, чого я насправді боюсь, – забути втратити все, що таким дивним і несподіваним чином відбулось, позбутись пам'яті, позбутись головного».

Пам'ятаєш, як раннього літа ми йшли центральною вулицею похмелялись на пивзавод. П'ятеро хлопчаків. І як ми одним застудженим горлом горлопанили й викрикували слова В.Цоя «Мои друзья идут по жизни маршем, и остановки у пивных ларьков». Вранішнє сонце висвітлювало нам шлях, а ми так і не потрапили, куди хотіли...

Частина третя. Рожевий чай Чайнатауна

Здається, Жадан нарешті знайшов ідеальну для себе модель писання, яка дозволяє йому просто відмінно розказувати історії, пересипаючи їх суто поетичними зворотами й прийомами з власними щирими роздумами (до місця й не дуже).

Дихання, ритм оповіді «A.i.t.U.» стрибає/змінюється, ніби верхівки Апалач, або похилі схили й скати Карпат, або спіралі ватр. «A.i.t.U.» – це розказування історії, звіряння (тобі) читачу, але іноді базікання Жадана раптово виходить/звертає на глибші рівні, ніж сама подієвість, або обривається легким видихом-метафорою, яка збиває ритм і змушує (тебе) знову пробігти очима цю купку літер, вилаштованих рядком.

Думки ж Жадана твоя жадібна свідомість відрефлексує, привласнить і нахабно видасть за свої.

Знаєш, а зараз чудовий вечір і, певно, вони щасливі й втомлені своїм коханням сидять у чайній, може, навіть і в Чайнатауні. На заході сонце, ніби старезна бабусенція, по драбині злазить по небосхилу й рожево відображається в її горнятку... «Після цього вони

Чайнатаун (дослідно – китаїське містечко) – квартали європейських та американських метаполісах, заселені емігрантами з Китаю. Зазвичай там брудно, безліч дешевих китайських фаст-фудів, кольорових ліхтариків і наступників Лао Дзи.

Чайнатаун – місце, де ми починаємо здогадуватися про причини свого перебування на Землі. І в цьому сенсі чайнатаун – не лише частина Сан-Франциско, але й усеє Сан-Франциско – чайнатаун, і вся Каліфорнія – чайнатаун, а якщо припнужатися та зігнорувати всі політичні й географічні забобони, весь світ – чайнатаун (Олександр ЛЕВІНТОВ «Місна Ліза чайнатауна»).

розходяться по домах, падають навзаки, кожен у своє ліжко й, засинаючи, дивляться на небо. Небо в цей час лежить на животі й, так само засинаючи, дивиться на них».

Частина четверта. Один трек, який би я хотів почути при власному народженні

«A.I.T.U.» просякнута, розіп'ята й побудована музикою. Вона стишено лунає саундтреком на фоні подій, дає імена розділам, є епіграфом і суттю розмови, або просто (по)стає з літер, з їх сусідства, з напруги/нервів складу, «тому що пам'ять не може мати меж, тому що твоя музика робить твою біографію, виправляє її, ламає й калічить, тому що в цьому житті немає нічого крім тебе й твого саунду». Джаз? Какофонія? Рок? Тиша?

«Anarchy in the UKR» – це книга-розмова, яка закріплює у свідомості образ незалежного романтика-холерика, впевненого у своїй правоті, бо він має рацію, можливо, й у своєму лівацтві, бо він – шульга; це спроба через життєпис чи то себе, чи літературної/белетризованої версії себе, своєї альтернативи, міфологізації свободи життя за Жаданом, способу мислення за його правилами й пересування життям по коліях Східно-Європейської залізниці ім. С.Жадана...

І якщо настав би ранок і він нарешті замовк, ми вийшли б натовпом на вулицю. І якщо ми б переходили дорогу, вона була б «кольору чорної жіночої білизни», а хтось із нас був би обов'язково босий, як один із бітлів. Ми б неквапно йшли, певні того, що жити швидко ще не значить померти молодим, що північ має південний бік, що немає гори, на яку б не можна було здертися й що «ми все одно будемо переходити вулицю в недозволеному місці, тому що ми, як ніхто інший, знаємо точно й напевно – що на цій вулиці, як і на будь-якій іншій, недозволені місця просто немає!» Певні того, що канали, які дивимось тільки ми або наше улюблене ідеальне радіо зараз, саме зараз тихо, ледь-ледь чути, майже невловимо заграє Imagine John'a Lennon'a. І я почую:

*Зараз ти можеш називати мене мрійником,
але ж я не один такий,
я вірю – одного дня й ти до нас долучишся,
і загалом уєсь світ житиме так само.
(Джон Леннон «Imagine»)*

You may say I'm a dreamer,
but I'm not the only one,
I hope some day you'll join us,
And the world will live as one... ✨

Масонство і музика

(до питання впливу української духовної традиції на розвиток музичного мистецтва)

Михайло КОДОРОВСЬКИЙ

«Стосунки» масонства та музики – складна й малодосліджена проблема. Деякі її аспекти можна простежити на прикладі діяльності композитора В.Пашкевича та його однодумців у Росії (друга половина XVIII ст.).

Витоки масонства сягають часів розквіту архітектури середньовіччя. За наявними даними, будівничі культових споруд – вільні муляри¹ – були обізнані з містичними вченнями. Згодом цехове братство перетворилося на «морально-філософську корпорацію» [1], надзавданням якої визнано розбудову віртуальних храмів: «внутрішнього» (символ морального вдосконалення) та «зовнішнього» (усоблення досконалого суспільства).

У Російській імперії XVIII ст. культура й масонство (до офіційної заборони царським урядом діяльності ордену в 1792 р.) становили фактично єдиний духовний простір. Творцями мистецьких вартостей і вільномулярських доктрин були переважно ті ж самі особи: за походженням не лише етнічні росіяни, але й вихідці з інших країв, зокрема з України.

Поява українських інтелектуалів ув обох російських столицях зумовлювалась міграційними процесами, які заохочувались Петербургом для забезпечення кадрових потреб. «Україна, – зазначає П.Голубенко, – була суверенним співтворцем культурних вартостей у Росії, де виявлявся український національний геній» [2]. Разом із тим прибульцям важко було пристосуватись до нового життя, відчувачи, з одного боку, опір прибічників архаїчних мистецьких форм, а з іншого – тиск офіційної влади, що прагнула поширити політику цен-

¹Вшановуючи працю мулярів, феодальні міста-держави звільнили їх корпорації від додаткових обов'язків, що покладались на інші ремісничі цехи (охорона вночі магістрату тощо). Тому їх називали вільними мулярами (від англ. free masons або фр. franc-maçon).

тралізму й на культурному ґрунті. За таких умов українців, які перебували на чужині, ще більше приваблювали декларовані масонським орденом гасла щодо релігійної та національної толерантності, до того ж осередки вільномулярства з їхньою закритою структурою створювали принаймні ілюзію незалежного існування для своїх адептів.

Серед масонів поширеним є вислів, що масонство має на меті «зробити доброго чоловіка граціям». Діяльність кожного масона, що символічно йменується «тесанням каменя» та «будівництвом Храму», спрямована на те, щоб зробити граціям себе самого та світ довкола себе. Але, на відміну від інших, масони вважають, що зробити навколошній світ граціям можна лише вдосконалюючи себе самого й допомагаючи братам, які також прагнуть самовдосконалення. Як сказав Сенека, «важко спокунати до добра словами, легше зразком» (www.ukrtason.org – Велика Ложа України).

За відсутності сформованого корпусу масонських джерел неможливо визначити кількість діячів російського масонства українського походження. Наприклад, з вільномулярством підтримував активний зв'язок гурток М.Львова – Г.Державіна в Петербурзі, до якого входили українці: Д.Бортнянський – засновник російського симфонізму, І.Хандошкін – основоположник російської інструментальної музики, Ф.Дубяньський – «батько» російського романсу, В.Трутовський – автор першого друкованого нотного пісенника. Їх участь у масонському русі не доведена. Маємо лише побічні свідчення. Так, скажімо, у найвищі розенкрейцерські ступені було посвячено дядька Ф.Дубяньського – Якова Федоровича Дубяньського (сина духовника імператриці Єлизавети Петрівни), який залучив до масонського руху письменника та

просвітителя М.Новикова (ложа «Астреї» в Санкт-Петербурзі, 1775) [3]. Пісні Ф.Дубяньського (поетичні тексти належали масонам І.Дмитрієву та Ю.Нелединському-Мелецькому) виконували вільні муляри під час проведення своїх обрядів. У ложах звучали також гімни Д.Бортнянського на вірші Г.Державіна та М.Хераскова. Аналізуючи життєвий і творчий шлях Д.Бортнянського, відомий музикознавець Т.Ліванова зазначає, що масонські кола надавали композитору дієву допомогу, щоправда не пояснюючи, в чому згадана допомога полягала [4].

Перше значне масонське угруповання в Росії 1772 р. очолили письменники І.Єлагін і В.Лукін, за масонською термінологією – Великий Провінційний Майстер і Намісний Майстер. То були особи з оточення братів Розумовських (секретарі та вихователі їхніх дітей), музичні смаки яких сформувались під впливом виступів Глухівської співацької капели – концертів і вистав домашнього те-

атру К.Розумовського, який складався з хорової капели й декількох оркестрів. Слід зазначити, що за сприянням І.Єлагіна та В.Лукіна був залучений до масонського руху визначний учений-економіст Андрій Кирилович Рубановський (ложя «Уранія» в Петербурзі, 1772), син співака Глухівської, а згодом Петербурзької співацьких капел [5].

Союз єлагінських лож, за традиціями англійського масонства, якому він підпорядковувався, дотримувався системи слабкого послууху. Це означало, що керівники окремих лож самостійно вирішували питання щодо конкретної масонської роботи¹, обсяг якої було зведено до мінімуму. Фактично то були культурні центри для обраного кола «посвячених», де після завершення необхідних обрядів влаштовувалися концерти та вистави. Активним учасником цих заходів був композитор В.Пашкевич.

Про Василя Олександровича Пашкевича докладних біографічних відомостей не збереглося. За наявними даними можна дійти висновку, що він походив із України [6], поєднував композиторську діяльність із роботою в придворних музичних колективах (як і його земляки-українці М.Березовський, Д.Бортнянський, І.Хандошкін), здобув звання камер-музиканта. Однак несподівано його відправили у відставку без пенсійного забезпечення. Сталося це в 1796 р. – у період, коли царський уряд, наляканий «якобинським терором» у Франції, провів антимасонську кампанію...

У масонських джерелах В.Пашкевич значиться як один із фундаторів першої єлагінської ложі «Дев'яти Муз» (1772) [7]. Згодом, разом із «шістнадцятьма усамітненими», він заснував ложу «Уранія», також підпорядковану І.Єлагіну [8]. Привертає увагу, що серед цих «усамітнених» було чимало осіб, причетних до творення нового для російської музики оперного жанру. Це письменники, автори оперних лібрето – вже згадуваний В.Лукін, який обіймав у ложі «Уранія» посаду майстра стільця [9], а також В.Майков [10], М.Попов [11], актори – Троєпольський [12] та І.Дмитрієвський [13]. З останнім В.Пашкевич працював у приватній антрепризі К.Кніпера, т.зв. «Вільному російському театрі», у складі якого було чимало вихідців із України. Проіснувавши лише декілька років (1779–1783), антреприза К.Кніпера згодом була переведена на «казенний кошт», адже офіційний Петербург прагнув контролювати діяльність усіх театральних колективів.

¹ За масонською термінологією, поняттям «робота» охоплюється весь комплекс обрядів і ритуалів, які здійснюються в ложі.

В «Уранії» відбулось посвячення до ордену самого К.Кніпера [14], а також музикантів П.Ясніковського (Яснікольського) [15], М.Поморського [16], П.Осипова [17]. Членами інших елагінських лож також були вихідці з України: письменники І.Богданович [18] та М.Херасков [19]. Інші творці російської опери співробітничали з товариством московських мартиністів під орудою М.Новикова, скажімо драматург М.Матинський [20], або навіть входили до складу цього товариства, як приміром посвячений у найвищі розенкрейцерські ступені В.Левшин – автор лібрето опери В.Пашкевича «Своя ноша не тягне» [21].

Присутність згаданих митців у вільномулярських ложах сприяла утворенню мистецького угруповання, опозиційного по відношенню до Музичного товариства в Петербурзі, діяльність якого перебувала під наглядом офіційної влади.

Нові музичні смаки, нове розуміння музики, що їх прагнули прищепити шанувальникам мистецтва В.Пашкевич та його однодумці, були пов'язані з поезією почуття, «сердешною схвильованістю». Це сприяло поширенню напряму сентименталізму, що всупереч канонам класицизму оспівував вільне людське почуття. Прибічників сентименталізму й adeptів масонського ордену об'єднувала увага до внутрішнього світу людини. Їхні погляди сформувались під впливом вчення Г.Сковороди та його «філософії серця», суть якої зводилась до думки, що «цілком людину бачить той, хто бачить і серце її» [22].

Хіба ти забув, що мистецтво в усіх таємних інструментів не варте гроша без лобо ві? (Григорій СКОВОРОДА «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе»).

Не випадково, що саме вільні муляри першими оприлюднили праці Г.Сковороди, зокрема український історик та бібліограф М.Антоновський – розенкрейцер із новиковського товариства [23] – анонімно видав у Петербурзі трактат Г.Сковороди «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» (1798). Потрібно відзначити, що масонські гімни, які

співали в елагінських ложах, за ритмікою й змістом нагадують сковородинські поезії з «Саду божественних пісень». Імовірно, це сталося тому, що І.Єлагін та В.Лукін були особисто знайомі з adeptом масонського ордену, учнем «українського Сократа» М.Ковалинським¹, який розповсюджував у списках твори свого духовного наставника.

¹ М.Ковалинський теж починав свою кар'єру в гетьмана К.Розумовського, був вихователем його сина Левка.

За архівними джерелами трактати Г.Сковороди вивчав А.Ніколев, автор комічної опери «Розанна і Любим» [24]. Пісню Г.Сковороди «Всякому місту звичай, права» значно раніше за І.Котляревського вмістив до свого твору В.Пашкевич (опера «Санкт-Петербурзький гостиний двір», 1792).

Союз елагінських лож і товариство «московських мартиністів» під орудою М.Новикова підтримували тісні зв'язки з діячами реформаторського вільномулярства. Ідеологами цього прогресивного напрямку в масонстві були визначні німецькі діячі культури й мислителі Г.Лессінг, В.Ґете, Г.Гердер та ін. Слід відзначити, що посвячення до масонства Гердера відбулося в ложі «Меча» в Ризі (1765), яка згодом під назвою «Малий Світ» увійшла до Союзу елагінських лож.

У працях Гердера обстоюється ідея рівності народів і неzapеречної вартості кожної національної культури. Особливе значення надавав він народній пісні, в якій міститься «архів народів, скарбниця їх науки та релігії, їх теогонії та космогонії, діянь батьків та подій їх історії, відбиток їх серця, картина їх домашнього життя в радощі та смутку, на брачному ложі та смертному одрі» [25]. За наявними даними, Гердер «ознайомився з українськими думами, і вони викликали у нього захоплення» [26]. Не без його впливу народні пісні, зокрема й українські, зазвучали в музиці західноєвропейських композиторів, передусім Л. ван Бетговена, який також був причетний до масонського руху [27]. Не торкатимемося в деталях відомих прикладів використання геніальним німецьким композитором українського народного мелосу. Відзначимо лише, що фольклорні праці Гердера виявилися співзвучними творчим устремлінням представників різних європейських культур, у тому числі й тих, що підпали під владу імперських сил.

Серед вільних мулярів не лише Гердер виявляв зацікавленість до української пісенної культури. У збірниках, виданих М.Новиковим, опубліковані пісні «Скажи мені, соловейко, правду», «Як послала мене мати рибу купувати», «Чи я ж кому виноват» [28] та ін. У чотиритомному «Собрании русских песен» (1770–1774), підготовленого

«Людвіг ван Бетговен (1770–1827) деякі листи до віденського видавця Франца Антона Гофмейстера (1754–1812) починає зі звертання «Вельмишановний пане брате» чи вищими подібними словами. Дотепер залишалося таємницею, що Бетговен був братом із масонської ложі. Однак цитоване незвичне звертання викликає таку підозру. Чи існує можливість з'ясувати це питання?» (З листа до головного управління в Берліні провінційного чиновника нацистського «музичного відомства» доктора Герля, 21 жовтня 1944 року).

М.Чулковим при активній допомозі М.Попова, вміщено чимало українських пісень, зокрема обрядову «А ми просо сіяли» й жартівливу «Стукнуло, грюкнуло в лісі». Саме фольклорна основа забезпечила успіх пісенної опери М.Попова «Анюта» (1772). Вітчизняною духовною традицією живилась і опера українця М.Соколовського «Мельник – чаклун, обманщик і сват» (1779), в якому народна пісня «Ой, гай, гай зелененький» становила побічну партію сонатного алегро» [29].

Українська пісенна культура сформувала підґрунтя оперної творчості В.Пашкевича. На жаль, його ім'я навіть не згадується в синтетичних працях із історії української музики [30]. Щодо цього, сподіваюсь, невдовзі з'являться ґрунтовні музикознавчі дослідження. Поки ж висловлю лише окремі спостереження щодо творчості В.Пашкевича, зважаючи на три чинники: українську духовну традицію, музику та масонство. Оперний доробок композитора можна поділити на дві групи. До першої слід віднести опери з більш-менш вдалою драматургічною основою, розробленою, зокрема, Я.Княжніним («Нещастя від карети», 1779; «Скупий», бл. 1782). Потрібно наголосити, що В.Пашкевич першим на російському ґрунті зруйнував усталену на той час схему «драматург – композитор», оскільки обрав для себе функції не ілюстратора, а інтерпретатора літературного тексту. Наприклад, переважно в комедійному ключі викладає Я.Княжнін історію про кріпака Лук'яна, якого заради своєї примхи ладен продати в рекрути поміщик. Натомість композитор акцентує на драматичних колізіях, які передують обов'язковій для комічної опери щасливій розв'язці.

Наслідуючи українську духовну традицію, В.Пашкевич прагнув, насамперед, викликати співчуття до пригнобленої людини. Зворушливим є дует Лук'яна та Анюти. Композитор знайшов хвилюючу, щирю інтонацію, цілком у дусі сольних пісень Г.Сковороди, який, за висловом М.Ковалинського, «мав особливу схильність і смак до акроматичного роду музики» [31].

Більшість опер другої групи написані в співавторстві: «Початкове правління Олега» (1790, спільно з Дж.Сарті та К.Канобіо), «Феудал з дітьми» (1791, спільно з В.Мартині-Солером) та ін. До цієї ж групи ми відносимо опери «Февей» (1786) і «Санкт-Петербурзький гостиний двір» або «Як проживеш, так і просливш» (1792)¹.

¹В музичній літературі зустрічається посилання на двох авторів музики до опери «Санкт-Петербурзький гостиний двір» – В.Пашкевича та М.Матинського. На мій погляд, музикознавець Є.Левашев переконливо довів, що М.Матинський був «композитором без музики», тобто автором лібрето [32].

У зазначених операх музична дія не розгортається у відповідності з фабулою лібрето. Творчій уяві композитора начебто тісно в прокрустовому ложі літературного тексту. Наприклад, не мають зв'язку з сюжетними лініями арії персонажів «Февей», в тому числі Ледмера («Как у нашего соседа»), Наї («Ах ты солнце, солнце красное»). Велика сцена другої дії в «Санкт-Петербурзькому гостиному дворі» («дівочі посиденьки») могла бути вміщена і в іншій опері, як дивертисмент. Щодо цього однією з причин можна було б назвати відверту слабкість драматургічного матеріалу. Низькими художніми якістьми відзначається переважна більшість лібрето до згаданих вище опер, що належать імператриці Катерині II або її секретарю С.Храповицькому. Однак комедія М.Матинського «Санкт-Петербурзький гостиний двір» належить до кращих творів російської драматургії XVIII ст. Отже, головну причину «суверенності» музики В.Пашкевича стосовно тексту слід шукати в іншому. Створюється враження, що він переслідував певну мету, яка виходила за межі суто оперної творчості.

Б.Асаф'єв писав про комічну оперу XVIII ст., що в ній «багато що приховано, як весною струмки, котрі ховаються під льодом або уходять в землю» [32]. Він застерігав проти «легковажних заключень» щодо комічної опери, «головним чином запозичених дослідниками один у одного без перевірки» [33].

Сучасні дослідники пишуть про двоплановість комічної опери. Наприклад, цієї думки дотримується російський літературознавець М.Одеський, маючи на увазі «комедії з піснями» В.Лукіна, неодноразово згаданого нами представника ложі «Уранії». «Фабула, – зазначає М.Одеський, – принципова неоригінальність котрої не становила таємниці, репрезентувала перший «допоміжний» план, а смислове навантаження (викривальне та «ідеальне-утопічне») доручалось другому: обраним персонажам, їх окремим висловлюванням, із фабульної точки зору незначним» [34]. На погляд М.Одеського, таким персонажем є дівчина на ім'я Софія, яка переходить із одного твору В.Лукіна до іншого. У вченні масонів Софія – вічна діва божественної премудрості, яка відкриває обраним таємне знання.

Двоплановістю відзначаються й опери В.Пашкевича. Їх можна порівняти з українським вертепом. На першому поверсі розігруються інтермедії на побутові теми («Санкт-Петербурзький гостиний двір», «Федул з дітьми») або псевдоісторичні («Февей», «Початкове правління Олега»), на другому – повновладним господарем є пісенна стихія (обрядова пісня, хори), уособлення вітчизняної духовної традиції.

Національний характер опер В.Пашкевича засвідчує їх кантова основа. Всі його хори триголосні, зокрема в «Санкт-Петербурзькому гостинному дворі» («Во саду зигелюшка кликала», «Друженька хорошенький», «Летал голубь» та ін.), в «Початковому правлінні Олега» («По сеничкам ходила, гуляла», «Ты расти, чудо милое» та ін.). Триголосим хором завершується опера «Федул з дітьми».

Прикметно, що і російські дослідники, зокрема Є.Бокщаніна, аналізуючи музичну мову «Санкт-Петербурзького гостинного двору», зазначає: «Риси української мелодики в даній опері виразно відчутні» [35]. Обстоюючи тезу щодо схильності В.Пашкевича до гармонійного мінору в обробці народної пісні, вона цілком слушно наводить думку іншого російського музикознавця О.Левашової: «Не можна забувати, що гармонійний міно́р – лад природно притаманний українській народній пісні, а особливо – інструментальній народній музиці» [36].

«Український чинник» присутній і на іншому рівні сприйняття оперної творчості В.Пашкевича – його причетності до масонського руху. Щодо цього звернемося до музично-драматичної вистави «Початкове правління Олега»¹, створеної на замовлення Катерини II (текст С.Храповицького). К.Массон, який жив у Росії в 1786–1796 рр., занотував у мемуарах, що «П'єса була зіграна... з винятковою пишністю і чудовими декораціями» [37]. Становить інтерес ще один вислів К.Массона: «Ця вистава цілковито в російському характері, особливо в душі самої Катерини, вона являє собою відображення її улюблених проєктів² і намірів, представлених у чародійному ліхтарі» [39]. Здавалось би, навіть із політичних міркувань, «Олег» був приречений на успіх. Однак після прем'єри 1790 року ця вистава жодного разу не йшла не лише на придворній сцені, але й на кону публічних театрів.

Щоб з'ясувати причину таємного зникнення з театральних афіш «Олега», слід придивитися до цього музично-драматичного твору більш уважно.

Відомо, що вільними мулярами були принаймні два співавтори «Олега» – В.Пашкевич і Дж.Сарті (ініціація до ордену Дж.Сарті відбулась в Італії [38]). Щодо вільномулярства К.Каноббіо збереглись лише побіжні свідчення. В масонських джерелах зафіксовано, що його брат Лоренцо, співак петербурзької музичної капели, відвідував неодноразово згадану нами ложу «Уранію» [39]. Це не дає підстави ствер-

¹ Далі – «Олег».

² Мовиться про т.зв. «грецький проєкт» Катерини II і Потьомкіна, який полягав у тому, щоб оволодіти Константинополем і посадити на престолі юного Костянтина Павловича.

джувати, що Карло Каноббіо теж був вільним муляром. Але, як нам здається, задум вистави (справжній, а не той, що належав російській імператриці та її секретареві) сформувався саме в колі «посвячених».

У передмові до партитури «Олега» Дж.Сарті зазначав, що автори цього «історичного видовища» прагнули наслідувати Шекспіру. Попри це, шекспірівські пристрасті, судячи з наявних джерел, на театральному кону не вирували. Інша річ, що в «українсько-італійській опері», як, скажімо, у «Гамлеті», присутній «театр у театрі».

Спершу перед глядачами постали сцени заснування Москви, одруження великого київського князя Олега, його вшанування в Константинополі. Далі (за сюжетом – для Олега і візантійського імператора) був представлений уривок із трагедії Еврипіда «Алкеста».

Для обізнаних із езотеричним знанням В.Пашкевича і Дж.Сарті (напевно ж, і для К.Каноббіо) наслідування Шекспіра не означало дотримання якихось «театральних звичайних правил» (про що й повідомляється в передмові до партитури). За масонськими джерелами, автор «Гамлета» належав до кола «посвячених», тобто втаємничених у доктрини ордену, вигоки яких сягають часів існування окультних товариств стародавнього Єгипту та античного світу. Безумовно, гіпотетичною є теза, що слідом за автором трагедії про данського принца в «Олезі» також зроблено спробу відтворити давньогрецькі містерії. Але на

КОНКІСТАДОРИ – вони перетнули моря і спалили за собою кораблі. Вони говорили, що пливають по по Золоте Руно, то здобувати Трою. Напраду ж була мета мачинна в їхніх очах. І спутивши на хитку твердь нові землі, конкістадори продовжили рух до своєї мачини.

Отруйні стріли знаєсних вояк цербилися об їхні бойові лати з цифрого часу. Чарівний часун приривав усе життямне тїло конкістадора. Тїло ж життямне було відкрите семи вітрам. Бо на рідних ливарнях не змігли вилити часун такої зміної конфігурації. Життямне тїло було – таким чином – його ахїлеєвою п'ятою на шляху до заповідного. Тому час від часу вони відкривали його мечами і приривали вали зривали вогнем. А воно час від часу виростало знову. Однак вони невзначай сунули вперед, а часом назад, а часом убік. Наближаючись до Міста Золота, яке одне було їх справжньою ціллю.

Доки на далекій батьківщині плодилися легенди про лицарів, що вчили полювати з часоном, та про їхні нісенітниця, конкістадори добулись у Місто Золота. Збезчещені навтліки повтікали в дикі дубри, де в безсвітлі злобі спотікали власні отруйні стріли очманілі червоношкірі партизани. А потім конкістадори пошуку мирнолі сном на скартах золота. І наспались вичо вни з рожевими вітрилами і дуже тихий океан (Олександр КРИВЕНЬКО).

користь цієї думки виступають відомості, що творці вистави вивчали праці А.Кірхера, дослідника стародавніх містерій, відомого також як єгиптолога і теоретика музичного мистецтва. Спираючись на його дослідження, В.Пашкевич, Дж.Сарті та К.Каноббіо обрали жанр хороводної музично-ритмізованої вистави, що власне за побудовою і являла собою містерію. Особливістю хороводного театру є його синтетичний характер – поєднання виразного слова з піснею, музикою і танцем. Зауважимо, що все це було відгуком первісного синкретизму не тільки стародавніх містерій, але й обрядів праукраїнців-аріїв.

Неможливо визначити час і місце виникнення хороводу, оскільки він походить із сивої давнини і складає первісну основу поганських обрядів. Хороводні танці вже виконували єгиптяни навколо постаті богині Ізиди, яка тримала в лівій руці цимбали. Цей старовинний аналог українських і білоруських музичних інструментів відрізнявся квадратною формою, символізуючи гармонію між чотирма елементами: землею, повітрям, вогнем і водою.

Ізіда (Isida) – богиня родючості та материнства, дочка богині неба Нут та бога землі Геба або бога сонця Ра, сестра й дружина бога Осіріса. У небесах образом Ізиди є сузір'я Великого Пса та зоря Сіріус.

Не лише через музичні інструменти відчутна спорідненість стародавніх культур. Наприклад, бог Лад присутній лише в давньоукраїнській міфології, але слово «лад» має грецьке коріння і в оригіналі було добре відоме в античному світі як поняття, що означає мелодійну систему і, водночас, музичну структуру, в якій віддзеркалюється універсальна

впорядкованість світу (піфагорійське вчення про «гармонію сфер»). Праукраїнці-арії, які виконували навколо постаті бога Лада обряд єднання, «ладування» з навколишнім світом, теж виявляли тяжіння до світової гармонії (заспів «Ой, дід, ладо!» і досі зустрічається в народних піснях). Це цілком природне прагнення різних народів до всеїдності знайшло відображення в масонських доктринах, суть яких зводилася до того, що за допомогою стародавніх обрядів можливо досягнути гармонії між різними сферами в природі та різними етнічними угрупованнями в людському співтоваристві. Неодноразово тиражований вислів Гердера щодо славного майбутнього України найчастіше розглядається поза масонським контекстом. Попри це, він пов'язував пришествя омріяного масонами «золотого віку» з відродженням самотутніх національних культур, у т.ч. культури «музичного» (вислів Гердера) українського народу.

Повертаючись до «Олега», дозволимо собі висловити таке припущення: на мій погляд, не тільки вигадана Дж.Сарті музика до містерії, яка розігрувалася в «Олезі», але й хори В.Пашкевича були залучені до масонського дійства. Це спричинилось до співіснування в цій виставі декількох духовних традицій: античної, а через неї – єгипетської (як їх уявляв Дж.Сарті), та української, репрезентованої хорами В.Пашкевича, який написав три весільні хори для третьої дії, де відтворено старовинний обряд одруження. Хори В.Пашкевича сприймаються як справжній релікт дохристиянської міфології, і в цьому їхня перевага над музичною стилізацією Дж.Сарті.

«Масонський аспект» «Олега» вплинув на невелике сценічне існування цієї вистави. Однак музика В.Пашкевича мала ще й приховане від стороннього ока життя. Зважимо на вислів Г.Вернадського, що в ложі «Уранії» «блискуче поставлена була музична частина». І до того ж «виконувалась ораторія, яку створив один з «братів з талантами» [40].

Як уже зазначалось, поміж сучасників-композиторів В.Пашкевич був не поодиноким у захопленні масонськими доктринами. Лекції про єгипетські містерії І.Борна – керівника Великої національної ложі Австрії – надихнули В.Моцарта на створення опери «Чарівна флейта» (1791). Учень Дж.Сарті і теж вільний муляр Л.Керубіні прагнув відтворити стиль грецьких, т.зв. «Елевсинських містерій» в опері «Медея» (1797).

Коли знайомишся з музичною спадщиною масонів, пригадуються настирливі спроби алхіміків віднайти «філософський камінь». Вони не досягли своєї мети, але їхні дослідження істотно вплинули на розвиток природничих наук. У свою чергу, композитори-масони не пришвидшили появу «золотого віку», але залишили для нащадків яскраві мистецькі творіння. Останнє й засвідчує музика українця В.Пашкевича – фундамента російської опери.

Список архівних джерел і використаної літератури:

1. Бердяев Н. О характере русской религиозной мысли XIX века // Современные записки. – 1930, №42, С.15.
2. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин. – К., 1993, С. 194-195.
3. Vakounine T. Le repertoire biographique des francs-macons russes (XVIII-e et XIX-t siècles). – Paris, 1967, С.129.
4. Ливанова Т. Русская музыкальная культура XVIII века в ее связях с литературой, театром и бытом: В 2 т. – Москва, 1962, Т.2, С.333.
5. Ходоровський М. Масонство і Україна (за матеріалами діяльності вільних мулярів XVIII ст.) // Дис. канд. істор. наук: 07:00:01. – Запоріжжя, 1999, С.122.
6. Арапов П. Летопись русского театра. – Санкт-Петербург, 1866, С.114-115;
7. Драматический словарь. – М., 1787, С.93, 129-130.

8. Vakounine T. Le repertoire... – С.393.
9. Лонгинов М. Новиков и московские мартинисты. – Москва, 1867, С.94.
10. Там само.
11. Vakounine T. Le repertoire... – С.319.
12. Лонгинов М. Новиков и московские мартинисты... – С.97.
13. Там само.
14. Там само.
15. Вернадский Г. Русское масонство в царствование Екатерины II. – Санкт-Петербург, 1999, С.422.
16. Там само. – С.56.
17. Там само. – С.351.
18. Там само. – С.63.
19. Словарь русских писателей XVIII века. Вып.1 (А-И). – Ленинград, 1988, С.106.
20. Бакунина Т. Знаменитые русские масоны. Вольные каменщики. – Москва, 1991, С.17-21.
21. Вернадский Г. Русское масонство... – С.163.
22. Vakounine T. Le repertoire... – С.295-296.
23. Сковорода Г. Твори: В 2 т. – К., 1994, Т.2: С.348.
24. Vakounine T. Le repertoire... – С.27.
25. Відділ рукописів Російської національної бібліотеки. – Q.III.151., арк.15.
26. Гердер Г. Избранные сочинения. – Москва, 1959, С.XXXIII.
27. Цит. за кн.: Азадовский М. История русской фольклористики. Т.1. – Москва, 1958, С.120.
28. Gamberini G. Mille volti di Massoni. – Roma, С.87.
29. Новое и полное собрание российских песен... Ч.1-6. – Москва: Университетская типография Н.Новикова, 1780-1781.
30. Ляшенко І. Інтернаціональне в національному // Українське музикознавство. – К., 1973, Вип.8, С.8-9.
31. Див. зокрема кн.: Історія української музики: В 6 т. Т.1. – К., 1989.
32. Асаф'єв Б. Об исследовании русской музыки XVIII века и двух операх Бортнянского // Музыка и музыкальный быт старой России. – Ленинград, 1927, С.7.
33. Там само.
34. Одесский М. Об «откровенном» и «прикровенном» // Литературное обозрение. – 1994, №3/4, С.82.
35. Бокщанина Е. О народности музыкального языка и особенности драматургии оперы М. Матинского «Санкт-Петербургский гостинный двор» // Труды Государственного музыкально-педагогического института имени Гнесиных. Вып.1. – Москва, 1959, С.150.
36. Там само.
37. Memories secrets sur la Russie par C.E.P.Masson. – Paris, 1859, P.87.
38. Там само.
39. Gamberini G. Mille volti di Massoni. – Roma, С.46.
40. Вернадский Г. Русское масонство... – С.341. ✱

...народилася першого дня останнього місяця зими 1981 року. Закінчила НПУ ім. М. Драгоманова. Працювала лаборантом кафедри культури української мови цього ж університету та молодшим науковим співробітником Енциклопедії Сучасної України НАНУ, де відповідала за підготовку статей з літератури, педагогіки й мовознавства. Мешкає й працює в Києві.

Багатоликий час

Наталія ПАВУК

«Шукайте не час, а себе в часі»
(Д. Леонтьєв)

Між народженням і смертю людини – проміжок часу, який називаємо життям. Долаємо його рік за роком (кому скільки відведено), рідко замислюючись над скінченністю земного існування, його незворотною плинністю в єдиному напрямі й за одним законом – з минулого в майбутнє через теперішнє. Вимір нашого буття в часі дозволяє збагнути свою власну фізичну присутність у світі, канони світового порядку, котрим підпорядковане особисте життя людини.

То чим же є час? Абстракцією, ілюзією або чимось таким, чому можна дати обґрунтоване пояснення? Оперуємо поняттям «час» у повсякденному вжитку, при датуванні історичних подій чи плануванні майбутнього, використовуємо його в математичних і фізичних обрахунках, але його суть залишається незбагненною. Сьогодні вчені визначають час як «дещо винятково якісне, що не існує поза об'єктами й полями» та визнають, що в найсучасніших наукових теоріях «час взагалі випадає з рівнянь» (доктор Клаус Кіфер, Фрайбурзький університет, Німеччина), тобто він осмислений лише теоретично, але експериментально поки що не підтверджений.

У давній єгипетській цивілізації літочислення велось за роками царювання фараонів, починаючи з Менеса (приблизно 3000 р. до н. е.). Єгиптяни будували свій рік за сезонними розливами Нілу, який забезпечував їм багатий врожай на полях, а стовпцями про початок розливу й відповідно господарського року зірка Сіріус (Сиріус), що з'являвся на небі із закінченням періоду літнього сонячного стояння. Всього рік мав 360 днів, а згодом було додано ще 5 на честь дітей бога землі Геба та його дружини Нут – Осіріса, Гора, Сета, Ісиди та Нефтиди.

Швидше за все, із ритуальними цілями збудовано низку мегалітів у Західній Європі близько 2000 р. до н. е. Серед них – відомий Стоунхендж, що являє собою розташовані колом кам'яні брили (вагою до 50 тонн кожна) із кам'яною підковою та віссю в ній, спрямованою в день літнього сонцестояння на схід. Людина, яка стояла ступою до алтарного каменя та дивилася через відкритий край підкови, спостерігала схід сонця в подвійному обрамленні.

Вавилоняни жили за місячним календарем, котрий складався з 12 місяців тривалістю 29,5 днів кожен, тобто рік містив усього 354 дні (для узгодження з сонячним циклом періодично вводили додатковий місяць). Згодом рік збільшився до 360 днів, що відно відомо шістдесятничій системі числення у Вавилоні, на противагу відомій нам десятичній. За прикладом вавилонян, ми й нині поділяємо круглий предмет на 360 математичних градусів. Вавилонські вчені вміли передбачати сонячні та місячні затемнення. Датували події в одній з найдревніших цивілізацій за правліннями царів.

Проте життя поза часом неможливе. Час існує в нашій свідомості як незаперечна істина, як підтвердження змінності всіх процесів. Усі спроби заперечити час як найзлішого ворога, що веде до забуття й смерті, закінчуються нічим. «І все ж, і все ж... Заперечення хронологічної послідовності, заперечення себе, заперечення астрономічного Всесвіту – все це акти відчаю й таємного жалю. Час – та субстанція, з якої я складаюся. Час – це ріка, що відносить мене, але я сам ріка; це тигр, що пожирає мене, але я сам тигр; це вогонь, який поглинає мене, але я сам вогонь. Світ, на жаль, реальний; я, на жаль, Борхес» (з оповідання Х.Л.Борхеса «Нове заперечення часу»).

Давні люди займали помірковану позицію щодо часу: не намагалися втручатися в його плинність і сприймали як даність. Вони жили в гармонії з природою, усвідомлюючи нерозривну єдність зі світом мінливим і водночас зорганізованим так, щоби його цілісність ніколи не порушувалася, навіть після смерті, бо поруч із нею завжди зароджується нове життя. Зміна дня й ночі, поява на небі Сонця, Місяця, зірок, прихід зими чи весни, початок сезонів дощів і вітрів, розливи ріки. Так було до них, так буде й після їхньої смерті. Причому такий світовий порядок у минулому визначали вищі сили – боги. Скажімо, наші пращури, слов'яни-язичники, мали у своєму пантеоні Числобога – бога часу, якого зображали у вигляді статуї з

двома обличчями: сонця й місяця. За деякими народними переказами, в Києві був зведений храм Числобога, перед ним у різні години дня й ночі дивовижно розкривали свої пелюстки різноманітні квіти, що дозволяло волхвам визначати точний час.

Тисячоліття людського розвитку свідчать про численні спроби підпорядкувати хід часу певним законам, структурувати його згідно з власними світоглядними позиціями, культурними та історичними надбаннями, виробити власну систему літочислення, створити свій календар. Інколи такі спроби дивують сучасних учених досконалістю обрахунків, достовірністю й оригінальністю винайдених систем ліку часу, можливістю давніх дослідників (переважно жерців, волхвів) робити напрочуд точні астрономічні прогнози.

У розвитку людства були певні відправні точки, які докорінно змінювали його світоглядні орієнтири в цілому. Як, наприклад, зародження християнства.

Для українців це була доленосна подія. Наші пращури-язичники обожнювали природу й поклонялися їй. Приносили дари возведеним на капищах ідолам-богам (Сварог, Перун, Дажбог, Лада, Велес, Стрибог...), які уособлювали різні природні сили (сьогодні деякі дослідники кажуть, що було їх по одному на кожен тиждень року, тобто щонайменше 60!). Просили їх здоров'я, багатих урожаїв, захисту для худоби. Наші волхви слідували за Сонцем, Місяцем і зорями, чоловіки й жінки виконували ритуальні пісенні й танцювальні обряди, закликали весну, проводжали зиму... Шанували своїх Чурів-Пращурів, які берегли рід і обійстя. Жили за своїм Колом Сварожим (Небесним зодіаком українців) і мали свій лад.

У Китаї поряд із низькою календарів, які використовувалися в суспільному житті, функціонувала 60-річна циклічна система, що об'єднувала 12-річний ювілейний та 30-річний сатурний цикли й втілювала світоглядні позиції китайської натурфлософії: 12-річний цикл «земні злітки» (за кожним роком закріплено назву тварини) та 10-річний цикл «небесні злітки» (кожна з 5 стихій – дерево, вогонь, земля, метал, вода – відно віддала двом циклічним знакам, які уособлювали чоловіче та жіноче начала). Хронологія в Китаї велася за династіями й епохами царювання імператорів, літочислення починалося з 2357 р. до н. е. (рік вступу на престол легендарного імператора Яо).

У Греції кожен поліс (місто-держава) мав власну календарну систему (місячно-сонячний календар), події датувалися стосовно за іменами епонімів – голів виконавчої влади (ахонтів), які відповідали за приведення у відповідність календаря, а від 776 р. до н. е. літочислення велася за олімпіадами (т. зв. ера Олімпіад).

Про те, що календар у слов'ян був місячно-сонячним, згадується в праці Кирика Новгородця «Учение им же ведати человеку числа всех лет», написаній 1136 року, за якою рік наших пращурів складався з 12 місяців (кожен по 4 тижні) й 11 днів тринадцятого місяця (за 3 роки утворювався додатковий місяць). Коли в Київській Русі християнство стало панівною релігією, богів язичницьких палили, скидали в річки. Скільки їх не просили старовіри, вони більше не видавалися. Натомість було зведено нові храми, а людей навертено на християн за подобою, визначеною іншим світовим порядком. Ось тоді й було втрачено літочислення за Колами Сварожими і перейнято з Візантії еру «від створення світу» (або «від Адама»), як і давньоримські назви місяців. Відомо близько 200 версій цієї ери (похибка між ними – 3500 років), що пояснюється різними хронологічними даними в різних перекладах текстів святого писання. В основі візантійської ери – біблійна істина, що Бог творив світ 7 днів, а власне людину – посеред 6-го дня. А оскільки в Біблії визначено, що «в Господа один день – немов тисяча років, а тисяча років – немов один день» [2 Петра, 3:8], то й отримали 5508 років

Мусульмани (переважно країни Близького та Середнього Сходу) живуть за місячним календарем. Дарма що рік містить 354 або 355 днів (12 місяців) і відсутній поділ на сезони (три роки «почують» календарем, для їх встановлення використовуються спеціальні таблиці), правобічним місяць співпадає із появою повного Місяця на небі (так заповідає Коран). Вихідна мить мусульманської ери Хіджра (з арабської – «відкочування») – переселення пророка Мухаммеда та перших мусульман із Мекки в Медину (622 р. н. е.).

Календар майя складався з довгого (365 днівний «хааб» із 18 місяців по 20 днів або 360-днівний «тун», до якого додавалися 5 «днів без імен») та короткого (260-днівний «цолькін» – комбінація 20-днівних місяців та 13-денних тижнів) років, що утворювали 4- та 52-річні цикли. Літочислення майя бере початок від дати, позначеної як «0. 0. 0. 0. 4 Ахаву 8 Кумху» (за Е. Толмсоном – 12 серпня 3113 р. до н. е.).

після Адама (5,5х1000 та додаткові 8 років, пов'язані з пасхальними розрахунками). Якби можна було так просто вирішити й інші проблеми людства.

Наші пращури рахували час вже від створення світу. За «візантійськими роками» писалася в літописах історія. Але є один невеликий епізод, який раніше приписували неувважності літописців, – багато хронологічних різничитань. Не дивно, що виникало стільки плутанини, адже відлік року спочатку було залишено слов'янський – 1 березня (причому березневий початок року міг відставати від вересневого на 6 місяців – т.зв. березневий стиль, або настільки ж випереджати його

– ультраберезневий стиль), а 1492-го початок року перенесено на 1 вересня (як у Візантії). Проте є версія, що різночитання в датуваннях були пов'язані з несвідомим (а можливо, й свідомим) використанням літописцями свого рідного місячно-сонячного календаря. Так це чи ні, тепер сказати важко. Але розуміємо, що викреслити зі свідомості людей тисячолітні надбання неможливо за одну мить. Січневий рік і нова ера (від Різдва Христа) з'являються в Україні задовго до календарної реформи Петра I 1699 року. Хоча російський цар і запроваджував із 1700 року християнське літочислення «задня кращої згоди з народами європейськими в контрактах і трактах», але календар залишався юліанським, тоді як у Правобережній і частково Лівобережній Україні вже з 1582 поступово вводився григоріанський календар. Коли українські землі ввійшли до складу Росії, було повернуто старий стиль.

Сьогодні відроджуються старі традиції дохристиянського світу наших пращурів, свідченням чого є поява язичницьких громад. Окремі з них (братство Сварга) виводять початки українського народу, а отже, і його літочислення, від Трипілля, а Новий рік святкують із появою першого весняного молодика (зараз за їхнім календарем розпочалося 7514 літо від Трипілля).

Нині живемо в 2006 році від Різдва Христа. Уніфіковані в часі (і не тільки), як і більшість людей інших країн та народів. Так дійсно зручніше укладати «контракти», входити до «світової спільноти». Але інколи, споглядаючи минуле, усвідомлюємо, що з вільних людей перетворилися в підданих «імперії часу», живемо за принципом «час – гроші», будуємо графіки роботи й навіть відпочинку, структуруємо маршрути туристичні... й плин думок. Хочемо все привести до норми, «згідно з», «відповідно до»... Може, це час щільнішає чи ми незмірно здрибніли?

У Римі датування подій велося за іменами консулів, а згодом перейшли до відліку за датою «від створення міста» (753 р. до н. е.). Римський рік нараховував 355 днів і відно відно відставав від тропічного на 10 днів, тому кожні 2 роки між 23 і 24 лютого понтифіки (римські жерці) вводили додатковий місяць – марцедоній (22 або 23 дні), при цьому збільшували або зменшували його довжину на власний розсуд... і не без користі для себе. Можли подовжити період перебування на посаді своїх друзів і наважати – скоротити ворогам; могли прискорити час сплати боргів тощо.

Поклав кривий цьому хаосу Юлій Цезар, провівши календарну реформу 46 р. до н. е. За нею вводилися 3 роки по 365 днів і 4-й – 366 (високосний). Церква східного обряду й нині використовує юліанський календар, хоча й нарафтані, як і більшість людей у усьому світі, живуть за григоріанським календарем.

Григоріанський календар названий на честь Папи Римського Григорія XIII, який 1582 року провів чергову календарну реформу задля виправлення похибки, що виникла через неточне визначення року в календарі Юлія Цезаря (за кожні 128 років набігала 1 доба). Спеціальним вердиктом Григорій XIII постановив, що в останній рік сторіччя не потрібно вводити додатковий день (як у високосному році), якщо цей рік не ділиться на 400 без залишку. Тобто 2000 рік слід вважати високосним, але 2100 таким не буде. Проте й цей календар не досконалий...

часом. Хронологічне літочислення в них не прийняте, років не числять, а іменують подіями, значать особистими обставинами: як буря ліси повивертала; як неня померла; як я оженився. Це конкретніше, аніж тисячі, сотки чисел у часовому позначенні». ❀

А ще починаєш усвідомлювати значно глибшу втрату – відчуття екології душі (життя в гармонії із собою та оточуючим світом), а відтак – і екології часу (не прожитих, а пережитих, відчужених років). Нам залишилися лише окремі його відголоси, помічені дослідниками. Які, наприклад, наводить Марія Влад у своїй книзі гуцульських звичаїв і вірувань «Стрітенне»: «Із часом у цім краю не так, як скрізь. Запитайте кого старого в наших горах – коли родився. Почуєте: перед Різдом; на Маковія; по Великодні... А про рік і гадки не мають. Хоч і рік уточнять, як допитається: перед першов в ойнов; як Австрія упала; як настала Польша; як дедю взяли на войну... І це не тому, що народ темний, просто в гуцулів свої рахунки із

«Омен-5»

(Асоціативний триптих)

Ірина ГОСДОРУВЬКО

Література

«Омен-1»: У родині народився маленький хлопчик. Він був гарненьким, чорнявим і привабливим малюком. Зовсім випадково він убив рідну матусю, тата й лишився з тіткою та дядьком.

«Омен-2»: У сім'ї родичів він випадково знищив улюбленого кузена, в школі – однокласника...

«Омен-3»: Він став головою корпорації й поволі позбувся всіх, хто йому заважали впроваджувати в життя Велику Місію.

«Омен-4»: Усе пішло за принципом снігової лавини: у нього з'явилися послідовники! Він учив їх убивати й казав: «Це – добре!». І студенти з відкритими посткомсомольськими обличчями, й інтелектуали в окулярах, і домогосподарки, і досвідчені журналюги, і телевізійні боси, і юні пластуни, і театральні критики, і мачо з романтичною триденною щетиною, і дівчатка в смугастих гольфах, і велосипедисти, і поштарі, й оленярі на Північному полюсі луною відгукувалися: «Добре, добре!».

Бо хлопчик був дуже талановитим. Він умів майстерно навчити свою паству:

- 1) займатися онанізмом під пісню «Дивлюсь я на небо та й...»;
- 2) влучати шприцем у вену;
- 3) виготовляти самогон і вибухівку із засохлого гівна цуцика Сірка;
- 4) гризти кістки на цвинтарі;
- 5) злягатися в антисанітарних умовах;
- 6) їсти тарганів;
- 7) називати геніталії та фізіологічні процеси своїми іменами.

За даними організації «Світосвіт» ексклюзивний форум, на сьогодні за індексом «готовності інформаційної інфраструктури» серед 104 країн світу Україна посідає 82-е місце, поряд із Замбією й Танзанією.

Це було настільки прикольнo, що оленярі та домогосподарки підтримали Велику Місію маленького чорнявого хлопчика й почали писати ще прикольніше. І переплюнули того іноземного хлопчика. І пішли далі. І йдуть, вправно потрапляючи слід у слід свого пастиря, котрий першим вивів на білому папері слово з трьох безсмертних літер...

«Бла-бла-бла!»

Корона, що виростає над головою прямопропорційно з рейтингами.

Нахабство – друге щастя. Сентенція кухарок.

Катя Пушкарьова (чи – Кушнарьова?) – розум, честь і сумління нашої епохи.

«Сім-сім...» відкрися й покажи нам Діму Лаленкова, що рекламує мобілку.

Бідна няня.

Блакитний вогник...

Медитація (120 разів на годину): «Я – зірка, я – зірка, я – зірка!»

Нічний кошмар: «Я – зірка???»

Яневський.

Видалення зайвої маси мозку шляхом випромінювання з телевізійної вежі.

Хлопчики-пострибайчики. «Чи можете ви з'їсти кілограм лупи за 40 гривень? А за 55?!»

Словник Елочки-людожерки: «Вау!!!»

Рідня. Кругова порука.

Опра.

«А чи не замахнути ся нам на Вільяма, нашого, Шекспіра?..»

«Навіщо нам той, як його... Філіні?»

«Дайте вставити... п'ять копійок!»

Політичний паноптикум.

Купи-продай.

Образотворче мистецтво

Акт вандалізму: сорок метрів металевого дроту винесли студенти Академії мистецтв із виставки відомого скульптора Н. Дріт символізував давньогрецький міф про Лаокоона. Студенти не зрозуміли задумки автора та використали дріт як основу для каркасів.

Проекти, подані на конкурс:

Жінка у вінку

Жінка з діркою посередині у вигляді хреста

Жінка з діркою

Жінка: руки вгору.

Жінка й голуби

Жінка й діти

Жінка зі снопом пшениці

Жінка?

...Мати Тараса Григоровича Шевченка...

Теми мистецьких конкурсів:

Голодомор

Геноцид

Чорнобиль

Жертвам...

...Країна суцільного цвинтаря...

Гепі-енд

...Усе ж таки, як добре, що ми живемо не в Беларусі!.. ✨

На перетині крові й духу

— Степан ПРОЦУК —

1

По-перше, мені сорок другий рік. Тобто епатаж як засіб впливу на читача давно перестав мене цікавити. Які там епатажі, коли життя довкола буває нелогічнішим від шизоїдного потоку свідомості? Різкішим за всі пубертатні заклики до підпалу бібліотек у футуристичному маніфесті Марінетті? По-друге, є такі типи свідомості, котрі зовні, може, й нагадують епатажний, проте насправді стоять біля нього не ближче, ніж ви, читачу, від нашвидкоруч сконструйованої концепції Гітлера щодо арійської винятковості голубоокої та світло-волосої раси...

2

На перетині крові й духу народжуються як монстри, так і ангелоподібні. Цей перетин, плавлений жорсткосердним золотом, не може породити лише амебу. Наша доба щоразу, наче шагрєнева шкіра, скорочує нашим дітям шанси народження під тринадцятим знаком Зодіаку. Знаком перетину крові та духу. І навіть найфанатичніші апологети обраності й боговідзначеності не є чародіями. Тринадцять – число Богородиці, звідси і

*Тринадцятий знак зодіаку –
Змієносець (із 29 листопада по
14 грудня включно). Астрологи
не виокремлюють його,
оскільки всі риси характеру
особи, народженої в цей
період, збігаються із описами
Стрільця. Але є одна відмінна
характеристика – у цей
час мали б народжуватися
люди з надзвичайно великим
енергетичним та інтуїтивним
потенціалом. Тобто серед
людей, народжених під знаком
Змієносця, багато чарунів,
екстрасенсів, провидців тощо
(Дискусійний клуб астрологів).*

такий інтерес до нього. І то не лише в сатанічних культах, але й у рутинній діяльності нашого життя, коли воно не захищене Ісусовими ризами...

Тринадцятий знак Зодіаку стає неможливим там, де немає любові й справжності. Отже, не піклуймося: переважній більшості не судилося жити під його благовісним промінням. Не судилося вже? Ще? Ніколи? Не знаю.

Проте навіть тіні чи жалюгідні відлиски цього ідеалістичного світла, що іноді відвідують нас (чому? за які заслуги? ліпше би не відчувати цього приходу!..), додають невимовного болю:

- за невідбулим, нереалізованим, ненаписаним, недолюбленим;
- за іншою людиною, яку ми розіп'яли в собі власним гендлярством і кокетуванням із ієрархічною строгістю перетину; сказано ж у великій книзі, що кому багато вділено, багато спитається з нього;
- за незримою містерією крові та духу, яку не побачити, навіть крізь сотню біноклів, утилізованим і змаргіналізованим прижмуром;
- за тим, що тоді стає дуже жаль і ворогів (я люблю своїх ворогів, тільки інакше, ніж близьких людей), і друзів, але вони ніколи про це не дізнаються;
- за надривним драматизмом історії мого роду як за батьківською, так і за материнською лінією...

3

Я свідомий фрагментарності та маргінальності будь-яких сімейних рефлексів та рефлексій, їхньої необов'язковості та й, певне, нецікавості для інших. Заспокоюю себе лише придуманою – і то далеко не мною – аксіомою, що насправді будь-яке маргінальне є центральним, а будь-який фрагмент є цілісністю, принаймні її крихкою молекулою. Отже, історія перша...

4

Я добре знав цю людину. Це був єдиний рідний брат моєї матері. Зараз його немає серед живих уже більше ніж п'ять років. Цей чоловік, його думки та реакції на події й світ багато важили для мене. Особливо в дитинстві та юності. Зараз мені невимовно шкода цієї загубленої долі, цього занапащеного таланту, цих і на п'ять відсотків незреалізованих можливостей. Якоюсь мірою він – це ми. Кожен із нас за певних збігів обставин.

Сільський хлопчик, що ріс без батька (пропав безвісти під час війни 1941–1945 рр.), в атмосфері страшної, післявоєнної й колгоспної, бідності він змалку пізнав повний ківш лиха. Одного разу навіть наївся... товченого скла, такий був голодний; а в хаті голодна мама й старша сестра, що сама тоді була дитиною і моєю майбутньою матір'ю. Обійшлося.

Потім сільська школа, переляк і тиха радість після смерті Сталіна, перші парубоцькі пустощі й перше кохання. Переїзд до Львова, закінчення класичної політехніки. Начебто, як у всіх...

Проте це перше кохання виявилось троянським конем, який чомусь підсунула доля. Все вийшло, як у вислові Платона: «Нещасний, маєш те, чого хотів». Але чи дійсно того хотів? Словом, із жінкою, з якою мав перший статевий досвід, він одружився. Направду, нещасне своєю патологічною чесністю світосприймання, адже звідси й розпочалися всі ягідки. Швидко народилася дочка, грошей не вистачало. А його молода й красива – ніде правди діти – дружина закохалася вдруге, як у тій пісні, де «моя мила на весіллі загуляла». Він спершу нічого не підозрював, потім таємне стало очевидним. Розлучення. Його молода й красива – ніде правди діти – дружина пішла з дочкою до іншого. Інший також її любив. Вони живуть і донині, по-моєму, щасливо. Хоча дочка вже померла, десь через півроку після смерті свого рідного батька.

Здається, саме цей зигзаг долі, це розлучення найбільше надламало мого, як кажуть галичани, вуйка. Я ще був дитиною, він іноді приїжджав до моїх батьків у гості, привозив мені різні іграшки та пундики. Ніхто, окрім нього, особливо не «розбещував» мене елементарними дитячими радощами. Не було можливості. Я пам'ятаю його дивну, з моєї тодішньої точки зору, пристрасть до пекучої рідини в білих (мені в дитинстві вони нагадували сніг) пляшках. Пам'ятаю, як він тоді пожвавлювався, то возячи мене на санках зимою, то граючи зі мною у футбол влітку; я ще постійно підтягав штани на гумці та сердився, бо дуже не хотів бути воротарем... Іноді він бував надто сумним – і я це одразу зауважував, переживаючи за нього з усім чистим запалом своєї дитячої любові. Не реагуючи на мої наївні розпитування, він лише терпляче та якимось підбито махав рукою...

Потім він одружився вдруге. Думаю, лише тому, що не міг ні фізично, ні психічно витримувати самотність. Можливо, цей крок ще був пов'язаний із певним шансом (не втомлюватиму вас деталями) отримати власну, хай і однокімнатну квартиру, у Львові. Адже всі попередні події з його львівського життя відбувалися на тлі винайнятих халуп і робітничих гуртожитків.

Його попередня дружина, яку він продовжував приховано любити, водночас ненавидячи, не давала можливості бачити дочку. Хоча підозрюю, що була ще одна причина його майже нав'язливої перейнятості зустрічами з дитиною. Він хотів, хоч краєм ока, побачити також її маму!.. Цю любов можна називати крайнім мазохізмом чи внутрішньою потребою страждань, але йому не ставало легше від хитромудрості та холоду класифікацій.

На тлі цієї потаємної пристрасті протікало його нове подружнє життя. Його пара була непоганою людиною, несхильною до крайнощів чи екстриму, але... Вони не любили одне одного, часто сварилися. Син, що народився, виріс хворим і вкрай непристосованим до жорстких реалій сьогодення. Рідний брат моєї матері спершу багато пив, потім вилікувався від псевдоалкоголізму, потаємно налягаючи на дуже міцний чай, а якщо сказати ясніше, то на чефір. Потреба хоча б єдиного сурогату життєвих радощів виявилася сильнішою від журби за власне здоров'я... Коли випивав порцію свого різновиду чаю, пожвавлювався, стаючи на короткий час стимуляції майже таким, яким я пам'ятав його в дитинстві: енергійним, співчутливим і добрим аж до перечуленості. Поза порціями його вологи життя був замкнутим і небагатослівним. Лише очі зраджувал, видавали всю безодню внутрішнього розпачу.

Кілька років тому дружина вуйка померла від раку. Він пережив її на якихось півроку. У неділю зранку в нього розірвався тромб. Лікарі, як то нерідко буває, приїхали надто пізно... Ще через півроку померла

його дочка від першого шлюбу, з якою він за життя фактично не мав змоги спілкуватися, адже вона жила з матір'ю. На його похороні першої дружини не було, хоча вона знала про цю смерть.

Він похований у селі під Львовом, звідки родом його друга дружина. Їхні могили поруч.

5

Осколки перетину крові й духу часто є непередбачуваними у своїй вередливості, химерності та понуро-рвучкому карнавальному вітрові. Оскільки сім'я є одним із найімовірні-

Кров є тілосе принцип життя, душі, сили, омолодження (звідси жертвоприношення). Кров - червона сонячна енергія. В Китаї кров і вода розглядаються як космоментарні символи, що представляють основні символи Yin і Yang. В християнському символізмі кров і вода під час розп'яття уособлюють життя тіла й духа... Витити чиєсь крові - означає поріднитися, але в такій спосіб можна ввбрати силу ворога й тим самим убезпечити його тілоя смерті («Словник символів» онлайн).

ших варіантів такої зустрічі, а батьки й діти – це права та ліва рука незримой великої містерії, пропоную трохи веселішу історію...

6

Якщо в мені є якісь округлини «батьрського» світосприйняття, навіть так званого подвійного дна (у кращому сенсі цього слова), то маю цьому завдячувати чіпкій дідовій генетиці. Адже син мого діда Михайла, а мій батько, завжди був – і залишається на схилі літ – людиною суворою, жорсткою та прогнозованою, без жодних «пустощів» і вольностей. Можливо, таким його зробили роки перебування в радянських тюрмах за звинуваченням в українському буржуазному націоналізмі, можливо, власна незреалізованість... Але це інша тема.

Мій дідо Михайло помер при початку 90-х минулого століття. Прожив теж 90 злишком літ, адже народився в 1899-му. Навіть у глибокій старості любив підспівувати сороміцьких коломийок (дозвольте не цитувати), що дуже не подобалося моему татові...

Дідо рано одружився. Старшого сина, Дмитра, тоді юнака, розстріляли на початку сорокових, гадаю, випадково. Щось не сподобалося тодішній німецькій владі, можливо, його зв'язок із українським підпіллям... Тато тоді мав близько дванадцяти років...

Дідо дуже цікавився землею, тобто намагався її скуповувати. Мав шалену працездатність. Щоби не йти до війська, ще молодим обдурив повітових лікарів, прикинувшись... глухим. За ним сходами викотили бочку. Шум, гам, бочка накрила мого тодішнього ще не діда, але він не зреагував! Нарешті лікарі повірили. Напевне тому, що це були 20-ті роки минулого століття.

Уже в сорокових діда хотів розстріляти шмаркатий радянський лейтенант. Вів його в поле під автоматним прицілом. Навіть тут мого вітаїстичного діда не зрадило володіння собою. Скориставшись тим, що на хвилинку увагу шмаркатою щось відволікло, дід утік, сховавшись у некошеному житі, а потім тижнями переховувався, щоб сопливий не з'явився вдруге.

Дідо мав вроджене галантне ставлення до жінки. Напевне, ця риса найвиразніше проступає в моему молодшому синові Захарові, який ще трирічним збирав довкола квіти, щоб дарувати дівчаткам... А дід навіть перед смертю вмів сказати будь-якій жінці комплімент, зворушливий своєю ненаграністю, вірячи в те, що каже.

Моя бабця померла при кінці 40-х. Дід залишився з єдиним сином Василем, що стане пізніше моїм батьком. Але... Словом, через

якийсь проміжок часу дід Михайло знаходить іншу жінку. Її вивозять до Сибіру. Він їде за нею, полишаючи свого сина. Батько, до речі, не міг цього йому остаточно пробачити до кінця дідового віку. Я ж не оцінюю, лише викладаю довільну мозаїку фактів...

Дід прожив у Сибіру близько восьми років і все наступне життя, на відміну від мого батька, був цілковито аполітичним і малосоціальним. (Я, на жаль, небагато знаю про цей «льодовиковий» період його буття.) Потім удруге залишився вдівцем – і повернувся, адже поїхав туди добровільно. Дітей із іншими жінками в нього не було.

Я здогадуюся, якою була перша зустріч сина й батька майже через десяток літ. Якби його друга дружина не померла, дід би цілком «осибірячився». Думаю, що цю, другу, він дуже любив... Хоча, зі слів батька, завжди лагідно дбав про першу, татову маму, просив зранку ще полежати, мовляв, він усе зробить сам. Згодьтеся, що як на селянина, забембаного фізичною працею, це була рідкісна риса. Дід мав надто низький зір, але ціле життя не хотів одягнути окулярів (це довелося зробити його внукові), мотивуючи тим, що тоді виглядатиме непривабливим (хоча він озвучував це міцніше). Повернувшись, дід ще довго жив на віру з третьою жінкою. Я пам'ятаю, як ми приїжджали до нього в гості, але дід часто віддавав перевагу комфорту третьої чи то дружини, чи співжительки.

Стихийний дон-жуанізм? Невміння не любити жінку? Підвищений вміст тестостерону в крові? Форма втечі? Все разом? Я не осуджую тебе, діду, лише намагаюся зрозуміти і, здається, розумію...

Дід любив мені розповідати довгими зимовими вечорами детективні історії свого життя. Тоді він уже жив сам, через певні причини розійшовшись із співжителькою. Батьки вже переїхали в дідівське село, на «малу батьківщину» тата. Я був удачним слухачем діда Михайла. Чи не єдиним удачним слухачем... Дід говорив мені все, окрім подій, пов'язаних із найважливішою пристрастю його життя.

Він був дуже працьовитим і по-своєму витончено-дипломатичним. Через короткозорість, яка прогресувала, в останні роки життя дід майже не впізнавав людей. Але всім говорив щось гарне, хоча йому нічого не було потрібно від співрозмовника. Дід любив робити приємне. І хоча вже не мав сили, ще ходив час від часу до сусіднього села. Подейкували, що до однієї жінки, молодшої від нього літ так на двадцять п'ять... Не стверджую, бо він нікому про це не розповідав.

Дідо Михайло відійшов легко, ще кілька днів перед смертю наспівуючи коломийок, у тім числі й недвозначного змісту. На його по-

хороні було багато людей. Хоча мені було дуже сумно, але якоїсь миті я тоді подумав, що серед тих, хто прийшов провести його в останню дорогу, переважали жінки літнього віку.

7

Маю двох синів: старшого, Антона, і молодшого, вже згадуваного Захара. Трохи дитячо-батьківської метафізичної арифметики:

- старший народився 22-го березня (час весняного сонцестояння), дружина Люба – 11-го, але січня: $11 \times 2 = 22$;
- молодший народився 26-го вересня (час осіннього сонцестояння), я – 13-го, але серпня: $13 \times 2 = 26$;
- дружина називає ці дивні збіги замкнутим колом;

- старший народився 1998-го, молодший – 1999-го (у вересні також, але на сто років раніше, народився дід Михайло);

- двоє народилися в неділю зранку, лише Антон – навесні, а Захар – восени, їхній тато – влітку, а мама – взимку;

- два рази мене віз до пологового будинку один і той же таксист, лише з різних кінців міста, де ми винаймали квартири; вдруге таксист упізнав мене, сказавши: «Знову?» – і відтак: «Щасливо!»;

- дати народжень дітей хресних батьків Антончика та Захарчика також химерно переплетені з датами народження їхніх похресників.

8

На перетині крові й духу завжди відбувається щось украй важливе для нас, навіть тоді, коли здається, що не відбувається нічого;

тягар сімейного психоаналізу робить цей перетин аполітичним, бо від чорторіїв генетики не вбережуть будь-які громадянські обладунки;

відданість і зрада, любов і неприязнь переважно розділені надто короткою кладкою через урвище;

правильних стереотипів багато, а егоцентризми батьків чи їхніх дітей залишаються приблизно такими ж, як у 9-му чи 12-му століттях;

Із своєї давнини числа відіграють важливу й багатогранну роль у житті людства. Не дивно, що вони завжди фокусували на собі увагу розуму. Давні люди наділяли числа особливими, надприродними якостями, майже в кожній релігії є свої «священні числа». Визначити фахівцями в галузі магії чисел були індійці, єгиптяни, халдеї (М. АЛЕКСАНДРОВ «Магія чисел»).

коли перетин крові й духу стає золотим, відбувається переродження вузькості мислення й вчинків, его стає любов'ю;

лише поодинокі щастунчики спізнали цю благовість і благодать;

але я знаю таких людей не з віртуальних химериків, ці люди – не серафими й херувими, вони тілесні та теплокрівні;

перетин крові й духу може бути як світлоносним, так і демонічним, треба лише пам'ятати, що демонізм є рідним братом руйнації;

містерії крові й духу не зважають на гроші та зв'язки, вони – за межею матеріального світу;

вони є найнепримиреннішим ворогом Того, що сидить у скалі;

вони є антиподами нашої й вашої, третьої та їхньої, вродженої чи набутої, життєвою рутинною чи невмінням думати, ортодоксії;

для золотого перетину кожна новонароджена дитина є прообразом Бога;

а всяка метафорика й будь-які обгортки златоустія нічого не значать, коли за ними стоїть порожнеча;

я не ліпший, а може, й гірший фахівець щодо цього феномену, як і ви, що зараз це читаєте;

якщо бажаєте, викресліть щось або повністю, дещо або все доповніть чи переінакшіть у цій кволій спробі й цих приблизних гіпотезах вічноживого переліку;

разом ми будемо точнішими й мудрішими; дякую. ✨

Життя – це передусім те, чим ми можемо бути, можливе життя; тим самим – це вибір між можливостями, ршення, чим ми будемо в дійсності. Обставинами ршення – це два основні перетні, з яких складається життя. Обставинами, себто можливості, – це та частина нашого життя, що нам дана й накинена. Це те, що ми називаємо світом. Життя не вибирає собі світ, бо жити – це ж означає перебувати у світі визначеному та необмінному: в теперішньому світі. Наш світ – це первень приреченості, що входить у наше життя. Але це життєва приреченість не подібна до механічної долі. Нас не вираджено в буття, як кулю з рушмиці, що й траєкторія абсолютно передршена. Приреченість, у якій ми опиняємось, опинившись у цьому світі, – світ є завжди цей, себто теперішній, – полягає в цьому протилежному. Замість того щоб нав'язати нам одну траєкторію, вона нам нас'язує кілька і, таким чином, примушує нас вибирати. Дивний жороб наше життя! Жити – це відчувати фатальний примус користуватися свободою, ршати, чим будемо в цьому світі. Ні на одну мить не дозволено відпочити нашому ршанню. Включно коли ми, в розпачі, пускаємось напризволяще, ми ршати нічого не ршати (ХОРТІА І ГАССЕТ «Вунт мас»).

Краса по-японськи

Якби не цілісні, яким би чином
Дізнались ми про справжні почуття
Тих, хто давно
Цей грішний світ покинув?
(Мібу-но Тадаміне «Кокін-вака-сю»)

**Антологія японської класичної поезії.
Танка. Ренга (VIII–XV ст.)** / Переклад з японської, коментарі, упорядкування, передмова І.Бондаренка. –
Київ: Факт, 2004, 912 с.

**Збірка старих і нових японських пісень.
Поетична антологія (905–913 рр.).
«КОКІН-ВАКА-СЮ» («КОКІН-СЮ»)** /
Передмова, переклад з японської та коментарі І.Бондаренка. –
Київ: Факт, 2006, 1280 с.

Одним із головних мірил краси в японській культурі є поняття «юген», тобто мистецтво натяку чи підтексту, чар недомовленості, таємної привабливості. Японське розуміння естетичного дуже далеке від європейського. Для японців прагнення, рух до досконалості прекрасніший за саму досконалість, а все, що є у світі прекрасного, можна знайти в природі... Гармонія для них – це не повнота, а навпаки, недомовленість. А справжню красу можна донести до людей лише твором, в якому сказано не все.

Тому й у живописі, й у театрі, й у поезії головне не те, що ти побачив, прочитав, почув, а те, що зумів усвідомити незмірно більше. Недаремно 99 відсотків японської поезії написані двома поетичними формами – танка (5 рядків, 31 склад) і хайку (3 рядки, 17 складів). Ці максимально стислі форми здатні містити глибинний зміст, бо вони натякають, а не стверджують. Здається, такий лапідарний стиль не притаманний літературі

Танка (або ута) – основна віршована форма японської поезії, найперші зразки якої датуються 400 м.р. н.е. Вірш танка, або "короткі вірші", базуються на стилі вака (чергуванні п'яти та семи складових рядків) і містять 5 рядків по 5, 7, 5, 7 та 7 складів у поєднанні, разом 31 склад.

Хайку – первісно колективна форма в ланцюговому, згодом вірш. Силабічна форма, що виникла в Японії в період Токугава (1603–1868) і характеризується відсутністю рими та чіткою епіграмною структурою: сімнадцять складів, розподілених між трьома рядками за схемою 5-7-5 («Лексикон загального та порівняльного літературознавства»).

жодної країни, окрім Країни сонця, що сходить. Цю «красу по-японськи» важко зрозуміти людині європейської цивілізації. Ось чому, говорячи про «труднощі перекладу», мають на увазі не лише переклад із мови на мову, а й із культури на культуру.

На жаль, довгі роки українські читачі з відомих причин не мали змоги більш-менш повно ознайомитися з перекладами японської поезії українською, тож і сприймали її крізь призму російської мови й ментальності. Цю прикру ситуацію допомогли виправити дві розкішні антології японської поезії, що завдяки перекладачеві Івану Бондаренку та київському видавництву «Факт» побачили світ 2004-го та 2006-го років. Перша з них – «Антологія японської класичної поезії», до якої увійшли танка з ранніх

японських історичних хронік і найдавніших поетичних антологій VIII–XIII століть та збірки ренга («нанізані, зчеплені рядки») XV століття. Друга називається «Збірка старих і нових японських пісень. Поетична антологія 905–913 років «Кокін-вака-сю». Саме «Кокін-вака-сю» була першою офіційною антологією, що відкрила низку так званих «імператорських», тобто складених за наказом імператорів(!), поетичних антологій IX–XV століть. Перекладач віршів доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри китайської, корейської та японської філології Інституту філології КНУ Іван Бондаренко довгий час мешкав у Японії, викладав на факультеті міжнародної культури університету Тенрі. Мабуть, саме це допомогло йому проіннятися духом японської естетики та майстерно передати красу й глибину японської класичної поезії.

Не можна не згадати й про якість обох видань – надзвичайно вишуканих, красивих, оригінальних. Особливою родзинкою книжок є білінгвізм: на одній сторінці знаходиться японський оригінал у двох версіях – ієрогліфічне написання японських слів і фонетична транскрипція – фуригана – та український переклад. Для розуміння не тільки поезики, а й контексту віршів пан Бондаренко підготував ґрунтовні примітки, а також покажчик історичних осіб, богів та міфічних істот, покаж-

чик японських термінів і реалій. Передмови перекладача, упорядника та автора коментарів знайомлять читачів із поезією, історією, релігією, суспільним устроєм середньовічної Японії. Тож, антології можуть бути не лише пугівником світом поезії, а й усього японського способу життя.

Мало хто з народів світу ставиться до поезії так, як японці. У якій країні, крім середньовічної Японії, існувало міністерство поезії? Багато століть тому чиновники Пісенної палати збирали, переписували найкращі вірші, влаштовували конкурси, укладали поетичні антології. Перша з них була створена ще у VIII віці. А в епоху Хейян, тобто в IX–XII століттях, листування між закоханими відбувалося виключно у віршованій формі.

Традиційні поетичні конкурси, започатковані ще в XV столітті, проводяться й нині. У них беруть участь десятки тисяч людей, найкращі вірші зачитують у присутності імператора, друкують у газетах, а їх авторів показують на ТБ... Всеосяжна глобалізація досягла і японських островів. Але поетичної традиції японці не забувають, віршування – невід'ємна частина сучасної Японії. 3,5 млн людей у країні займаються цим мистецтвом.

А нам до поетичного спадку цієї загадкової й далекої країни дають змогу доторкнутися нещодавно видані книжки перекладів Івана Бондаренка.

*Навіть якщо не думаєш про те,
Що ця весна
Відходить вже сьогодні,
Вини не вий замінок
Нелегко посподатись!
(Осікоти по Міцуне)*

Україна, якою ми її майже не знаємо

**Видавець
рекомендує**

Катерина БАБЮРА

Битий шлях або Україна, якою ми її любимо. – К.: Дуліби, 2005, 168 с.

Насправді шлях, яким пропонується здійснити мандрівку читачеві чи, може, оглядачеві видання – зовсім не битий. Це, радше, майже непомітна стежка, і вона старанно уникає великих міст і визнаних курортних зон, вона губиться в карпатському лісі, впираючись у непривітні мури Манявського о

скиту, осипається піском з-під ніг десь на інкерманських скелях і зміїться між паростями гнучкого очерету на Дніпрі поблизу Хортиці. Бо «Битий шлях або Україна, якою ми її любимо» є збіркою світлин і розповідей з мандрівки сливе неіснуючою країною, таким собі посібником з альтернативної географії України. Ця неіснуюча країна прекрасна на дорожньому папері та під оформленою грамотно, зі смаком і насамперед – із душею обкладинкою, ця альтернативна географія захоплююча і цікава, бо невідома.

Збери всередині себе свої думки і в собі самому шукай стравжних благ. Кохай всередині себе криницю для тліє води, яка зростить твоєю осело, і сусідську (Григорій Сковорода).

Так чи інакше, битий чи не битий, але шлях укладачів альбому-путівника простеє малими містами і селами України. Деякі назви представлених тут населених пунктів я побачила

вперше, деякі лише пригадую – з курсу історії України, наприклад. І абсолютно щиро, як і, мабуть, кожен, хто мав чи матиме змогу погортати альбом-путівник, знову і знову дивуюся – яка вона дивовижна, ця невідома мені земля. Виявляється, що в невеличких містечках по всій Україні збереглися споруди і будинки, а також палаци, безумовно – церкви й, зрештою, цілі вулиці й квартали – загалом, архітектурні пам'ятки, які подекуди є значно давнішими й цікавішими, аніж ті, що їх нам пропонують оглянути, мандруючи в двоповерховому автобусі старою недешевою Європою.

Дбайливо виписані супровідні тексти – це не короткі історично-географічні довідки, а літературні есеї, що мають на меті передати саму атмосферу того чи іншого місця – чи то чебрецевий дух степів неподалік Суботова, чи солоний подих близького моря в Балаклаві. Ретельно дібрані світлин, їх композиція проста й зрозуміла, й нічого не заважає не просто побачити, а роздивитися пильно й величний замок у Меджибожі, і компактні біленькі церкви Ніжина. І коли минає зацікавлення від текстів і втомлюєшся милуватися красивими, грамотно розташованими картинками, спадає на думку саме те, задля чого «Битий шлях...», здається, і було видано: як можна було не бачити цього всього раніше? Або інакше: як про це все можна було бодай не знати? В автобусах, що ними ми їздимо в тури Європою, є туалети й душі. Однак туалети й душі є далеко не в усіх оселях Золочева, Унівачи, скажімо, Бережан. Чи не через це з альбому з таким подивом дізнаємося – в Золочеві в нас збереглися, виявляється, Вознесенська церква сімнадцятого століття й загадковий та невимовно красивий Вознесенський костел сімнадцятого; що в Уневі стоїть, уявіть собі,

Успенська церква, якій уже понад чотириста років; що деяким усе ще житловим будинкам в Бережанах як мінімум учетверо більше років ніж, скажімо, регулярно зображуваній на листівках і плакатах й вічно переповненій туристами, зокрема й нашими, варшавській Старувці. До містечок і сіл, змальованих у «Битому шляху...» навіть не завжди можна без проблем дістатися – не до кожного з описаних у виданні селищ ведуть дороги, якими ладне без пошкоджень проїхати авто. Тому таку дивовижну Україну, на жаль, не те що люблять, – знають поки що лише обрані, уважні й одержимі духом мандрів і пізнання – зокрема й ті, хто працював над цим альбомом-путівником: журналіст і мистецтвознавець Діана Клочко, яка є автором ідеї та керівником проекту, відомий письменник Леонід Кононович, критик та енциклопедист Олександр Красюк, історик і етнограф Олександра Гайворонський та інші – дизайнери, художники, фотографи й затяті мандрівники. Для решти люду її не існує, але дуже хочеться вірити – саме така, не забута і занедбана, а кольорова, сонячна, збережена і відновлена Україна з'явиться незабаром для всіх, так, як вона з'являється для кожного, хто пройшовся очима «Битим шляхом...»

Марина ГРИМІЧ

Женішбек НАЗАРАЛІЄВ. Фатальні маршрути. – Київ: Дуліби, 2006, 168 с.

Такої книги в Україні ще не було. Та й на фоні світового книговидавництва вона також унікальна. Бо знайдеться мало людей, які б наслідилися так відверто написати про проблеми наркоманії, про різні види й типи наркотиків, про світові центри офіційного й підпільного їх виробництва, про нелегальні маршрути поширення, рясно залиті кров'ю морально скалічених наркоманів, прагматичних наркоділків і чесних поліцейських, про використання наркотиків у традиційних культурах, про історію наркомафії в різних куточках світу, про специфіку лікування наркозалежності в різних клініках і громадських медичних центрах світу. У цій книзі можна ознайомитися з медичним досвідом самого автора книги – Женішбека Назаралієва, спадкового лікаря-психіатра, блискучо-

го науковця-нарколога, що походить із давнього киргизького роду, в якому були навіть шамани. Метод лікаря Назаралієва дуже подібний за своєю суттю до універсального обряду ініціації, після якого посвячений немовби заново народжується – з новим життям, з новим ім'ям, з новою долею.

«Фатальні маршрути» хвилюють, лякають, захоплюють, насторожують, вчать і застерігають водночас. Це книга про наш людський світ, який має не лише лицювий бік, видимий і зрозумілий усім нам, а й «виворіт» – темний, загрозливий, фатальний...

Це книга для батьків і дітей, для лікарів і психологів, для етнографів і культурологів. Це книга світла, мудра й чесна. Це книга для всіх нас...

Вбити Юлю – один мільйон, Ющенка – десять тисяч

Жерар де ВІЛЛЬЄ. Убити Ющенка! / Пер. з франц. Є.Кононенко. – К.: НКП; Школа, 2006, 192с.

Юрій РОГОЗА. Убий Юлю / Худож.-оформитель В.В Жданов. – Харьков: Фолио, 2006, 95с.

Та обставина, що вітчизняні та іноземні літератори напередодні виборів готували силові акції проти чільних українських політиків, насправді свідчить про певну небайдужість до України як самих українців, так і європейських, зокрема – французьких книголюбів. А оскільки Франція завжди диктує моду, то можна сміливо стверджувати: поки що мода на Україну в Європі не пройшла. При тому що ми вже почали потроху розчаровуватися самі в собі.

Аби самоповага повернулася, в гру справді повинні вступити письменники-белетристи. Адже кількість так званої «помаранчевої» літератури про різні «імперативи Майдану» перевищила со-

Азарті КОКОШОВА

тню назв. Поки в нас писали мемуари про Майдан, французький письменник Жерар де Вілльє навесні минулого року видав свій черговий, 160-й з ліку, роман під інтригуючою назвою «Убити Ющенка!». Щоправда, писати подібні тексти для спритного белетриста не громадянська позиція, а лише спосіб заробітку. У його книжках періодично скоюються замах на політичних лідерів різних держав. За ними можна визначати ступінь їхньої популярності. Скажімо, в арсеналі де Вілльє є романи про спробу вбити Генрі Кісінджера та Маргарет Тетчер. Наша преса писала про вихід цього роману. І розгублено констатувала: прочитати, якими бачать наші революційні процеси французькі літератори, ми не зможемо.

З Росії ця книжкова новинка до нас не прийде, хоча тамтешні видавці протягом минулого десятиліття встигли перекласти й видрукувати практично всі (півтори сотні!) попередні детективи де Вілльє. Річ у тім, що «Убити Ющенка!» – книга, в якій всі негативні персонажі працюють або в російських спецслужбах, або на них. Якщо в добрій половині попередніх романів письменник карикатурно виставляє Радянський Союз і країни соцтабору, росіяни це ще могли пережити. Закидів у бік нинішньої Росії, та ще й на користь України там не дозволять. Своєю чергою, українські видавці хором відмовилися перекладати та видавати завідомо виграшну книжку. Офіційна причина – вона низькопробна. Реальна причина: за авторські права та переклад «свіженького» тексту, причому – відверто комерційного, потрібно платити. Жодне українське видавництво, яке спеціалізується на художній літературі, не може собі цього дозволити. Тому з часом «Убити Ющенка!» стала такою собі книжкою-легендою.

Однак у лютому-березні нинішнього року, саме напередодні парламентських виборів, видання цієї книги стало можливим. Майже одночасно з перекладною французькою белетристикою про замах на

*«ANDRIJ»: Hello, Svarga.
Ось такий текст написався.
Читайте та коментуйте.*

*«SVARGA»: Та нормальний
текст, тією хотілося б
якогось рядка про те, що
вибори то скінчилися, і чи
книжки ці після виборів не
втраять читабельності
актуальності...*

*«ANDRIJ»: Дотримай сама.
Хай це буде останнє речення.
Ось титлу такого: «Звісно,
на думку багатьох, це були
явно передвиборчі видавничі
проекти. Проте Юлія
Тимошенко виграла вибори й
популярності не втратила.
А партія Віктора Ющенка
хоч і не виїшла в лідери, сам
президент ще залишається для
переважної більшості українців
харизматичним лідером.
Отже, книжки, в яких вороги
застають на житті обох
популярних політиків, будуть
актуальними ще якийсь час».*
Ну, десь так. К.

«SVARGA»: ок.

Ющенко світ побачила продукція вітчизняного виробника – книжечка Юрія Рогози «Убити Юлю!». Поза всяким сумнівом, обидва видання є наслідком певного політичного замовлення. Заробити на ситуації не гріх. Отже, що собою являють ці два «замахи на життя» в порівнянні?

Автор «Дня народження Буржуя» Юрій Рогоза ніколи не приховував своїх особистих симпатій до лідера БЮТ. Щоправда, за втілення цих симпатій у формі художнього твору він виставив досить пристойний як для українського письменника рахунок. Скажу лише, що пересічний український літератор від пересічного українського видавця навіть 1/25 цієї суми навряд чи найближчі десять років отримає. Хіба йому так само зроблять замовлення. До речі, перший твір Рогози із серії про Юлю та її ворогів називався «Невиконане замовлення». Через неї навколо видавництва «Такі справи», яке видрукувало тираж, почався скандал: прокурмівські структури почали відкрито пресувати видавництво. Остерігаючись подібного, Рогоза завбачливо поставив на обкладинці не власне прізвище, а заховався під псевдонімом Р.Лоза.

Якщо вірити чуткам, пані Тимошенко сама визначила кандидатуру автора, котрий писатиме про неї. Нібито вона мала у своєму щільному графіку час, аби дивитися серіал «День народження Буржуя». Стрічка їй настільки сподобалася, що нікому іншому створення «Невиконаного замовлення» вона доручати не захотіла. У невеличкій за обсягом книжечці, до якої більше підходить визначення «брошура», йшлося про журналіста, котрий отримав замовлення на серію «кіллерських» матеріалів проти Тимошенко. Але коли почав розбиратися, проникнувся цією особистістю, і переметнувся на її бік, не виконавши таким чином замовлення. «Убити Юлю!» – своєрідне продовження теми.

За обсягом «Убити Юлю!» – така сама брошура. Ціна доступна – 4,50. Видало книжку потужне «Фоліо» тиражем 1 мільйон примірників. Писалася історія про те, як зять президента Кучми замовив прем'єра

Юлю російському кіллеру. Знову ж таки за чутками, метр Рогоза не всі розділи писав особисто. Про те, хто проти кого дружить, у книжці написано максимально прямолінійно. Кучма, скажімо, хилє коньяк стаканами, занюхує власними шарпетками, після чого бере гітару й починає співати блатний шансон. Персонаж на прізвище Полошенко постійно пітніє та не вилазить із туалету – проблеми зі шлунком. А Президент

Книгу не рекомендовано до читання особам, котрим менше 16 років, оскільки вона містить ненормативну лексику, а також значно правдоподібні описи способу життя та мислення української «еліти», що може негативно відбитися на формуванні підліткової психіки (Юрій Рогоза «Убити Юлю!»).

ліпить із глини равликів, більше ні на що не здатен. Лірика й навіть елементи образного мислення з'являються в тексті на тих сторінках, де йдеться про Юлю. Вона – сама проти всіх, маленька, тендітна, беззахисна. Аби ця жінка не стала народною героїнею остаточно, СБУ вирішує не дозволяти кіллерув бити її, хоча вона таки заважає всім. Легше відправити її у відставку, дискредитувавши морально. Тому російського найманця вбивають.

На відміну від Юрія Рогози, француз Жерар де Вілльє жодного спеціального замовлення не отримував. У нього є постійний замовник – французький книжковий ринок, кон'юнктура. Саме тому, що він враховує цей фактор, де Вілльє вважається заможним та досить успішним літератом. Його смак бездоганним не назвеш, проте палким шанувальникам Кафки, Джойса та Забужко все одно, чиї детективи не визнавати. Натомість прихильники чита цілком задовольняють свої апетити. Практично всі романи де Вілльє – для одноразового прочитання, і більшого автор не прагне. В усіх його текстах ось уже сорок років діє нестаріючий (!) супермен Малко Ланге (варіанти прізвища – Ланже, Ланж, Лінге, це залежить від перекладача – А.К.). Він – родовитий австрійський князь, ремонтує фамільний палац. Грошей цей процес коштує дуже багато, через те Ланге пішов на службу в ЦРУ й виконує секретні місії там, де американські спецслужби не мають права діяти офіційно. У нього є наречена – красуня Александра, що не заважає йому в кожній книзі під час виконання завдання мати інтенсивні сексуальні стосунки мінімум із двома жінками. Одна з них стає його бойовою подругою, інша частенько виявляється ворогом, хоча буває й просто так.

Написання та вихід цієї книжки супроводжували досить цікаві й непересічні факти. Французький письменник, якому вже за 70, у супроводі молоденької білявки прибув до Києва ще в січні 2005 року. Про політичну ситуацію в Україні його консульгував популярний у Франції український письменник Андрій Курков. Потім француз вивчав географію Києва, дивився на наметове містечко. Все це старанно відобразив у тексті. Причому, на відміну від Рогози, називав персонажів своїми іменами. Скажімо, один із активно діючих позитивних героїв – Євген Червоненко, начальник особистої охорони Ющенка, «масивний

Жерар де Вілльє, з походження аристократ, народився в Парижі 1929 року. Він об'їздив увесь світ як кореспондент газети «Франсуаур». Із 1964 року відомий вже як письменник, автор знаної серії «SAS». Із того часу продано більше двохсот мільйонів екземплярів його романів, перекладених різними мовами світу, включно з японською та корейською. За час продовжує роботу над «SAS», яка вже налічує близько 150 романів.

чолов'яга з поголеною головою та крупними рисами обличчя». Ще там виринає «жінка, схожа на українську селянку, у вишитій сукні та з білявими носами навколо голови». Звісно ж, це Юлія Тимошенко. За сюжетом, перший замах на життя Ющенка зірвався, і російські спецслужби, зачистивши кінці, розробляють новий план. Тепер Ющенка повинні вбити після третього туру виборів, під час інавгурації. Насправді ж стрілянини не буде – поки Малко й Червоненко нейтралізують імовірних терористів, Ющенка поцілує жінка, на губах якої – сильна отрута. Як ви розумієте, нашого президента отруїти не встигнуть. Усе це міцно приправлене сексом, причому переважно – оральним.

Книга «Убити Ющенка!» вийшла у видавництві «Школа», яке досі не орієнтувалося на зразки белетристики, тим більше – актуальної, іноземної та політично заангажованої. До того ж є два переклади: український і російський. Наклад кожного зазначено 5 тисяч примірників. Таким чином, сукупний тираж роману про замах на Віктора Ющенка становить 10 тисяч, що рівно в сто разів менше тиражу книжки про замах на Юлію Тимошенко. Можливо, подібне співвідношення популярності цих політичних фігур ми маємо й у реальному житті?

Українську версію зробила відома письменниця Євгенія Кононенко. Це – хороший перекладач, і невідомо, що її змусило брати в роботу текст, до якого в неї, на мою думку, вочевидь не лежить душа. Ще більш цікава постать редактора – поета Івана Андрусяка, відомого своєю декларативною герметичністю та неприйняттям масової культури в будь-яких її проявах. Є варіант: окрім матеріального стимулу братися за цю роботу Андрусяк міг мати до неї особистий сентимент. Адже книга, нагадаю, трактується як антиросійська. Саме ця тематика та саме цей спосіб мислення останнім часом культивується відомим українським поетом. У його активі – власноруч написаний роман-новела «Вургун» і перекладена українською книга Анни Політковської «Друга чеченська». В обох випадках антиросійська тематика переважає. Редакторську руку Івана Андрусяка в тексті більш ніж помітно саме через наявність подібних деталей. Я не певен, але навряд чи французький письменник ув оригіналі називав Дніпропетровськ російськомовним містом, а Володимира Путіна – недоумкуватим. Для белетриста головне – сюжет, темп, актуальність, обсяги продажу й гонорар. Нічого особистого – чистий бізнес.

Попит на політичні детективи, створені на власному матеріалі, я певен, буде потроху зростати. І читатимуть саме ті книжки, автори яких вдало приховують власні політичні симпатії та антипатії. Інакше це буде не повноцінна масова культура, а банальна агітація. ✱

марина
ГРИМИЧ

«ДУАЛІБИ»

Видавництво «Дуліби»

Час створення: червень 2005 р.

Директор: Марина Гримич.

Книжки: літературно-художнє видання
«Мазепіана: незавершений проєкт» Сергія
Якутовича, альбом «Битий шляхо України,
якою ми її любимо», романи – Марини Гримич
«Мах червоний в росі...», «Фріда»,
Любка Дереша «Намір», Ірени Карпи
«Перламутрове порно (Супермаркет
самотності)», Люби Клименко «Порядна
львівська пані», «Великий секс у Малих
Підгулявцях», Марини Меднікової
«Смерть олігарха».

Нагороди: дві нагороди Форуму видавців у
Львові за «Битий шлях» та «Мазепіану» (2005),
срібна медаль Форуму видавців у Львові за
«Мазепіану» (2005), спеціальний приз на
рейтингівій акції «Книга року» (2006).

Девіз видавництва: гонорово,
респектабельно, чесно і ждсно.

Сучасних «дулібів» очолює успішна письменниця, цікавий науковець, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Марина Гримич. Що змусило її опанувати й панувати на новому полі діяльності?

МГ.: Мотиви? У мене стільки божевільних проєктів, що я зрозуміла – якщо не створю видавництва, ці проєкти зреалізувати не зможу. І справа не тільки в особисто моїх проєктах. Я хочу дати можливість моїм колегам здійснювати свої проєкти, які сьогодні просто необхідні для української культури. А оскільки я, окрім інших достоїнств, маю ще саякі-такі організаційні здібності, навіть не здібності – а досвід, – то й вирішила займатися цими проєктами. Це будуть не тільки літературні, а й, сподіваюся, культурологічні, мистецькі та наукові проєкти. Це те, що я знаю, що я вмію, а чого я не вмію – за те не беруся.

Д.С.: Маємо кілька цікавих працюючих видавництв – «Факт», «Піраміда», «Нора Друк», для прикладу – всі ці видавництва працюють із мінімального прибутку. Заледве зводять кінці з кінцями. Говорити про авторські гонорари взагалі смішно. Який ваш досвід роботи як письменника з тими видавцями і як ви плануєте працювати з письменниками.

МГ.: Видавництвом дуже тяжко за власний кошт видати книгу, та ще й заплатити гонорари. Але тут я хотіла б налагодити зовсім інший принцип роботи – якщо приходить проєкт, я шукаю зацікавлених меценатів. І за рахунок цього виплачуватимемо авторський гонорар. Це, звісно, залежить від того, як ми там домовимося, що є комерційною таємницею. Мені здається, що так і треба працювати – перенести схему з шоу-бізнесу на видавничий бізнес. Я копнула і побачила, що в Україні є багаті люди, які хочуть бачити в книжці своє ім'я як мецената. Найтяжче, як з'ясувалося, у видавничій роботі знайти людей, зацікавлених один в одному, поєднати інтереси автора і мецената, а це – дуже велика організаційна і, я б сказала, дипломатична робота. У мене, наприклад, власне виробництво книги чи робота з авторами забирає не стільки часу й нервів, скільки робота з меценатами. Іноді здається: такий проєкт! Меценат прославиться на всю Україну! А він каже: ні, мені це не цікаво.

Д.С.: Який, наприклад, проєкт допоможе меценатові прославитися, якщо не секрет?

ВРІЗКА: «Дуліби» взагалі хоробро йдуть на експеримент і жодного разу ще не програвали (Марина Меднікова // «Без цензури»).

М.Г.: Наприклад, дуже легко було знайти меценатів на «Мазепіану». На Любка Дереша також відгукнувся підприємець, який уже має добрий меценатський досвід. Ми хочемо запустити, починаючи з роману Дереша, нову бізнесову схему. Працюватимемо з телебаченням та радіо не лише як з інформаційними спонсорами, а й даватимемо рекламу. Вона дуже дорога, але проєкспериментуємо. Зрозуміло, що не все ще добре виходить. До того ж, є проблема, як і в усіх видавництвах, – це мережа збуту. Ми успішно продаємо книги, але цього замало, треба шукати щось ще, творити, і для цього об'єднуватися. Ми знайдемо нові шляхи.

Д.С.: Я от планував запитати, чим ви спокусили Любка Дереша, але тепер уже зрозумів, що ви йому запропонували «іншу схему».

М.Г.: Мені здається, Любка Дереш прийшов до нас в очікуванні нових підходів до співпраці. Може, ми й не виправдаємо його сподівань, і він піде ще до іншого видавництва, а може, співпрацюватиме і далі.

Д.С.: Ви згадали про рекламу. Якщо можна, кілька слів про ваші плани?

М.Г.: Реклама на радіо й телебаченні романів Любка Дереша і Марини Гримич.

Д.С.: А на телебаченні – це хіба не соціальна реклама?

М.Г.: Шукаємо шляхи співпраці. Домовляємося з інформантами та інформаційними спонсорами про певні знижки, зрозуміло, що їхні послуги не безкоштовні.

Д.С.: Які з тих книжок, що ви видали, зокрема за цей рік, вважаєте найбільшим успіхом вашого видавництва? Яке видання найдорожче? «Мак червоний в росі...» Марини Гримич?

М.Г.: Книга мені дорога, непогано продається. Але дуже успішним і з погляду оригінальності, і щодо продажу вважаємо наш комерційний проєкт – «Битий шлях». Великі дивіденди серед української еліти, зокрема політичної, в колах дипломатії приніс «Дулібам» іміджевий проєкт «Мазепіана». У видавництвах склалася традиція працювати тільки на продаж, а я думаю, що треба ще дбати про імідж. І тому це був такий величезний іміджевий проєкт.

Зрозуміло, що комерційний успіх видавництва – це Ірена Карпа, яка дуже швидко «продалася» і далі «продається»; і як не дивно, це Люба Клименко, людина без імені – чудово продається, набагато краще, ніж Марина Гримич (сміється). Як бачите, одні проєкти мали комерційний успіх, інші – працювали на імідж «Дулібів». Плануємо і далі робити

культурні, наукові та літературні проекти – це те, на чому я розуміюся, тому й беруся до справи.

ДС: А на якого читача ваше видавництво хоче працювати?

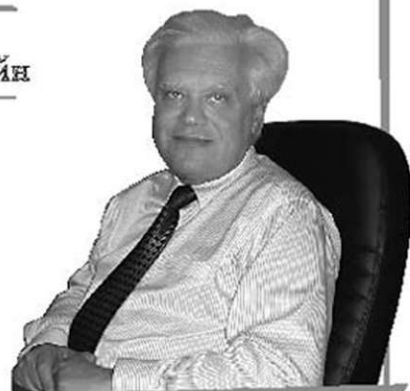
МГ: Зараз формується, як не дивно, український елітний читач. Нехай на початку це не стільки читач, скільки споживач – він просто купує, бо таку книжку приємно мати вдома, хай він навіть не говорить українською, але відчуває себе українцем. І цінує українські речі – якісні, достойні. Вочевидь, що це дуже вузький прошарок, але він буде розширюватися. Друге – це, звичайно, традиційний читач, відданий українській літературі, середнього і старшого віку, якому не важко читати складні твори українською мовою. Наступне – молодіжний читач. Ми розпочали з Ірени Карпи, потім – Дереш, через них будемо привчати молодь до слова «дуліби». Зараз ми не зловживаємо молодими авторами з розкрученим ім'ям, але хочемо робити свої продюсерські проекти для молодих і талановитих. Спробуємо друкувати молодь, відкривати невідомі імена, вийде – так вийде. Маємо вдалий початок – продюсерський проект із Любою Клименко. Її «Порядна львівська пані» гарно продається (хоч усіх вкладених коштів ще не повернули), письменниця вже готує другий роман. Тому зупинятися в цьому напрямі не збираємося. І наступне наше читацьке коло, поки що найменше охоплене, – це особи, які не читають художню літературу, але дуже люблять культурні проекти: наукові, науково-популярні.

ДС: Звідки ця назва – «Дуліби»?

МГ: Дуліби – це найдавніше праукраїнське плем'я. Ще до того, як у літописах з'явилася згадка про плем'я древлян, в арабських та візантійських джерелах згадувалися «дулеби» або «дуліби», войовниче слов'янське плем'я, – вони заселяли Волинь та Північну Галичину. За Львом Гумільовим, їхня територія до того, як на Дніпрі осіли поляни, простягалася від Карпат до Києва. Гумільов вважає, що Дір та Аскольд не були братами, а саме Дір був князем дулібським. Це, звісно, лише його версія, але незаперечним є твердження, що дуліби були дуже потужним плем'ям. Наша любов до стародавнього протоукраїнського племені не випадкова, оскільки Голова громадської ради видавництва і головний наш меценат та продюсер – Ігор Остах – родом із села Дуліби Стрийського району Львівської області. За твердженням науковців – це найпівденніша зона осідлості «дулебів». Ігор Остах якось пожартував: «Колись «дулеби» завойовували Україну мечем, а сьогодні – словом». ✪

ЛЕОНІД
ФІНКЕЛЬШТЕЙН

«ФАКТ» — видавництво,
яке видає все, окрім того,
що не варто друкувати

Приватне видавництво «Факт» засновано 1997 року. Генеральний директор — Інокентій Вировий. Головний редактор — Леонід Фінкельштейн.

Спеціалізується на виданні творів «сучасних українських прозаїстів та поетів». Фінансою видавництва є творчість Оксани Забужко, яка нині друкується в Україні, схоже, лише у «Факті». Видає класику (твори Василя Стуса), навчальну літературу (серія «Нейвідні підручники» охоплює весь курс шкільної математики й користується попитом у всіх регіонах України). Останнє зовсім не давно, якщо зваяжати, що для «Факсту» підручники й інше — один із кращих вітчизняних методистів І Кушнір.

В останні роки видавництво застало кілька популярних серій.

Літературний проєкт «Текст + Контекст», що постав на перетині публіцистики, журналістики, літературознавчих досліджень та власної літератури. Проєкт налічує чотирнадцять видань.

Серія «Експертis excipienđis» — «все, за винятком того, що варто виключити». В серії видано: «Культурний шар» Ю. Макарова, «Місто уповільненої дії» А. Дністрового, «Очима мря» О. Ірванця, «Кодло» М. Соколян та ін.

ДС: Пане Леоніде, назвіть, будь ласка, три найуспішніші видання свого видавництва та три найбільші невдачі.

ЛФ: Я вас розчарую. Невдач не було.

ДС: Так не буває.

ЛФ: Ви знаєте, буває. Книжки одних проєктів продаються гірше, інших – краще. Але таких, які б я назвав невдалими – не було. Ми ніколи не переоцінювали свої можливості, а бралися за те, до видання чого були готові. У цьому питанні ми – прагматики. На сьогоднішній день контекст української літератури – і класики, і сучасної літератури, і літературознавства – настільки не структурований, що будь-яка книжка, котра не є відвертою дурницею, вже подія.

Серія «Зона Освідія» – стильний із Асоціацією українських письменників проєкт, в якому вийшло близько двадцяти книжок кращих поетів сучасності.

Ми позиціювали себе як видавництво, що працює з серіями або проєктами. «Шкільна математика», з якої ми починали, була проєктом. Ми випускаємо різні книжки Оксани Забужко – і поезію, і фікшн, і літературознавство. Я вважаю, це також проєкт. Проєкт, що має назву «Оксана Забужко». Серія книжок «Текст + Контекст» – також проєкт. Він, може, не став резонансним із точки зору масового читача, бо такий проєкт повинен мати певні державні преференції, яких, на жаль, поки що не отримав. Але цей проєкт важливий стратегічно, і не тільки для видавництва «Факт», а й усієї видавничої справи України.

Або серія «Exceptis excipiendis» – «все, за винятком того, що варто виключити». Лише переклад назви чого вартий! До неї потрапляє будь-яка добра читабельна українська та перекладена українською могою література.

ДС: Чи відчуваєте якусь конкуренцію з боку інших видавців у тому сегменті нашого недоринку, в якому працюєте?

ЛФ: Мені дуже шкода, але наразі жодної конкуренції не відчуваю. І не тому, що ми найкращі... Просто в реаліях сучасного українського книжкового простору годі уявити конкуренцію між видавництвами на ринку.

І це дуже прикро, адже конкуренція спонукає до швидшого руху вперед. Але є видавництва, з якими ми робимо справу, в якомусь сенсі, спільну, і перетинаємося – не так авторами, як

Головний редактор Л.П.Фінкельштейн переконаний, що за всі роки існування «Факт» не здійснив жодного невдалого видавничого проєкту.

напрямами роботи. Я дуже тішуся, що видавнича галузь нині починає структуруватися, і видавництва досить чітко виокремлюються. Мені цікаво спостерігати за роботою «Піраміди». Я добре розумію, що і як вони намагаються зробити. Наші погляди, не щодо видання конкретних книжок, а, так би мовити, на загальний розвиток книжкового простору, збігаються. Я з радістю говорю, що ми – друзі. Поки що – не конкуренти. Але коли станемо ними, однаково залишимося друзями.

Я приязно ставлюся до видавництва «Лілея-НВ». Мені цікава їхня діяльність, унаслідок ділових і товариських стосунків. З повагою придивляюся і до того, як працює «Фоліо». Тому що, попри все, це найпотужніше видавництво України. Приємно, що нині вони видають більше, ніж раніше, україномовних книжок. Більше друкують українських авторів. І, мабуть, грамотніше від усіх «розкручують» свої видання. Наприклад, умовний проект «Жадан». Не можу не згадати й про «Зелений пес» = Капранов+Капранов – це школа бізнесу й просто друзі.

Д.С.: Нещодавно пан Леонід Фінкельштейн вийшов із Асоціації видавців і книгорозповсюджувачів. Що примусило Вас це зробити?

Л.Ф.: Я завжди вважав, що в Україні панівною має бути ідеологія, спрямована на виховання української політичної нації. Це стосується, зокрема, і книжок. Зрозуміло, що й ліворуч, і праворуч, і зверху, і знизу від «генеральної лінії» виступають інші ідеологічні напрями, представники яких, мимоволі чи навмисно, намагаються зашкодити процесу формування української політичної нації. Отож, коли через ресурс Асоціації я отримав листа, в якому видавництво МАУП пропонувало книгарням викупити в них частину площі, на якій МАУП мала б можливість продавати свої книжки й розвішувати банери, тобто провадити свою, на мій погляд, ксенофобську ідеологію, для мене стало зрозуміло, що Асоціація, в якій я мав честь бути, розповсюдженням листа підтримала ініціативу МАУП. Тоді я змушений був звернутися до пана Олександра Афоніна, якого попри все дуже поважаю, із заявою, що видавництво «Факт» і я особисто не будемо співпрацювати з тими, хто підтримує МАУП. Саме тому на сайті видавництва «Факт» можна прочитати звернення до всіх письменників, науковців та журналістів: «Ті творчі особистості, які тим чи іншим чином підтримують МАУП, ніколи не будуть співпрацювати з видавництвом «Факт».

Д.С.: Будь-яке видавництво – це частина інформаційного простору держави. Як Ви ставитесь до того, що значна частина наших видавництв у той чи інший спосіб залежна від російських грошей? Чи не

бачите Ви в цьому загрози для інформаційного простору України? Чи, може, в добу глобалізації так і має бути?

Л.Ф.: Я боюся, що будь-які гроші приходять разом із нав'язуванням іноземної ідеології й підштовхуванням до експансії. Біда російської експансії в тому, що український базарчик зараз з'їдає тони російської попси, причому попси (яка не дешевша від української), випущеної в Росії не сьогодні, а рік-півтора тому й не розпроданої. Ці книжки дешеві та нав'язуються нам росіянами з метою збути поганий товар. Оце і є експансією. І це набагато страшніше, аніж обіг якихось грошей. З іншого боку – де ви бачили гроші без ідеології?

Д.С.: Якщо можна, кілька слів про українську систему книгопоширення.

Л.Ф.: Система книгопоширення відсутня. Крапка.

Д.С.: А структура «Буква»?

Л.Ф.: Структурі «Буква» треба розібратися й нарешті голосно сказати, чого вони, власне, хочуть. Тоді буде зрозуміло, як саме з ними працювати. Є три можливих варіанти:

- система «Буква» з'явилася, щоб підняти українську книжку;
- система «Буква» з'явилася, щоб допомогти Росії поширити експансію;
- система «Буква» – це абсолютно бізнесова структура, яку не цікавить, російську чи українську книжку продавати. Вони просто хочуть заробляти гроші.

Після того, як мені скажуть, хто вони такі, я зможу робити якісь висновки щодо того, чому вони погано працюють. Але моя оцінка їхньої роботи буде залежати від того, перший, другий чи третій варіант є для «Букви» пріоритетним. Утім, я точно знаю, що, скажімо, книгарня «Буква» в м. Суми два місяці просить книжки видавництва «Факт», але їх туди не надсилають. І мені дуже цікаво знати чому? Чи це вияв експансії, і мої книжки «затираються», чи це просте невміння вести бізнес, і про книжки просто забули. Так само я не розумію, чому по два-три тижні мої книжки лежать на складах львівської «Букви» та не потрапляють на полиці. Що це: погана робота бізнесменів чи експансія? Я не звинувачую, я хочу знати.

Д.С.: Зараз активно обговорюється питання створення, в тому числі й за рахунок державного ресурсу, напівприватної-напівдержавної системи книгопоширення. Як Ви до цього ставитеся?

Л.Ф.: Я завжди з обережністю ставлюся до всього, де поєднується бізнес і держава. Я не дуже вірю в гібрид їжака з вужем. На мій погляд, варто відкрити муніципальні книгарні, які б називалися «Книжки українських видавництв», були в кожному районному центрі й утримувались за рахунок місцевої влади, а їхні працівники отримували фіксовану зарплатню та премію, яка б ішла з націнки на книжки (не більше 10–20% від вартості). Закупівлю книжок у видавництв для цих книгарень (50–60% накладу) повинна здійснювати держава. І якщо така система існуватиме, то не буде проблеми навіть при певних преференціях для «своїх», яких держава завжди підтримуватиме. Так завжди було й так буде.

Д.С.: І хто ж ці міфічні «свої»?

Л.Ф.: Знайдуться, повірте, знайдуться. Було би бажання. Завжди знайдуться ті, що продадуться. Життя таке! Але в цій схемі добре те, що коли я випущу гарну книжку, система книгарень існуватиме, а держава чи бізнес-структура наклад не закупить, віддавши перевагу «своїм», то я сам зумію розкидати книжки туди, де їх приймуть. Якщо, звісно, не буде прямої заборони.

Д.С.: Яку проблему українського книговидання сьогодні Ви вважаєте найгострішою?

Л.Ф.: Відсутність книгарень. Утім, останнім часом з'явилася ще одна проблема. Я дуже боюся, що наші державні мужі дуже серйозно ставляться до просування нашої літератури за кордон, на Захід і т.д. Мене непокоїть, що наше бажання жити в Європі й надавати туди наш державний гуманітарний продукт призведе до того, що книгарня в Парижі з'явиться раніше, ніж у Полтаві.

Д.С.: Ви є ініціатором акції «2006 – рік української книжки в Україні». Що примусило вдатися до абсолютного оксюмору?

Л.Ф.: Назва цілком відповідає дійсності. До речі, це не просто акція, це – акція-натяк. Дуже смішно звучало б «Рік французьких парфумів у Франції», «Рік італійських спагеті в Італії», «Рік КДБ в Росії», тому що і парфуми, і спагеті, і КДБ присутні в названих країнах апіорі, до того ж, зрозуміла річ, власного виробництва. Рік української книжки в Україні – це жахливо, але не дивно. Україна потребує української книжки. Ця акція – створення руху волонтерів української книжки. Ідея проста: починаючи з «так званої незалежності», все, що здійснювалося в країні, здійснювала не влада, а громада. Тут можна згадати й

голодування студентів на Майдані, й Помаранчеву революцію. Влада намагалася керувати процесами, які починала громада. Звідси – пряма аналогія з українською книжкою. Громада читає. І на Восьмій міжнародній книжковій київській виставці всі ще раз у цьому переконалися. Люди приходять, купують книжки, спілкуються українською мовою. Влада для цього не зробила нічого, все було зроблено самою громадою. Тому мені дуже хочеться, щоб громада допомогла українській книжці зайняти гідне місце. Як? Дуже просто: не треба збирати гроші чи керувати процесом, а треба просто зайти в книгарню й запитати: де у вас українська книжка? Якщо зайде хтось один – нічого не станеться, якщо ж таких людей буде багато – керівництво книгарні замисляться. Якщо люди прийдуть у бібліотеки, покажуть хороші книжки й поцікавляться причинами відсутності цих видань, то рано чи пізно для «бібліотечної серії», що існує в нашій країні, книжки буде вибирати не якась чергова рада, що все одно любіюватиме «своє», а самі бібліотекарі, які писатимуть у Міністерство культури: «Народ вимагає Оксану Забужко, народ вимагає «Текст + контекст». Можливо, тоді й закуплять ці книжки.

Громада діє там, де не може працювати влада.

ДС: Ви – оптиміст. Де знаходите джерела свого оптимізму?

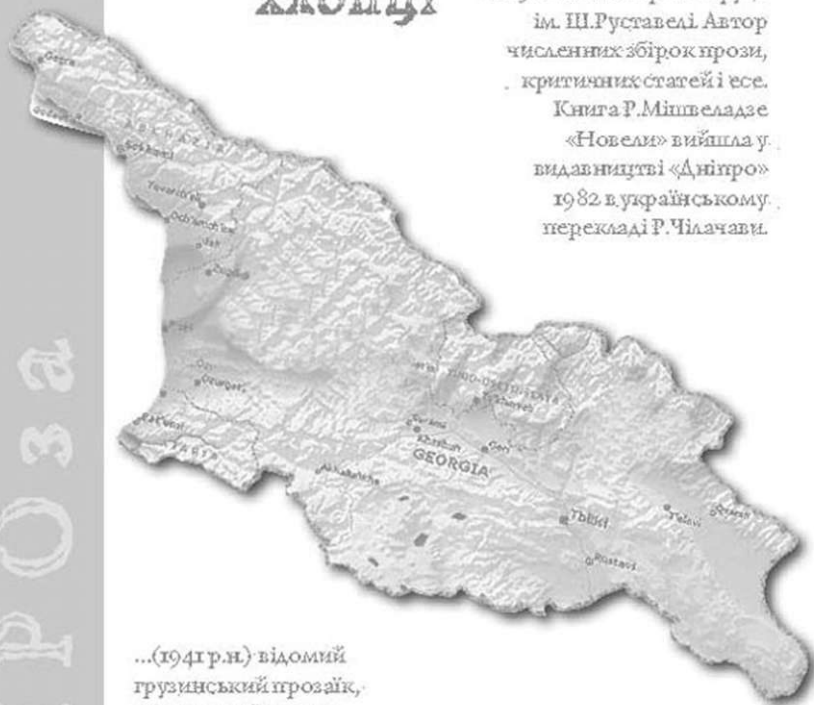
ЛФ: Джерело мого оптимізму полягає в тому, що за всіх проблем, накладів книжок видавництва «Факт» збільшуються, а нові книжки з'являються. Ось, наприклад, японська поезія. Вже вийшла друга книжка «Збірка старих і нових японських пісень. Поетична антологія (905–913 рр.). «Кокін-Вака-Сю». Першої книжки – «Антології японської класичної поезії. Танка. Ренга. (VI—XV ст.)» – за рік продано більш ніж 2000 примірників. Це при тому, що книжки дорогі. «Excerptis excipienda» добре купують, «Зону Овідія» купують... Зараз запускаємо новий проєкт – «Висока полиця», де буде есеїстика, літературознавчі студії та історико-літературні розвідки найбільш шанованих і цікавих вчених. Перші книжки серії вже підготовані, серед авторів – Леонід Ушкалов, Максим Стріха, Віра Агеєва, Оксана Забужко, Кость Москалець.

Ми рухаємось лише «вперед і вгору» – де ж привід для песимізму?*

Розмову підтримував Дмитро СІУС

Реваз Мішвеладзе

ПОРЯДНІ
ХЛОПЦІ

...(1939 р.н.) відомий грузинський письменник, критик, громадський діяч, доктор філологічних наук, професор, лауреат Національної премії Грузії ім. Ш.Руставелі. Автор численних збірок прози, критичних статей і есе. Книга Р.Мішвеладзе «Новели» вийшла у видавництві «Дніпро» 1982 в українському перекладі Р.Чілачави.

...(1941 р.н.) відомий грузинський прозаїк, заслужений артист Грузії. Зіграв чимало ролей у кіно. Автор багатьох історичних прози, виданих як у Грузії, так і в зарубіжних країнах. Українською мовою друкувався в журналі «Вітчизна».

Гіві Сіхаруїдзе

МОЛОДЕЦЬ,
ХЛОПЧЕ!..

Порядні хлопці

Роман МІШВЕЛАДЗЕ

Серед багатьох прекрасних слів у росіян є й слово «сообразить». У словниках воно тлумачиться як «міркувати», «розуміти», «збагнути», «кметити», «мізкувати», «тямити». Як бачите, в грузинській мові такого відповідника не маємо.

Незважаючи на це, слово «сообразить» росіяни вживають дуже часто, а донедавна, за твердженнями мовознавців, використовували ще частіше.

«Ей, парень, сообразим на троих!», почув я холодного листопадового ранку, коли, понуривши голову, поспішав до бібліотеки.

Я зупинився.

Щоб не забути, одразу скажу: дія відбувається в Москві, на вулиці Воровського, навпроти гастроному №111.

Що я робив у Москві? Був у відрядженні з метою написання дисертації. Якщо спитаєте, навіщо мені знадобилася Москва, адже дисертація присвячувалася сатиричним журналам Акакія Церетелі, то від конкретної та вичерпної відповіді я утримаюсь, аби не скомпрометувати своє високоморальне обличчя.

Переді мною стояло двоє, як і я, з портфелями, інтелігентно зодягнених, у високих вітчизняних капелюхах чоловіків.

За моїми оцінками, їм ще немає тридцяти або скоро буде.

Якщо скажу, що це звертання від них почув уперше, то збрешу. В Москві я перебував уже місяць і часто мене так зазивали, коли проходив повз гастроном. Знав і те, що воно означає, але одбивався фразою: «Дякую, ніколи». Однак того дня чомусь зупинився.

«Старші брати» тримали в руках дбайливо складені карбованці й злягоджено просили «зрозуміти», «збагнути», «поміркувати».

Мене охопила дивовижна жага. Вирішив хоч раз не підвести цих серйоз-

Чуючи слова «грузинське застілля», одразу уявляємо страви, чарівку силу вина й потім мудрих і веселих грузинських тостів, котрі перетворюють транежу на чудову тісно, що відкриває серця людей та наповнює їх свободою, добротою і щастям (Н.БОЛЖВАДЗЕ «Грузинське застілля: мистецтво тамади»).

них молодих людей і підкоритися їхній волі. «Трояк – це не гроші, та й сто п'ятдесят грамів – теж не доза, трохи зігріюсь і в бібліотеці краще працюватиму!» – подумав я.

Дістав троячку й передав.

«Жди здесь!» – наказали вони та діловито зникли за дверима гастроному, що крутилися й видихали гаряче повітря.

Стою, чекаю. Тупцюю на місці. Так робить кожен, хто на вулиці чекає. Російський мороз – хочеш чи не хочеш – змусить затанцювати. Невдовзі з'явилися мої колеги-мізкувальники. Я впізнав їх за портфелями, насунутими до вух капелюхами й застібнутими до останнього гудзика плащах. Той, який нижчий, тримає руку на випуклому біля серця місці. Це означає, що потрібний товар придбано. Тепер ми відійдемо вбік і кожен «жахне» свою долю горілки.

А вони пройшли повз, навіть не глянувши на мене.

Цей їхній, дещо дивний, вчинок я пояснив собі конспірацією. Мовляв, не хочуть мене, грузина, спалюжити.

Я пішов за ними.

Кроків через двадцять, відчувши, що я слідую за ними, пришвидшили ходу. Потім озирнулись і побігли.

– Ей! Ей! Ребята, подождите! – кинувся я за ними.

Та де там! Хочуть накивати п'ятами.

Усе зрозуміло. Вирішили мене обдурити. Помітили, що я в цій справі не «тямлю» і відмовляють в законній частці горілки.

Від гніву в мене запалали вуха.

«Я вам покажу, як знущатися над чесною людиною, до самої могили буду переслідувати, а свого вам не віддам», – думаю собі.

Шкода не горілки, хай вона пропаде пропадом, справа в іншому – образа пече, що мене за «рогатого» прийняли та вирішили так нахабно ошукати.

Один з них на ходу знімає капелюха в другого й забирає портфель, а той, з горілкою, мчить попереду. Цей, з двома портфелями, капелюх на капелюсі притримує та стрибає, наче кенгуру, за товаришем, не озираючись.

Вони влетіли в якийсь під'їзд і з гуркотом причинили двері. Я підбіг туди ж, тарабану в дерев'яні двері, ось-ось виламаю їх.

– Откройте! – гукаю. – Откройте, я вам говорю, откройте сейчас же!

Ні гугу.

Я прислухався. З дзюркотінням летиться горілка в склянку. Чи вчулося, чи справді так було – це не має ніякого значення для мого гніву.

За три тижні перебування в Грузії мені стільки разів сказали, що росіяни – чудовий народ, гостинний, привітний. Якби в Росії не скажуть, мабуть, за три роки (Анна «Подорож до Грузії: по стародавньому шляху»).

Я натиснув усі кнопки. Миттєво загуків увесь будинок:

- Вам кого?
- Кого хочите?
- Вы куда?
- Слушаю.
- Отвечайте же!
- Откройте, я ваш друг, недавно

приїхав, – кажу я, але тепер нова хвиля питань ринула з поверхів: «Ты кто?», «К кому приїхав?», «Вон отсюда, а то милицию позову!».

Згадка про міліцію окришила мене, і я з новою силою почав гамселити:

- Откройте сейчас же, а то милицию позову!

Погроза спрацювала.

Двері прочинилися, і в шпаринці з'явилася рука зі склянкою. Склянка наполовину повна.

- На, пей, зараза!

Я забрав склянку й перекинув одним махом. Потім повернув порожню й відійшов собі.

Мою гідність було врятовано. Адже я домігся свого й не дав насильникам вихвалитися: кинули кавказця на три карбованці!

Повертаюся назад задоволений, веселий, з піднятою головою. Бачу: біля гастроному стоять двоє молодих людей у капелюхах і з портфелями. Той, який нижчий, в нагрудній кишені плаща тримає пляшку.

Як тільки побачили мене, кинулися з вигуками:

- Вот чудака, где ты? Целый час ищем.

Вони, точно вони. Ті, кому я віддав три карбованці у відповідь на пропозицію «сообразим на троих».

Виявляється, я переслідував інших москвитів.

Чому я за ними гнався, чого вимагав, навіщо міліцією погрожував!

А вони таки виявилися порядними. Пригостили власною горілкою.

– Спасибі хлопці, не хочу, чомусь кепсько себе почую, – кажу їм, ледве стримуючи сміх.

– Да ты что, в таком деле не годится подводить, тем более у нас нет трех рублей, чтобы вернуть, – засмутились вони.

– Не треба, хлопці, трьох карбованців, хай буде вам на щастя, – сказав їм, потиснув обом руки й попрямував убік Калінінської.

– Вот чудака! – почув я голос. Озирнувся. Вони дивилися мені вслід. ✿

Молодець, хлопче!..

ІІІ СІНАТУЛІАСЕ

5 листопада 1936 року. В кабінеті Лаврентія Берії лунає телефонний дзвінок. На зв'язку Нарком внутрішніх справ Радянського Союзу:

– Добрий день, Лаврентію Павловичу. Як Ваші справи?

– Дякую, добре. А у Вас?

– Теж добре.

Після звичайних привітань Єжов перейшов до основного питання, з приводу якого й телефонував: йшлося про проведення днів грузинської культури в Москві згідно з наказом вождя.

Нарком внутрішніх справ повідомив про це Берію й повісив трубку...

Лаврентій Павлович того ж дня, не кваплячись, скликав членів бюро, ознайомив їх із суттю справи й одразу ж наказав наркомові з питань культури негайно розпочати підготовку до свята.

Справу доручили найвидатнішому режисерові того часу, який із самісінького ранку й до пізньої ночі не полишав зали для репетицій.

Раз на тиждень секретар міськкому партії й нарком із питань культури разом з'являлися до нього, аби пересвідчитися, що все йде так як треба. І справді все йшло чудово. За десять днів до від'їзду в Москву була призначена генеральна репетиція, на якій був присутній Лаврентій Павлович Берія власною персоною.

Найстрашніша, майже демонічна фігура Кремля 30-50 років, коті Ігвалтвічак Лаврентій Берія висловив одразу й водночас побоюнку покору. Але його претензії на владу стали такими неспівмірними з реальністю, що «група товаришів» на чолі з Хрущовим наважилася позбутися нового володаря. Берія було заарештовано, висночено з партії як ворога народу й засуджено до смертної страти (Куватбек ДЖУМБАЄВ «Немиле минуле»).

Микола Іванович Єжов – народний комісар внутрішніх справ СРСР (1936-1938), генеральний комісар держбезпеки (1937). Один із головних організаторів масових репресій. Підупродож якого Єжов обіймав посаду генерального комісара держбезпеки, став символічним означенням періоду репресій; а сам цей період одразу ж стали називати єжовщиною («Вільна енциклопедія»).

...Коли Пана П'яті Другий надумав вигнати останнє із Византиї, тобто коли він ще раз - і знов марно - надумав привести до тьми Європу, надміру захоплюючи бенкетами, полкованцями й турнірами, ще раз вирішив у що вкласти її, як важко буде згодом усім світом бід і зла спричинить ця азіатська потвора, яка вже оплобувала значний шматок близього м'яса європейських земель, він для початку спочав план дій і насамперед направив свого посланця - такого собі Лодовико з Волом'ї - до Грузії, оскільки з усіх християнських держав Сходу найбільше розраховував на її політичну та військову підтримку. Однак надії Пана не виправдалися. Як і його попередники Николой V і Кант III, він не зміг ані напоумити західних християн, ані заручитися підтримкою східних. Ба більше - його посланець не виявив на належному місці Грузії - між Грузії, уславленої лицарською звитязою, сподівачись на підтримку якої він подолав таку не близьку путь. Й більше не існувало. Але хіба могли знати в Римі, що двоохотітне панування монголів зруйнує славетну горду кравку із сильним, могутнім в'їськом та працелюбним населенням. Звісно, Александр Перизий, назвавши згодом Великим намагався повернути своєму царству колишню славу й велич, принаймні шугнув сусідів, ласих до згарця і покинутого краю розставив по горах і долинах вартує бацти й цитаделі, але оточений рідною,

Піднялася завіса. На сцену вийшла надзвичайно вродлива жінка в національному грузинському вбранні та від імені делегації Грузії звернулася до великого вождя з привітанням російською мовою. Вона побажала всьому російському народові довголіття в братній сім'ї народів радянської країни. Потім, після короткої паузи, оголосила, що першим номером програми буде грузинська пісня, присвячена великому вождю, у виконанні сестер Шушкіашвілі.

На сцені з'явилися виряджені в грузинські національні костюми й чих-тікопі дев'ять «чорних ворон».

Берія, як відомо, був рідкісним поціновувачем жіночої краси. «Сстійте!» - гримнув він, углявши сестер, від чого режисер і нарком культури ледь не втратили дар слова. Потім, відкликавши їх убік, улаштував їм розгон:

- Як це вам спало на думку представити вождю грузинських жінок у вигляді цих чудовиськ?

- Що поробиш, шановний Лаврентію. На сьогоднішній день у Грузії ніхто краще за них не співає...

- Мовчіть, ідіоти! - рявкнув Берія, потім вийняв із кишені піджака ручку, взяв у наркома аркушик паперу й почав щось занотовувати.

За декілька хвилин наказав наркомові прочитати написане.

Тремтячи від страху, той узяв ув руки аркушик і прочитав прізвища дев'яти красунь. Берія окинув багатозначним поглядом присутніх і розпорядився за годину доставити до нього кожну з них.

Справді, у визначений час усі ці

жінки постали перед ним. Берія люб'язно привітав їх і крадькома поцікавився, котра з них уміє грати на чонгурі й співати.

Ствердну відповідь почув лише від двох, решта зніяковіло схилила голови.

– Вашу матір, – матюкнувся він по-мегрельськи та глянув на свого ад'ютанта. Очевидно, Бог, нагородивши людину зовнішністю, тут же відбирає в неї все інше.

Потім він спробував приховати своє невдоволення, взяв себе в руки й наказав режисеру:

– Щоб завтра ввечері всі вони були вже в поїзді й щоб через сім днів ці жінки знали напам'ять текст пісні та навчилися правильно вдаряти по струнам чонгурі.

Сказавши це, повернувся й вийшов, ні на кого не глянувши.

розбещеною багатобрівним рабством, не зміг наповзати на своєму. Його брати, ськи й плев'яки мало не разом із ним намагалися влізти на трон, і в кілька рук безперестанку підписували будь-які, часто згубні, грамоти й укази... Великого Царя це неабияк застумало – і він постригся в ченці. На його щастя, він незабаром помер, і на той час, коли Лодовіко з Болонні дістався до Грузії, нащадки Александра, вже остаточно позбавлені контролю, шпатували державу.

Із того часу руйнувалася, розсипалася, витікала між пальців могутня колись держава предків, збудована кров'ю й потом, мечем і книгою, терпінням і волею... (Стар ШІАДЗВ «Годорі»)

І хоча розпорядження Берії було неухильно виконано й режисером, і жінками, ніхто так і не здогадався, що спало на думку Лаврентію Павловичу.

Призначеного дня в Большому театрі розпочався концерт, піднялася завіса, перед глядачами постала красуня-грузинка й виголосила слова привітання, адресовані вождеві. Приблизно годину не вщухав грім оплесків. У залі з'явився весь склад Політбюро, але самого вождя видно не було.

І знову вибухнули оплески, що тривали 10 хвилин. Нарешті, після довгої паузи, з'явився й сам вождь, за яким, немов псики, тяглися Герої Радянського Союзу – Ворошилов і Будьонний.

Майже півгодини лунали вигуки «Слава великому Сталіну»... Після кожного вигуку зал вибухав оплесками. Нарешті вщухли оплески, і конферансьє оголосив:

– Першим номером виконується пісня про Сталіна у виконанні сестер Шушкіашвілі.

На сцену вийшли дев'ять неймовірних красунь. Зал, зачарований красою, підхопився на ноги з вигуками «Грузія! Грузія!».

Переказують, що в Будьонного, стариганя, в якого вже нічого не ворухилося, побачивши їх, вуса, і так вигнуті догори, стали дибки.

Сталін задоволено посміхався.

Посеред сцени, на старенькій кахетинській гарбі, вміщалося величезне квеврі. У квеврі з проведеними туди мікрофонами сиділи сестри Шушкіашвілі.

Красуні вдарили по струнах чонгурі тендітними пальчиками, беззвучно «співаючи» пісню, що лунала з квеврі. Коли пісня була проспівана, глядачі оглушили зал оплесками, змусивши «артистів» виконати пісню «на біс».

Концерт тривав дві години. Після його закінчення вождь покликав до себе Берію й похвалив:

– Молодець, хлопче. Ти мені подарував велику насолоду.

Берія був на сьомому небі від задоволення, але через декілька хвилин уся його радість зійшла нанівець.

Сталін, лукаво зазираючи йому в очі, додав:

Фонограма – звукозапис на відповідному носії (магнітній стрічці чи магнітному диску, грамофонній платівці, компакт-диску тощо) виконання або будь-яких звуків, крім звуків у формі запису, що входить до аудіовізуального твору. Фонограма є вихідним матеріалом для виготовлення її примірників (копій) (Закон України «Про авторське право і суміжні права»).

– Ці сестри мені дуже сподобалися. Сьогодні обов'язково приведи їх у Кремль. Хочу, щоб вони заспівали нам на бенкеті кілька пісень.

Берія побілів, наче полотно, ще трохи й у нього розірвалося б серце, адже він чудово знав, що ніхто йому не дозволить завести до Кремля квеври.

Вождь помітив, що бідолашний Лаврентій знаходиться на межі життя й смерті, дружньо поплескав його по плечу та мовив:

– Заспокойся, Лаврентію, квеври вже в Кремлі.

Так була впроваджена перша фонограма в Радянському Союзі. ❁

~~З грузинської переклав Рауль ЧІАЧАВА~~

Фестиваль дитячого читання «Книгоманія»
Всеукраїнський конкурс дитячого читання «Найкращий читач року»
Перший Київський спеціалізований книжковий ярмарок

Навчитися любити читати

Усі малюки люблять, коли їм читають у голос. Але малюки виростають швидко, часто швидше, аніж хотілося би, і вчать відтак читати самі. Однак навчитися розбирати літери й поєднувати їх у слова – то ще не значить навчитися читати, і тим паче – навчитися любити читати. Досвідчені дорослі знають, що читаючи найкраще пізнавати світ. Дітям це годі пояснити. Навчитися любити читати дітям України пропонує Фестиваль дитячого читання «Книгоманія», основними заходами якого є Всеукраїнський конкурс дитячого читання «Найкращий читач року» та Перший Київський спеціалізований книжковий ярмарок. Учасники запланованого конкурсу зможуть розповісти про улюблені книжки своїм ровесникам, змагатимуться в майстерності розповідати про свої враження в театралізованій або ігровій формі. Переможці матимуть грамоти й можливість поспілкуватися з відомими письменниками, артистами та зірками естради, а най-найкращі юні читачі будуть нагороджені призами від видавництв-партнерів, отримають запрошення на пригодницько-літературний фестиваль, який проходить у рамках Форуму видавців у Львові.

Участь у Першому Київському спеціалізованому книжковому ярмарку візьмуть понад 100 українських дитячих видавництв, періодичних і електронних видань, виробників і продавців комп'ютерних ігор. Для найменших зацікавлених заплановані ігри, танці й розваги, конкурси ілюстрацій, різноманітні виставки та вікторини. Все для того, щоб діти захопили й зрозуміли, для чого, власне, потрібно навчитися любити читати.

Отже, до зустрічі в Українському Домі 1 червня!

Дмитро СТУС. Піпли	4
Микола СКИБА. Катастрофа як топос надії	Апокрифи 7
Оксана ЗАБУЖКО. Не дві, а десять тисяч	Барабанчик 13
Томас Стернз ЕЛІОТ. Порожні люди (перекл. І. Андрусяка та К. Борисенко).....	Поесія 15
Максим СТІХА. Різні іпостасі українського Еліота	Культиватор 23
Лариса ДЕНИСЕНКО. 24:33:42	ПРОза 29
Тетяна ЩЕРБАЧЕНКО. Реаліті-шоу від Лариси Денисенко	Культиватор 186
Євген ПОВСТКІН. Послідовна «незрілість».....	КРИТИКартка 189
Олександр МИХЕД. Невловимий лівий марш у чотирьох частинах	КРИТИКартка 197
Михайло ХОДОРОВСЬКИЙ. Масонство і музика	Апокрифи 201
Наталія ГАУК. Багатоликий час	Культиватор 213
Ірен РОЗДОБУДЬКО. Омен-5	Волшебство 219
Степан ПРОЦЮК. На перетині крові й духу.....	Апокрифи 223
Марічка НАБОКА. Краса по-японськи.....	Переобліг 231
Катерина БАБКІНА. Країна, якою ми її майже не знаємо	Переобліг 233
Марина ГРИМИЧ про «Фатальні маршрути» Женішбека Назаралієва.....	Переобліг 235
Андрій КОКОТЮХА. Вбити Юлю – один мільйон, Юценка – десять тисяч.....	Переобліг 236
Інтерв'ю з директором видавництва Мариною ГРИМИЧ	«Дуби» 241
Інтерв'ю з головним редактором видавництва Леонідом ФІНКЕЛЬШТЕЙНОМ	«Фаталі» 245
шукайте ЗАБОРОНЕНУ ЗОНУ	
з Людмилою ТАРАН	I-VIII
Реваз МІШВЕЛАДЗЕ. Порядні хлопці; Гві СІХАРУЛІДЗЕ. Молодець, хлопча!.. (перекл. Р. Чілачави)	ПРОза 251

КИЇВСЬКА РУСЬ
літературно-критичний часопис

КНИГА 4

7514 рік від сотворення світу
(2006-й від народження Ісуса Христа)

Часопис виходить 11 разів на рік.

В оформленні використано світлини:

Василя Каплунова, Романа Мална,
Дмитра Стуса, Тетяни Щербаченно;

а також –

«писані золотом» Ворота (1230–1233)
собору Різдва Богородиці в Суздалі, Литва,
кування, карбування, золоте наведення;
ілюстрації з книги «Нариси з історії
українського мистецтва» (К., 1966).

Назва, юнцелція та дизайн часопису
«Київська Русь» є інтелектуальною власністю
засновника й охороняються Законом України
«Про авторське та суміжні права».

Передрук матеріалів дозволяється
лише за згоди редакції. Редакція не може не
погоджуватися з поглядами автора.

Автори несуть відповідальність
за правдивість інформації.

За зміст реклами несуть відповідальність
рекламодавці.

Надіслані тексти не повертаються.

Редакція залишає за собою право

як редагувати надані тексти,

так і обертати праволово автора.

Листування з читачами –

лише на сторінках часопису.

Підписано до друку 15.06.2006 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друкофсетний. Умов. друк. арк. 15 81.
Обл. вид. арк. 17 09. Зам. №6-100. Ціна дроговірна.
Частинка накладу поширюється безкоштовно.

Засновник ТОВ «Видавництво «Київська Русь».
Видавець ТОВ «Журнал Радуга».
Свідоцтво про державну реєстрацію: КВ № 10798,
видане 27 грудня 2006 року.
Надруковано в типографії «Київська Русь»,
м. Київ, вул. Набережно-Корчуватська, 78.

#004

ЗАБОРОНЕНА ЗОНА
в Арцах/Արցախ/ՆԱՅՐԱՅԻ

Звичайна історія

Страшно й подумати, хто мене поховає. Зять уже два годи не встає, а дочка сама ледве дише – у свої шістдесят як баба стара здоров'ям: гіпертонія, астма, і ще купа болячок. А я оце в городі як та сирітка чи каліка немічна, бо надвір сама не вийду з п'ятого етаж. Ледве ноги переставляю, і коліна усі болять, і ніжечки не держать. Дак ото трое і лежимо, хіба дочка якось хоч за хлібом і картоплею вийде. Горе, ой Господи, горе.

Я тобі, дитино, таке розкажу, чого ніхто ніколи не розкажує. А мені перед смертю вже нічого не страшно.

Одне мені хочеться: умерти в своїй хаті, нічого більше. Чого мені ждять. А що там осталося, в Сосновому моему? Тут у городі я нікому сто год не нада, ніхто мене не знає, ніде я не числюся. А там, у селі, – одні хати стоять, нікому не треба, скоро розваляться.

А яка ж я бідова дівка була – кров із молоком. Тепер таких і в селі не побачиш. Ніхто б і не сказав, що голод пережила у тридцять третьому, і війну: окопи копала. А тоді ще один голод – у сорок шостому.

А коса ж була яка в мене, яка коса! Голову назад тягнула! Як укладу, було, на голові корону, то йду як та цариця, а корона аж голову вниз клонила – така важка була. А мить ту голову – ото морока, не доведи Господи. Дак у мене спершу коси повилазили після голоду та війни проклятої. А тоді як відросло – де і з чого воно взялося: таке саме, як і було спочатку. Ото моя була краса: дівчата всі завидували.

А тоді ж скільки у війну хлопців погубило. Дак і не помню вже, як ото чужий, не наш, не тутешній, хлопець прибився в колгосп – ніхто його тут не знав. І як побачив він мене – так і...

І любов була, така любов, така любов... А там він і пристав у прийми, так і жив із нами, а нас із матір'ю двое і осталося, хто тоді розписуваться ходив? Батько мій і трое братів не вернулися з війни. А поміч ой як треба була. І завидували дівчата: тут хлопців не хватає, а в неї є. Це у мене. І, можна сказати, він посватав. Так воно так і вийшло – зглазили, видно.

Отак той Гриша пожив із нами, а помочі з нього ніякої: ні за холодною водою, все п'є та гуляє. А там у мене і дитина знайшлася, дівчинка. Назвали Ольгою. І я розриваюся: мати стара й хвора. Я сама і коло дитини кручуся, і в хаті, й на городі, і коло скотини, і в колгосп на буряки, і в городню бригаду, бо вижить ніяк. А Гриша той нічого знати не знає, нікого не слухає, рукою все махає та ще услід сплюне, як хтось щось скаже – «Не мішайся і не плутайся під ногами!» – як скаже, то так тому і заціпить.

А тоді узяв, та й пропав мій Гриша. Ніде сліда нема: де дівся із села, ніхто не зна. Хоч і замохришкуватий чоловік і хазяїн із нього ніякий, однак – людина ж пропала.

Ой, я хоч і мучилася з ним, та сльози такі за ним гіркі проливали. А тоді мені передали: мовляв, не шукай ніде, він живий, та до тебе не вернеться. Десь по світу тинявся, поволочився – йому скрізь добре, де пристане. Та й мужиків кругом нарозхват – по війні ж.

А дитинка моя, Оля, в злиднях виростала. Мати моя хоч ледве дихала, та якось те дитя доглядала. Я ж у колгоспі від рання до смеркання, вся висохла – аж згорбилася. І вже як почали лізти ті коси мої... Як ото розчісуюся – так пасма на гребінці або в руках остаються. А як мила голову, то страшно було в ночви глянуть: наче все волосся і випало геть, а я лиса осталася.

Та вже як Олі моїй було рочків п'ять, у колгосп прислали бухгалтера нового. Каліка він був: кульгав, а лицем контужений. Та такий, що й страшно глянуть було. Одне око його говорило, що гарний же був хлопець колись, а війна лице розвернула йому, як ту землю, що бомба розрила. Шось трохи якось заросло – та вже як природа зробила – повіки не буде...

Як почав той Петро упадати за мною – проходу не дає. А мені вже нічого не треба – ледве я од Гриші одійшла. Сказала я собі: бачить їх не хочу, тих чоловіків. Дитина в мене є – аби хоч її піднять на ноги.

А Петро в одну душу слідком ходить, уже й люди говорять: що тобі, Тасько, робишь, ти ж подумай, мати стара німична, ти одна з дитиною, ледве жива, а він таки у начальстві в колгоспі, та й мужик, а шо лице таке, дак шо ти зробиш.

Плакала я ночами, плакала, поки мати не сказала: «Тасько, як посватає, то йди, бо пропадемо». А він не то шо посватав, а сказав: «Як не вийдеш за мене – повішуся». Поплакала я поплакала, та й подумала: ну цей не втече од мене, сорома мені не наробить. Та й погодилася.

Та якби хоч не чіпав ото на печі... Як тільки він до мене – хоч вий, хоч тікай, бо воно мені не треба, дитинко, не треба...

А як подумать, так він же мене наче й жалів як умів. Правда, він усе в конторі, а я на полі та дома хазяйство тягну, а він прийде додому – і одно: газети читає. Усі в селі за ним слідком ходять: «Шо там, Митрофановичу, на світі робиться?»

От він усім розкажує: грамотним же був. А я одна товчуся в колгоспі, на полі, удома: город чуть не два гектари, дитина друга народилася – хлопчик Миколка. І матір паралізувало. Хоч караул кричи, хоч розірвися – ніхто не допоможе. Та Митрофанович, правда, гроші ж приносив та отрезив, бу-

вало, купував. А мені й шить нічого не хотілося, бо куди його тоді носить: усе в полі та на городі, та в хліву. Та розриваєшся дома, поки в сіх нагодеш та миски-ложки помиєш. Крутишся як гівно в ополонці.

А тоді ще було горе: дитина, вже малася третя у мене бути, завмерла, та й родила я мертву. Горечко... як згадаю, як її клаптями витягали із мене, то до сих пір морозить. А може того, що він бив мене, коли я носила ту нещасну дитину: як вип'є – так і б'є. Я, каже, купу дітей тобі нароблю, щоб ні на кого не дивилася. Бо ревнивий був, як чорт... Не доведи Господи Боже, який ревнивий. Вулицею пройти не можна, усе питає: «Ти до кого то говорила, до Федора?» Здався мені той Федор, він же молодий хлопець, я вже баба проти нього, і хіба з людьми на вулиці й заговорить уже не можна? Надзіратель ти такий! А він мені: «Цити! Мовчи!» І слова не давав сказати. І не любив, як я плачу! Та чого, щось воно і добре бувало, чого ж, бувало. Вряди-годи руку візьме, погладе. А мені з непривички аж страшно: і чого це він такий ласкавий?

Ото так і жили. А вийду в город, підгортаю картоплю і душуюсь сльозами. А тут діти прибігають, кричать їсти. Кричать: «Бабі дай поїсти, і нам».

«Нате, – кричу, – їжте мене, до кісток обгризайте». Діти в плач, і я стану і душуюсь сльозами: чи вони винні, Господи?

Як же їх жалко, я ж їх носила, а там і найменшенька знайшлася, Маня. Я ж уже ніяких дітей не хотіла, а він усе: роди йому та роди. Та як вип'є, то або б'є мене, або тягне на піч: як воно йому на душу йде, так і робив. Господи милосердний, я лице одвертаю, а сивухою несе од нього, а він управляється зо мною – силою мене бере. Закусиш губи, а все лице солоне – то він ще за сльози... Ой, перепадало мені на горіхи, поки не захропе та звалиться з мене. Я вилажу з-під нього, злажу з печі, аж нутро все болить, наче його трактором усередині розвернули, а діти не сплять...

Отак жила, світу білого не бачила. І в голову не прийшло, щоб дома сказав мені остаться, не ходить уже в той колгосп. А сусідки все завидували: він тебе жаліє. А а як він мене жалів? Ніколи й

на город не вийшов: усе сама-одна. Клумаки носила дома з картоплею і бур'яном, клумаки з дертю на свинарні. Там така механізація... Ото тоді в мене... як його й сказати... біда ж яка... на старості й матка випадала раз по раз, поки вже мене діти вмовили. Та не вмовили, а налякали до смерті, то я одважилася на операцію – дак ледве проснулася після неї. А скільки ж я абортів зробила ще як був чоловік живий – тишком-нишком тікала у райцентр наче на базар, а там базарний день у четвер був, та приїду назад у той же день і кров'ю схожу. А він: «Чого лежиш як кобила, чи роботу всю переробила?».

Коси мої вже добре посивіли та вилазили, а мені тоді ще й сорока не було. Це перед смертю Митрофановича. А як підмітати у хаті, то повно волосся на віник начіпляється – аж гидко, хоч і своє. Думала, і де воно ще береться, вже скоро геть лисою буду.

А там і матір поховала, і чоловіка поховала. Чи спився, чи серце розірвалося, хто його знає. Та одного дня не проснувся. І ніхто мені нічого не сказав: чи вони його розрізали, чи не розрізали? Як ховала, все плакала-плакала: як же одна з трьох дітьми?

Хоч я з ним, із Митрофановичем, намучилася – та вже привикла до нього. А тоді нічого, помаленьку, хоч і одна, діточок трьох тягнула на собі і всіх вивчила: одне за одним то в училище, то в технікум, так і порозліталися по світу. Стала я сама-одна старіти. Сива-сива зробилася – як те молоко. Та на роботу ходила до свинарні, бо хочеться тим дітям допомогти, хоч які є, та мої діти, не чужі. То ще й свиней держала, і качок, і гусей, і курей, і корову, і город обходила сама, і всі гроші, що було вторгую, дітям роздавала, а собі тільки на смерть потрохи одкладала.

Дак і на пенсії по хліб ніколи в лавку по-людськи сходить. Увесь вік у кухвайці звікувала та в галошах резинових – і літом, і зимою. Чувеки у нас на ті галоші кажуть. Бо серед гною та посліду уся та жисть і пройшла. Дак і просмерділась я і коров'ячим гноем, і свинячим, а звеху ще дим од розпалу: од груби і плити. Дак у мене той флакончик «Красной Москви», що колись Митрофанович купив, і висох у шафі: на дні жовте таке осталося, густе, іще пахне сильно, як одкрити. Я й не викидала: хай лежить – їсти не просить.

Ну Оля оце в Черкасах, така в неї судьба, на мою похожа: трое дітей, а Толька її п'яниця був – п'яниця й остався. Нашо було дітей заводить? Один Саша – толковий хлопець: уже женився, заробляє добре і квартира є. А середня Юля... й сказати страшно, шо з нею... з такою компанією зв'язалася – все хотіла красивою жити. Курила, пила, гуляла, а тоді вони її побили десь по п'янці. І ребра поламали, і таз... сказали, родить уже не можна. Я з Ольгою про це ні словечка, бо з нею випадок зробиться. Вона заходиться – аж синіє: у неї аст-

ма, і гіпертонія. Діточки довели і чоловік. Господи Боже милосердний, за які нас гріхи караєш?

Микола, середульший мій, аж у Росію десь повіявся, у Сибір. Там і женився, дак разів зо три був із невісткою у мене. Дочечка у нього і син. Ну шо з нього візьмеш? Я, мати, далеко, а в нього свої вже клопоти, своя жизнь.

А як стала я геть слаба, та раз упала надворі, а тоді в хаті, то перший раз руку поламала, дома з нею сиділа, поки вона зрослася з го-рем пополам. Та права ж рука: ні їсти зварить, ні розчесаться. Як я на-мучилася, хоч шо там і розчісувати: три волосини осталося, як те мохо-роння на картоплині. Де вона ділася й пропала, та моя краса? Ні сліда не видно. А тоді другий уже раз ногу поламала – дак на залізяку брали, операцію робили. І три місяці лежала в лікарні. Ото й забрала мене до себе Маня, моя наймолодша, а вона в сусідньому селі. Я так не хотіла до неї, бо вона немирно живе з чоловіком, вони й б'ються, я знала. А де мені дітсья, я вже наче каліка. Дак пішла до них перезимувать. Наче тихо жила в них: мовчу як миш під віником, а вони годують. Я, правда, всю пенсію оддавала. І вряди-годи слово якесь уставляю – дак вони обоє в штики. А то якісь документи пропали, то Маня волосся на собі рвала, а я візьми і скажи: «Шо ти така безголкова, треба, як я, під скатерку у залі класти». У мене одні бумаги – прості такі: бланки чи які квитанції і з календаря, було, листочки – дак під клейонкою на столі у кухні. А в залі, це у нас велика комната так називається, уже всякі серйозні документи: я їх під скатерть, а зверху старий телевізор, хоч

він і не робив уже, а не викидала. Дак Маня на мене як визвірється: «Химині кури – твої документи!». Це вона так кричала. А тоді: «Як ти мені надоїла, відра з-під тебе щодня виносити!»

І як почали вони удвох із зятем: чуть не б'ють! То мені як заціпило – і сліз немає, тільки очі я витріщила.

А там пройшов який тиждень: збирайся, каже Маня, поїдем, твою хату перевідаєм. «Чого це надумалася?» – гадаю собі та мовчу, бо я подневольна, я ніхто. І ото привезли вони мене в колясці на мотоциклі своєму драному до моєї хати. А вона пустою стоять, як та сирота: стіни аж поцвіли, бо ніхто й не топить. Не встигла роззирнутися, а Маня гукає та веде в машину сусідську. Поїдемо, каже, до Ольги, я машину найняла.

А я остовпіла, геть нічого не знаю: чого це так зопалу, хоч би раніше сказала, я ж ніяких гостинців не купила. А Маня увіпхала мене в ту машину, видно, з сусідом зарані домоворилися. Їдемо в ті Черкаси, а в мене самі сльози біжать – наче душа шось чула. Та й думаю: чого плачу, дочку перевідаю, шо вона там бідна, як вона? І приїхали мовчки.

Якось мене Маня витягла на той п'ятий етаж. Стали ми перед дверима, а вона звонить, звонить, а як стало чутно, шо вже хтось чалапає та ключі забряжчали, я й не зогледілася – а Маня чкурнула геть. Пропала, як крізь землю провалилися! І сестри бачить не захотіла. А Оля як побачила мене саму, то заплакала, та завела мене в квартиру, та посадила на кухні. І оце я тут і зиму перезимувала, і ледве живі ми тут. І думаю: хто мене поховає, хто в земельку покладе, щоб я тут не засмерділася? І де мені дітсья – нема місця на сім світі, кому я треба? ❀

Людмила ТАРАН

Філолог, літературний критик,
письменниця. Закінчила філологічний
факультет Київського державного
університету ім. ТШевченка.
Авторка поетичних збірок «Глибоке
листя», «Офорти», «Крокви»,
«Оборона душі», «Колісця для кожанок»,
«Книга перевтілень», книжки
літературно-критичних статей
«Енергія пошук», книжки інтерв'ю
«Гороскоп на вчора і на завтра»,
збірки статей та інтерв'ю «Жінка і
чоловік: долаючи стереотипи».
Надає перевагу класичній музиці
(зокрема XVIII століття) і джазу.
Любить танцювати й мандрувати
на самоті. Принципово не має
телевізора.

Нагороджена Орденом
Св. великомучениці Варвари;
лауреат мистецької премії «Київ»
ім. Євгена Паужника (2005), премій
ім. Олександра Білецького (1996) та
Василя Мисика (1996).

ЗАБОРОНЕНА ЗОНА